

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

FÜSUN AKATLI'NIN DENEMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Şehmus ŞAHİN

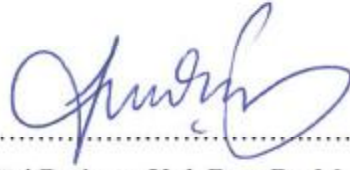
DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Murat Devrim DİRLİKYAPAN

TARSUS/MERSİN
EKİM 2017

TEZ İMZA SÜRKÜLERİ

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

201511005 numaralı öğrencimiz olan Şehmus ŞAHİN tarafından hazırlanan “Fusun Akathı'nın Denemeleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu tez çalışması jürilerimiz tarafından oy birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Üniv. İçi- Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Murat Devrim DİRLİKYAPAN

Üniv. İçi - Jüri Üyesi: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

Üniv. Dışı - Jüri Üyesi: Prof. Dr. İbrahim Çetin DERDİYOK
(Çukurova Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

04 / 10 / 2017

Doç. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Öğrencinin

Adı – Soyadı: Şehmus ŞAHİN

Numarası: 201511005

Ana Bilim / Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Tezli Yüksek Lisans (x) Doktora ()

Tezin Adı: Füsun Akatlı'nın Denemeleri Üzerine Bir İnceleme

Bu araştırmanın başlangıcından sonuçlanmasına kadar ki bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde hazırlanarak sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

04-10-2017

Şehmus ŞAHİN

TEŞEKKÜR

Tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup çalışma süreci boyunca sabır ve özveriyle desteğini her zaman hissettiren değerli danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. M. Devrim Dirlikyapan' a; yüksek lisans eğitimim boyunca bilgisini ve sevgisini sürekli hissettiren değerli hocalarım Prof. Dr. Sevin Arslan, Yrd. Doç. Dr. Şirvan Kalsın, Yrd. Doç. Dr. Elmas Şahin'e ve Yrd. Doç. Dr. Belde Aka'ya; bu tez sürecinde desteğini esirgemeyen Prof. Dr. İ. Çetin Derdiyok'a ;yüksek lisans yapmam konusunda beni destekleyen abim Özcan Şahin'e ve çalışmama katkılarda bulunan arkadaşlarım Ozan Çulha, Süreyya Alıcı ve Öznur Zencir'e teşekkür ederim.

ÖZET

FÜSÜN AKATLI'NIN DENEMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şehmus ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Murat Devrim DİRLİKYAPAN

Ekim, 2017, 94 sayfa

Deneme; yazarın özgürce seçtiği bir konuda duygu ve düşüncelerini konuşma havası içinde kaleme aldığı bir düzyazı biçimidir. Deneme deyince Dünya edebiyatında akla ilk gelen isim Montaigne'dir.

Bu tezde Cumhuriyet dönemi deneme yazarlarından Fusun Akatlı'nın denemeleri üzerine bir inceleme yapılmıştır. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde deneme türü hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca deneme türünün yaygın tanımları, diğer türle ilişkisi açıklanmıştır. Denemenin tarihsel gelişim süreci, Batı edebiyatından hareketle ana hatlarıyla takip edilerek türün Türk edebiyatındaki gelişimi ele alınmıştır. İkinci bölümde Fusun Akatlı'nın hayatı hakkında bilgi verilerek edebi kişiliğine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Akatlı'nın denemeleri içerik ile dil ve üslup bakımından ikiye ayrılarak incelenmiştir.

Akatlı'nın denemelerindeki içerik; kültürel, dil ve düşünce yazıları olmak üzere üç kısımda toplanmıştır. Akatlı'nın kültürel yazılarında eğitim, edebiyat, tiyatro, müzik, aydın-sanatçı gibi konular ele alınırken dil üzerindeki yazılarında da Türkçenin yanlış kullanımı, dilin yozlaşması, dilin kirlenmesi gibi dil ile ilgili sorunlarına değinilmiştir. Düşünce yazılarında ise siyaset, tarih, eleştiri ve felsefe konularını işlediği vurgulanmıştır.

Akatlı, felsefeci kimliğini denemelerine yansıttığı için yazılarında soran, sorgulayan, eleştiren bir üslup kullanmıştır. Dili süsten, gösterişten uzak yalın ve açık bir özelliğe sahiptir.

Anahtar kelimeler: Deneme, Dil, Düşünce, Kültürel, Öznellik, Üslup

ABSTRACT**AN ANALYSIS OF FÜSUN AKATLI'S ESSAYS****Şehmus ŞAHİN****Turkish Language And Literature, Master Of Science****Assist. Prof. Dr. Murat Devrim DİRLİK YAPAN****October, 2017, 94 Pages**

An essay is a prosaic genre in which an author writes about any topic s/he chooses, his / her thoughts and emotions in an informal style.

This thesis concentrates on an analysis of Füsün Akatlı's essays, a writer in the Republic Era. The first Chapter of this thesis gives a general introduction to the essay genre. Also the chapter gives widespread definitions of, and its relations to, other genres.

The thesis traces back the historical development of this genre in the Western literature as well as in the Turkish literature. The second chapter touches upon Füsün Akatlı's biography and literary analysis. The Third chapter analyses Akatlı's essays in terms of content and language and style.

The content of Akatlı's essays is analysed in terms of culture, language and thought. Culture-related essays treat educations, drama, music, "intellectual – artist" issues. Language-related essays emphasize improper uses of the Turkish language and its deterioration and its corruption.

Thought-related essays concentrate on politics, history, criticism and philosophy.

As a philosopher, Akatlı reflects her background in her essays displaying a questioning / critically thinking style. Her language is unpretentious, unaffected and clear.

Key Words: Essay, Language, Thought, Cultural, Subjectivity, Style.

İÇİNDEKİLER

KAPAK.....	i
TEZ İMZA SÜRKÜLERİ.....	ii
ETİK BEYANI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DENEME TÜRÜNÜN TANIMI VE KAPSAMI	3
1.1. Denemenin Tanımı	3
1.2. Deneme Türleri	8
1.2.1. Öznel Denemeler	8
1.2.2. Nesnel ve Eleştirel Denemeler.....	9
1.2.3. Felsefi ve Bilimsel Denemeler.....	10
1.3. Denemenin Diğer Türlerle İlişkisi	11
1.3.1. Deneme ve Eleştiri.....	12
1.3.2. Deneme ve Mektup	13
1.3.3. Deneme ve Anı	14
1.3.4. Deneme ve Gezi yazısı	15
1.4. Denemenin Tarihsel Gelişimi	15

İKİNCİ BÖLÜM

2. FÜSUN AKATLI'NIN HAYATI VE ESERLERİ.....	26
--	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FÜSUN AKATLI DENEMELERİNİN YAPI TAŞLARI	31
3.1 Füsun Akatlı'nın Denemelerindeki İçerik	31

3.1.1. Kültürel Yazıları	33
3.1.2. Dil Üzerine Yazdığı Yazılar	51
3.1.3. Düşünce Üzerine Yazdığı Yazılar	57
3.2. Füsun Akatlı' nın Denemelerinde Dil ve Üslup	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ	79
5. KAYNAKÇA	81
6. EKLER	85
6.1. EK 1. Etik Kurul Kararı	85
7. ÖZGEÇMİŞ	86

GİRİŞ

Deneme, yazarların herhangi bir konudaki duygu, düşünce ve izlenimlerini konuşma havası içerisinde kaleme aldıkları bir düzyazı türüdür. Dünya edebiyatında ilk örneklerini 16. yüzyılda Montaigne vermiştir. Montaigne'in öznel düşüncelerle kurmuş olduğu deneme türünü, bir asır sonra bilimsel bir bakış açısıyla ele alan ve geliştiren ise Bacon olmuştur. Böylece deneme, Montaigne'in Fransa'sında doğarak Bacon'ın İngiltere'sinde gelişmiştir. Batı edebiyatına göre denemeyle geç tanışan Türk edebiyatında ise bu türe benzer ilk örnekler Tanzimat dönemiyle birlikte verilmeye başlanmıştır. Deneme türü 1940'lardan sonra Türk edebiyatında ciddi bir tür olarak yazarlarımızca kullanılmaya başladığı görülmüştür. Cumhuriyet döneminin getirmiş olduğu özgürlük ve demokratik ortamı, denemenin gelişmesine büyük katkı sağlar. Cumhuriyet döneminde, Türk denemeciliği Batılı anlama uygun bir gelişme gösterir. Birçok yazar deneme türünde başarılı örnekler verir. Bu yazarlardan biri de Fusun Akatlı'dır.

Cumhuriyet döneminin deneme türünde en önemli yazarlarından biri olan Akatlı, edebiyata şiirle başlamıştır. Şiirlerini 1958-1964 yılları arasında yazmıştır. Akatlı daha sonra edebi tür olarak tercihini denemeden yana kullanıp bu alanda başarılı eserler ortaya koymuştur. Akatlı, edebiyat çevresinde eleştiri ve deneme yazarı olarak tanınsa da o, kendini bir denemeci olarak görmüştür. Feridun Andaç ile yapmış olduğu bir söyleşide bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “Ben iddia ediyorum ki, yazdığım bütün yazılar -kuramsal yazılar ve eleştiri yazıları da dahil olmak üzere- deneme türüne girer (Akatlı, 2016, s. 140). Akatlı'nın birikimleri deneme türüne özgü tüm zenginliklerin rahat ifade edilmesini kolaylaştırmıştır. Denemenin konusunun sınırlı olmayışı, Akatlı'ya her alanda rahat yazma imkanı sağlamıştır. Akatlı, denemelerinde ifade açısından özgünlüğü, düşüncelerini istediği gibi aktarmak bakımından özgürlüğü, görüşlerini edindiği birikimler içinde geliştirerek kendince bir öznelliği yakalamıştır.

Akatlı, edebi hayatının ilk yirmi yılında felsefi ağırlıklı denemeler yazarken sonraki yıllarda edebiyat ağırlıklı denemeler kaleme almıştır. Akatlı'yı böyle bir ayrıma götüren sebep ise yazılarını “estetik haz” duygusu ile yazmaya başlamasıdır. Akatlı, denemelerini kültür ve dil bağlamında ele alarak konulara felsefi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Akatlı'ya göre insan, toplumsal-kültürel bir varlıktır. İnsan kendinden hareket ederek dış dünya ile ilişki kurarak bu kavramlara ulaşır. İnsanın dış dünya ile

ilişkisi ise dilin gücü ile olur. Dili ve kültürü denemenin yapıtaşı olarak gören Akatlı için dilin gücü kendini kültür varlığında duyurur.

Akatlı'nın denemelerinde pek çok özelliğin bir sentez içinde yazıya dönüştüğü görülür. Akatlı'nın denemelerine bir bütün olarak bakıldığında hangi düzeyde bir inşa ürünü olduğu, hangi anlamda bir farklı oluşum seyri izlendiği hissedilir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, deneme türünün tanımları ile diğer düzyazı türleri arasındaki ilişkilere değinilmiştir. Daha sonra Batı'da ortaya çıkmış bir tür olan denemenin Türk edebiyatındaki gelişim süreci üzerinde durulmuştur. Türk edebiyatında, deneme türünün ne zaman ve nasıl işlenmeye başladığı konuları belirlenmeye çalışılmıştır. Tanzimat'la başlayan ve Batı etkisinin zamanla pek çok alanda kendini göstermeye başladığı edebiyatımızda, yazarlarımızın deneme türünde aktifleştirdiği bir dönem olan 1940'lardan sonra nasıl bir gelişme sürecine girildiği anlatılmıştır.

İkinci bölümde, Cumhuriyet döneminin önemli denemecilerinden biri olan Füsun Akatlı'nın hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilerek yaşamına damga vurmuş olaylardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Füsun Akatlı'nın denemeleri içerik ile dil ve üslup olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Akatlı'nın denemelerinde ele aldığı konulardan hareketle denemeleri içerik bakımından; "kültürel yazıları", "dil üzerine yazdığı yazılar" ve "düşünce yazıları" olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir. Füsun Akatlı'nın "kültürel" odaklı yazılarında, edebi metinlerden hareketle hangi kavramlar üzerinde durulduğu açıklanmıştır. "Dil üzerine yazdığı yazılar"da bozulan ve kirlenen dile karşı yapmış olduğu saptamalar anlatılmıştır. "Düşünce" odaklı yazılarında düşünce dünyasına ait birikim kaynakları üzerinde durulmuştur. Sonraki kısımda ise Akatlı'nın, denemelerinde kullandığı dil ve üslup ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DENEME TÜRÜNÜN TANIMI VE KAPSAMI

Deneme, edebiyat literatürüne 16. yüzyılda Montaigne'nin yazılarına “essai” adını vermesi ile girmiştir. Tarihi süreç içerisinde deneme, yazarların fikirlerini ortaya koydukları sanat ağırlıklı düşünce yazıları olma özelliği kazanmıştır. Denemenin bir edebi tür formatına kavuşabilmesi için biçim ve içeriğin ne olduğu konusunda çalışmalar yapılarak deneme adına çeşitli tanımlar ileri sürülmüştür. Bu bölümde denemenin tanımı, çeşitli deneme türleri, denemenin diğer türlerle ilişkisi ve denemenin tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır.

1.1. Denemenin Tanımı

Deneme, herhangi bir konuda kesin bir sonuca varma çabası gütmeyen, yazarın kişisel düşüncelerini genellikle bir söyleşi havası içinde işlediği bir düzyazı türüdür.

16. yüzyılda Fransız yazar Montaigne, ahlaki görüşünü, gözlem ve tecrübelerini yansıttığı yazılara “Les Essais” adını vermiştir. Bu yazılar, edebiyat tarihçilerine göre “deneme’nin başlangıcı” olarak kabul edilir. Bu noktada Montaigne, “Essai” adını verdiği yazılarıyla deneme türünü ilk kullanan yazar olarak karşımıza çıkmıştır. *Les Essais*’in yazılma amacı hakkında “Okuyucuya” başlıklı yazısında şunları söylemiştir: “Okuyucuya, bu kitapta yalan dolan yok. Sana söyleyeyim ki, ben burada yakınlarım ve kendim dışında hiçbir amaç gütmедim. Sana hizmet etmek yahut kendime ün sağlamak hiç aklımdan geçmedi: Böyle bir amaç peşinde koşmaya gücüm yetmez. Bu kitabı, yakınlarım için kolaylık olsun diye yazdım” (Montaigne, 2017, s. 1).

Montaigne’in öznel düşüncelerle oluşturduğu denemelerinden etkilenen Bacon, yazmış olduğu yazılara, onun gibi “Essais” adını vererek edebiyata yeni bir yazı türü kazandırmış olur.

Sonraki yıllarda yazarlar denemeyi, bir düşünce yazısı haline getirmişlerdir. Denemenin edebi bir tür olabilmesi için konusunun ve biçiminin nasıl olması gerektiği konusunda çeşitli araştırmalar yapan yazarlardan her biri kendi bakış açısına göre bu türü tanımlama yoluna gitmişlerdir. Gürsel Aytaç da *Deneme Üzerine Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması* adlı eserinde, denemenin konusu ve adlandırılması üzerine önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Aytaç, denemeyi şu şekilde tanımlamıştır:

Türün kesin bir tanımı yapılmamakla birlikte ‘deneme’ teriminin kökeni ve bazı özellikleri üzerine çeşitli bilgiler var. Fransızcada türün ilk örneğini veren Bacon’ın verdiği ad ‘essai’, İngilizcede ‘essay’, ‘deneme’, edebiyat kavramları sözlüğü ‘Metzler Literatur Lexikon’ da şöyle açıklıyor: ‘ Fransızca ve İngilizce’de halk Latincesindeki ‘exagium’ dan türeme. Exagium, tartma demektir. ‘Essay’ tadımlık, deneme anlamında. Modern dillerde kullanılışıyla muğlak bir isim, eksariya herhangi bir konuyu sistemsizce, görüş açısından işleyen çok kapsamlı olmayan, üslup bakından iddialı nesir metni (Aytaç, 2007, s. 11).

Gürsel Aytaç’ın aktardığına göre, İsviçreli araştırmacı L. Rohner ise 1966 yılında yayınladığı “Der Duetsche Essay” başlıklı incelemesinde denemeyi şöyle açıklama yoluna gitmiştir:

Bağımsız edebi tür deneme; kısa, kapalı, nispetten gevşek kompoze edilmiş somut nesir parçasıdır ve estetik iddialı bir biçimde bir benzersiz konuyu ekseriya eleştirel yorumlayarak ele alır, bunu yaparken en çok birleştirerek, çağrışım yolu, görüş oluşturu ilerler, hayali muhatabını düşünsel bir sohbet içinde ustaca oyalar ve onun kültürünü, birleştirici düşüncesini, hayal gücünü yaşantıya dayalı olarak devreye sokar (Alıntılan Aytaç, 2007, s.21).

Yapılan açıklamalarda denemenin tanımı yapılırken üzerinde en çok durulan konu, denemenin kısıllığı, eleştirel ve öznel bir yoruma sahip olmasıdır. Ancak deneme hakkında netleşmiş ortak bir tanım olmamıştır. Paul Baldegger, ‘deneme nedir?’ sorusuna karşılık, deneme ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

Entelektüel bir topluluğa hitap eden kültürel bir konu üzerine sanatsal biçimlenmiş bir fikir beyanı, bir edebi yapı. Düşünsel gaye, form kültürü ile kararsız bir denge halinde bulunur. Değişen görüş acılarının serbestçe sıralanışı ve düşünülmüş formüle edişler, bu türün başlıca özellikleridir (Alıntılan Aytaç, 2007, s. 59).

Gero Von Wüpertm denemeyi şöyle tanımlamıştır: ‘Düşünce toplum ve kültür hayatının bilimsel ya da güncel konusu üzerinde anlaşılması kolay, ama sanat ve bilgi düzeyi bakımında iddialı, fikirce olduğu kadar estetik yönden de doyurucu, bilinçli bir özellikle kaleme alınmış kısa düz yazı türü’ (Alıntılan Aytaç, 2007, s. 8).

Nermi Uygur ise, *Denemeli Denemesiz* adlı kitabında deneme türü hakkında yapılan tanımlamalara karşı çıkararak düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Ne yazık ki, şimdiye dek ileri tutar yanı olan bir deneme tanımına rastlayamadım. Neredeyse hepsi birbirinden özetlenerek kopya edilmiş gibi. Özetle: ‘Deneme, bir yazı türüdür.’ diyerek geçiştiriyorlar. Başkaca tedirginliklere bir de deneme tanımı sıkıntısı katmayayım, diyorum ama ‘bir yazı türü’ tanımıyla yetinmek için, insanın ya hepten duyarsız, ya aptal, ya da çılgın olması gerekir.

[...]

Neymiş efendim, yazı türlerinden ancak biriymiş: belli birkaç özellik içeren bir tür deneme; her tür gibi onun içi-dışı önceden saptanmış bir alanı varmış. Hepsi bu kadarmış (Uygur, 2006a, s. 37).

Nermi Uygur’un karşı çıktığı durum, denemenin tanımlamalarla sınırlandırılması ve verilen tanımlamaların denemeyi yeterince karşılayamamasıdır. Bu bağlamda deneme ile ilgili yapılan tanımlamaları farklı boyuta getirerek deneme için ‘Özümün özüyle konuşmasıdır.’ demiştir. Nitekim denemeye olan tutkusunu şu sözlerle dile getirmiştir.

Herkesin bir dini var. Benim dinim: deneme. Deneme olarak dinleri de kucaklar. İlle de din, din denecekse, deneme dinindenim, denemelerin dinindenim, saltsız, özgür, gök-özlemsiz, cennet- kaygısız. Çevreme bakıyorum da herkesler –ama şöyle ama böyle- öbür dünya hazırlığında. Bense, deneme deneme bu-dünya ile sarmaş dolaşım. Çekişmeler içerse de bu dünyayla sevişmedir deneme (Uygur, 2006a, s. 39).

Cemal Süreya denemenin tanımı için: “Denemenin tanımı biraz da asliye mahkemelerinin tanımına benziyor. Bilindiği gibi, Hukuk Usûlü yasalarında, bu mahkemeler ‘öbürlerinin görevleri dışında kalan işlerle uğraşır’ diye tanımlanmaktadır. Oysa en geniş alan yine asliye mahkemelerinde kalır. Bir yazı ‘edebi’ olacak, yani yine de şiir, roman, öykü, eleştiri olmayacak, ayrıca bilimsel kesinlik taşımayacak: işte deneme! Tanımda ‘ne değilse o’ yöntemi uygulanır yani.” (Cemal Süreya, 1982, s. 14) demiştir.

Vedat Günyol ise deneme için şu ifadeleri kullanmıştır: “Deneme bir amatör iştir bence. Pişmiş, olmuş, oluşmuş, yetkin bir kimse gözüyle baktı mı insan kendine, deneme son bulur, kesinlik vurgusu, tutkusu ön plana çıkar. Oysa, deneme, adı üstünde, kesinlikten kaçır, üstten üstten konuşup, bir öğretici doğrultusunda büyük laf etmez” (Günyol, 1982, s. 9).

Vedat Günyol da Cemal Süreya gibi deneme için mutlak bir yere varılmasının şart olmadığını dile getirip denemenin kesinlikten kaçan bir tür olduğunu söylemiştir.

Bu tanımlama sorununa Füsun Akatlı da değinmiştir. Füsun Akatlı, *Acıyla, Sevgiyle, Kahramanca* adlı kitabının “Deneme ve Günah” başlıklı yazısında bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Deneme yazarlığın nemene bir yazarlık olduğu bir türlü aydınlanamıyor. Nasıl aydınlansın ki, neredeyse deneme yazar sayısınca, hatta deneme yazısı sayısınca deneme çeşidi var. Kalem oynatmalar deneme, ruh durumlarına, yaşantılara ilişkin programsız yazılar deneme, iri iri savlar olmayan ama ağırbaşlı kuramlar geliştirmekten de geri durmayan düşünce ürünleri deneme, kimi anlatılar, şiire göz kırpan, utangaçlığı üzerinden atamamış kimi torlak yazı parçacıkları deneme (Akatlı, 2016, s. 43).

Denemenin tanımsız bir tür olduğunu dile getiren başka bir yazar da Atilla Birkiye olmuştur. Atilla Birkiye, “Denemenin Engin Sularında Hatırlayış” başlıklı yazısında deneme ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: “Deneme olmadan olmaz, edebiyat eksik kalır. Roman, hikâye, şiir yaratıcı gücü gösterir kuşkusuz, eleştiri herhalde yol gösteren; anının, günlüğün, yaşam öyküsünün büyük katkısı vardır ama deneme “düşünme üretir”, olmazsa olmazdır. Engin sulardır, belki de bir okyanustur” (Birkie, “Denemenin Engin...”).

Denemeyi net çizgilerle açıklamayı seven yazarlara karşı gelen bir başka isim de Tuncay Birkan olmuştur. Tuncay Birkan, denemenin net tanımları olamayacağı noktasında “Türkçenin Deneme Tarihi Yazılabilir mi?” adlı yazısında şunları söylemiştir:

Özetle net sınırlar çizmeyi seven ve özelliğin payını sıfırlayamasa bile hiç değilse en aza indirmeye gayret eden felsefe ve bilimin düşünme üzerinde tekel kurma iddialarına karşı; özelliğe ve onun sanattaki en önemli belirtisi olan “üslup” a cevap veren, hatta bunları teşvik eden deneme, yani tanımlanması, sınırlarının çizilmesi her zaman çok zor olmuş, deyim yerindeyse tanıma sızmazlığı tanımının bir parçası olagelmiş düzyazı türü, başka türlü bir düşünme imkânının mecrası olarak öne çıkarılır her şeyden önce. Adı üstünde, çeşitli fikirlerin kesin bir sonuca, tutarlı bir bütünlüğe ulaşma kaygısı güdülmeksizin, ama söyleme tarzına, yani üsluba da özen göstererek ‘denendiği’ düzyazı türüdür deneme (Birkan, “Türkçenin Deneme Tarihi...”).

Tuncay Birkan, deneme ile ilgili yapılan tanımlamalara sıkı sıkı bağlı kaldığımızda Türkçede deneme adı verilen yazıların birçoğunu elememiz gerektiğini söylemiştir. Deneme yazarı olarak bildiğimiz yazarların büyük kısmını da bu sıfatla

anmaktan vazgeçerek belki sadece edebiyat ve sanat eleştirmeni olarak değerlendirmemiz gerektiğini dile getirmiştir.

Ferit Edgü de, *Varlık* dergisinde yayımlanan “Deneme Üzerine” başlıklı yazısında denemenin tanımı ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

Hiçbir yazınsal türün, günümüzde, geçerli ve genel bir tanımının yapılabileceğini sanmıyorum. Eleştiri hariç. (Bir yaratıcılık olmadığı için) Tanımları, sözlükler, ‘edebiyat kitapları’ değil, olsa olsa romancılar, öykücüler, şairler, denemeciler yapabilir. Bu tanımlar da ister istemez söz konusu yazarların, şairin, görüşlerini, sanat anlayışını yansıtacaktır. ‘Deneme’yi, denemek fiilinden türediği için seviyor, tüm yazdıklarını deneme olarak görüyorum.

Yazınsal türlerin günümüzde kesin tanımının yapılamayacağına inandığımı belirtirken amaçladığım da bu: Bugün şiir, roman, öykü, deneme öylesine değişiklik gösteriyor ki, bunları birer birer deneme olarak nitelendirmek yanıltıcı olmaz (Edgü, 1982, s. 15).

Orhan Burian ise henüz 22 yaşındayken kaleme almış olduğu ve *Yücel* dergisinde yayımlanan “Essay Hakkında” başlıklı yazısında deneme ile ilgili görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Essay bizim de, bilhassa bu asır edebiyatımızın adsız yapıcılarındandır. Birçok yazarlarımızın bu nevide, batılı yoldaşlarınıninkilerle boy ölçüşebilecek yazıları vardır. [...] Fakat bunlar “Nesir” gibi müphem bir adla, öteki edebî nevilere verilen itibardan mahrum ortada duruyorlar. Ahmet Hâşim bunun en meydanda olan bir örneğidir. Herhangi bir dilde onun nesir parçaları son derece güzel birer essay olurdu. Nitekim o da bunları birer essay olarak yazmıştı. Kitaplarından birine “Bize Göre” adını veriş essay edebî nevinin edebiyatımızda neden adsız, saygısız kaldığını acı acı söylemiyor mu? (Alıntılaman Canpolat, 2003, s. 50)

Deneme ile ilgili tanımlamalar daha da çoğaltılabilir. Yukardaki görüşlerden yola çıkarak iki kanıya varılmaktadır. Bazı yazarlar, denemeyi, belli sınırları olan bir yazı türü olarak değerlendirirken bazı yazarlar da denemenin bir nesir türünden çok bir üslup türü olduğu için sınırları olamayacağını dile getirmektedir.

Deneme yazarının önünde geniş bir konu yelpazesi vardır. Edebiyatın bütün türlerinde konu kadar biçim de önemlidir. Deneme yazarının düşünsel ve kültürel donanımı konu hazinesinin zenginliği ile de orantılıdır.

1.2. Deneme Türleri

Bu yazı türünde konu sınırlaması olmadığı için her şey onun konusu olabilmektedir. Yazarın tavrı ve konuyu ele alış biçimine göre çeşitlilik gösteren deneme, çalışmamızda üç başlık altında ele alınmıştır.

1.2.1. Öznel Denemeler

Öznel denemeler yazarın benliğini, özelliklerini, yaşam tarzını, iç dünyasını konu alan denemelerdir. Montaigne tarzı olarak da bilinen bu denemelerde konu, yazarın kendisidir. Nitekim Montaigne de *Les Essais* adlı denemeler kitabında yer alan “Okuyucuya” başlıklı yazısında eserin konusunu şu sözlerle dile getirir:

Burada kusurlarım, nasıl bir adam olduğum, edebin, terbiyenin müsaade ettiği ölçüde, açık olarak görülecektir. Hâlâ ilk tabiat kanunlarının rahat serbestliği içinde yaşadıkları söylenen insanlar arasında olsaydım, emin ol ki kendimi tastamam ve çırlıçıplak da gösterirdim. Kısacası, okuyucu, kitabımın özü benim (Montaigne, 2017, s. 1).

Montaigne’in yazıları için söylediği bu cümleler, onun, bu eserini öznel düşüncelerinden yola çıkarak oluşturduğunu gösterir.

Yunus Balcı, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*’nde yayımlanan “Türk Edebiyatında Deneme Literatürü” adlı makalesinde Montaigne’in tarzını şu sözlerle dile getirmiştir:

Montaigne tarzı olarak bilinen informal deneme okuyucu ile samimi bir hava içerir; özel konular yerine her gün olan şeyleri yazarın keşfettiği orijinal açılımlarla rahat bir atmosfer içinde anlatmayı tercih eder. Informal deneme samimidir yumuşak bir hava taşır, konuşma diline yakın bir üslupla yazılır (Balcı, 2006, s. 112).

Suut Kemal Yetkin de Montaigne’in deneme anlayışına ilişkin şunları ifade etmiştir:

Montaigne'in türlü konular üzerindeki düşünceleri gözden geçirilirse bu düşünceleri, hiçbir plana uymadan, hiçbir şeyi ispata kalkışmadan, insanı ahlaklaştırmak yoluna sapmadan sırf düşünmekten zevk aldığı, bu zevki de bize tattırmak istediği için yazdığı anlaşılır. *Denemeler*'in konusu bütün hayattır, hayat tecrübeleridir. Bu tecrübeler insan ruhu üzerine eğilen, gördüğünü -gördüğü acı da olsa- tatlı bir dille soyut sözlere düşmeden, delilsiz ispatsız anlatan, görgülü bir adamın hayatından derlenmiştir (Yetkin, 1978, s. 50).

Montaigne, Rönesans'ın getirmiş olduğu yeni yaşam düzenini benimseyip bunu eserlerinde uygulamak istemiştir. Kalıplaşmış yargıları kırarak düşüncelerini halka indirgemeyi amaçlamıştır. Cemal Süreya, Montaigne'in denemelerindeki çıkış noktasını şöyle dile getirmiştir: "İnsanın zayıflığından yola çıkan Montaigne, bir kötümserlik evresinden sonra doğaya bağlanmış, ondan epikürcü bir tavır edinmiş, sonuçta da hümanizm noktasına gelmiştir" (Cemal Süreya, 1982, s. 14). Montaigne, bu yüzden düşünce ve anlatımı sadeleştirip her türlü süsten ve özentiden kurtarmak istemiştir. Denemelerinde 'ben' den yola çıkarak kendi gibi konuşmayı amaçlamıştır. O, denemelerinin özünü oluşturan bu özellikler neticesinde öznel denemenin de ilk örneklerini vermiştir.

1.2.2. Nesnel ve Eleştirel Denemeler

Nesnel denemeler, yazarın kişisel görüşünü katmadan objektif bir tutumla kaleme aldığı denemelerdir. Nesnel denemenin fikir babası olan ve ilk örneklerini veren ise Bacon'dır. Yunus Balcı, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'nde yer alan "Türk Edebiyatında Deneme Literatürü" adlı makalesinde Bacon'ın denemeleri hakkında şunları söylemiştir:

Bacon tarzı olarak da bilinen formal denemede ise yazar bir otorite kimliğinde konuşur ya da en azından o konuda yüksek bilgi sahibi bir insan konumunda konusunu derli toplu izah eder. Bu tür deneme dogmatik, sistematik ve açıklamacıdır. Örneklerini ise o konuda yazılmış ciddi makale ve kitaplardan seçer (Balcı, 2006, s. 312-313).

Bacon'ın denemelerini, Montaigne'in denemelerinden daha bilimsel bulan Murat Belge, "Sosyalist 'Deneme' Yazmak" başlıklı yazısında, Montaigne ile Bacon'ın denemeleri arasındaki farkı şöyle açıklamıştır: "Bacon, Montaigne'e oranla çok daha 'bilimsel'dir. O, söz konusu yeni hayatın fikrî düzeyde haklı gösterilmesi ve

olumlanması görevini omuzlamış gibidir. Montaigne’de ise önemli olan bireydir” (Belge, 1983, s. 35).

Akşit Göktürk ise Montaigne’den esinlenerek yazdığı yazılara “Essais” (Denemeler) adını veren Bacon’ın eserlerinde, formal bir anlatım tekniği olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

Montaigne’inkine tek benzerliğin konu çeşitliği ve kısalık, ayrıldığı noktalara gelince: O’nun en kaba çizgileriyle öznellik ve şüphecilik çizgilerinden uzaklaşmıştır. Bacon’ın denemelerinde bilgelikten çok bilgiçlik havası hissedilir, tabii bilimlere, deneylere merakı, çok yönlü bir insan oluşu onu öğüt verme hususunda cesur kılar. Ben-anlatıcı, bir iki denemesinin dışında pek görülmez (Alıntılaman Aytaç, 2007, s. 15).

Montaigne ile öznel olarak doğan “deneme” Bacon ile nesnel bir özellik kazanmıştır.

Eleştirel deneme, deneme türleri arasında en çok tercih edilendir. Eleştiri türü ile eleştirel deneme sıkça karıştırılır. Ali Galip Yener, *Eleştiri Çağında Deneme* adlı kitabında bu konu hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Deneme türünün imkanları üzerinde dururken deneme ile eleştiri arasındaki farkları da göz önüne almak gerekir. Eleştirel deneme başlığı altında değerlendiren ve deneme-eleştiri arası yazılar olarak nitelenen ürünler de vardır. Tür sınırlarının belirsizleştiği noktada deneme türünü salt kendi içinde değerlendirip indirgemeci, soyut bir yaklaşımı yeğleyen Uygur gibi yazarlarsa Ataç, Anday gibi eleştirel deneme sınırlarını dolaşan yazarlara daha yakın hissediyorum kendimi (Yener, 2007, s. 18).

Eleştirel denemeciler üsluplarında bir öznellik olduğu için denemeci sayılırlar ama sorunsalın dışında olmadıkları için de eleştirmendirler. Böylece bu yazarlar için eleştirmen oldukları ölçüde denemeci, denemeci oldukları ölçüde eleştirmendirler de denebilir.

1.2.3. Felsefi ve Bilimsel Denemeler

Felsefi denemeler, paylaşımın yoğun olduğu, bilgi ağırlıklı denemelerdir. Yazar kendi dünya görüşünden yola çıkarak daha çok din ve toplumbilim alanına giren konuları işler. Adorno, felsefi denemeler ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Düşünceleri gidimli mantığa göre geliştirmez felsefi denemeler. Ne bir ilkeden çıkarsamalar yapar ne de tutarlı tekil gözlemlere dayanır. Öğelerini birbirine tabi sınıflar halinde düzenlemek yerine birbiriyle ilişkilendirir; mantıksal ölçütlerle bağdaşabilen de içeriğin sadece özüdür, biçimi değil. Tamamlanmış bir içeriğin kayıtsızca aktarıldığı biçimlere kıyasla, deneme sunulan ile sunuş arasındaki gerilim sayesinde daha dinamiktir (Alıntıl原因 Sömer, 2010, s. 9).

Felsefi denemelerde kavram üzerine değerdendirmeler geniş yer tutar. Konular tek bir açıdan değerdendirilmez. Yazar, konuya farklı bakış açıları getirerek nesnel bir tutumla özgün bir anlatımı seçer. Düşünce boyutunu geniş tutarak okuru düşünmeye sevk eder. Bu türün önemli yazarları Albert Camus, Jean P. Sartre ve George Lukacs olarak gösterilebilir.

Bilimsel denemeler ise yazarın bilimsel araştırmalarla elde ettiğı bilgiyi, yaşantıya dönüştürerek oluşturduğu yazılarıdır. Yazar, bilimsel denemede soyut olan bilimsel bilgilere özgün düşüncelerini de katarak okuyucuyu bilgilendirme yoluna gider.

Deneme, ele aldığı konular bakımından yeni birikimlerle gelişir. Yazarı, işleyeceği konu alanında özgür bırakır. Denemenin bu özelliğı, yazarların çeşitli konulara yönelmesini sağlar ki bu da yeni deneme türleri ortaya çıkarır.

Deneme insanı, insanlar arası ilişkileri, yaşamı, dünyayı ve dünyanın çeşitli görünümlerini, coğrafyaları, tarihi, sanat yapılarını ele alabilecek bir genişliğe sahiptir. Denemenin bu genişliğü yeni deneme türlerini ortaya çıkarmıştır.

Deneme türleri, kimi kişiler ya da toplumları ele alarak bunların özelliklerini anlatan “karakter denemeler”, herhangi bir yeri öznel bir tutumla yansıtan “betimleyici denemeler”, yazarın iç dünyasını yansıtan “kişisel denemeler” vb. şekilde çoğaltılabilir.

1.3. Denemenin Diğer Türlerle İlişkisi

Deneme ve kısa düzyazı türleri, işlevsel olarak birbirine yakın olsa da yazarların konuya bakış açıları bu türleri birbirinden ayırmaktadır.

Deneme, temelinde bir üslup sanatıdır. Bu üslubu onu diğer türlerden ayırmaktadır. Denemenin bu özelliğini Murat Belge şöyle ifade etmektedir:

Bence yalnız edebiyat içindeki türlerin değil, bütün güzel sanatların değişik dallarının birbiriyle iç içe geçtikleri bir dönemde deneme türünün kesin bir tanımını yapmak ve onu başka türlerden ayırmak güçleşiyor. Örneğin, öyle sanat eleştiri yazıları var ki, pekala deneme sayılabilir. Günlü, anı hatta mektup gibi edebiyatın yan türleri, özellikle de bu gibi yazıların ileride yayımlanabileceği bilinci işin içine karışınca, hemen deneme niteliği alabiliyorlar (Alıntıl原因 Atabaş, 2001, s. 161).

Cemal Süreya da “Deneme Deyince” başlıklı yazısında denemenin her türün içine girebileceğini, onların içinden yürüyebileceğini dile getirmiştir. (Cemal Süreya, 1982, s. 14) Hüseyin Atabaş ise denemenin diğer türlerle ilişkisini şu cümlelerle ifade etmiştir:

Kuşkusuz çağın getirdikleri, yeni türlerin oluşmasına, ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ama pek çok düşünce ağırlıklı çağdaş edebiyat donanımının temelinde denemenin etkisi görmek de olanaklıdır. O bakımdan deneme; hem kendi özgün yapısı gereği hem de öteki anlatı sanatlarının önünü açma özelliği ile gitgide önem kazanıyor, etki alanı genişliyor. Edebiyatın türlerini bir bahçenin çiçeklerine benzeterek, bunu şöyle anlatmak mümkün mü acaba: Deneme, bir arı gibi çiçekten çiçeğe konarak, hem kendi kovanına bal topluyor hem de çiçeklerin döllenmesini sağlıyor (Atabaş, 2001, s. 161).

Bu bölümde “deneme”yi diğer kısa düzyazı türlerden ayıran özellikler ele alınacaktır.

1.3.1. Deneme ve Eleştiri

Deneme ile eleştiri biçim ve içerik bakımından zaman zaman birbirine yaklaşmaktadır. Bu iki türü ayıran en belirgin fark ise yazarların konuya bakış açısı ve tavrıdır.

Eleştirmen ele aldığı konuyu, sanat dalının sınırları içerisinde değerlendirip yargılamalıdır. Ancak denemeci, yazısını yazarken konu genişliğine sahiptir ve konuyu amaç olarak değil araç olarak kullanmaktadır.

Denemede eleştiri için de geçerli olan konular yer almakla birlikte, ele alınan konular, yazar tarafından her yönüyle değerlendirildiği için sınırsız genişliğe sahiptir. Füsun Akatlı, deneme ve eleştiri arasındaki sınırı şöyle ifade etmiştir:

Eleştiriyle denemenin sınırı aranırken de, soruna bir biçim sorunu olarak bakmak yeter. Denemenin konusu bir yazınsal metin değilse sorun yok. O deneme zaten kendini kurtarmış sayılır! Konusu yazınsal bir metin olan yazı, deneme türüne yakın görünüyorsa, o zaman da o eleştiri yazısını yazanın dili deneme diline dönüyor demektir. Deneme biçiminde yazılmış bir eleştiri söz konusudur ve bu durumda sınır ortadan kalmıştır (Akatlı, 2016, s.68).

Enis Batur da deneme ile eleştiri arasındaki ilişkiye şöyle değinmiştir: “Batı yazınlarında eleştiri ile denemenin yolları hem ayrıldı hem de zenginleştirici bir bitişikliği korumaya çalıştı ama insanın tam ortasına sözü kazmaya çabalarken, bizde başat kılınan senli-benliğe ödün verilmedi pek” (Batur, 1980, s. 59).

Vedat Günyol ise denemeyi bir eleştirel çaba olarak göstererek bu iki türü birbirine yakın göstermiştir: “Bence, deneme bir eleştirel çabadır, insanın, her şeyden önce kendinin ne olduğu bilincine varması, Gramsci’nin dediği gibi, kendi kendini tanımasıdır” (Günyol, 1982, s. 9).

Adnan Binyazar, deneme ile eleştiriye birbirinden ayırt etmenin güç olduğunu söylemiş ve bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Denemeyi eleştirden, eleştiriye incelemeyi araştırmadan kesinlikle ayırma olanağı yoktur. Özellikle de deneme ile eleştiri arasında keskin sınırlar koymak olanaksızdır. Her denemede biraz da eleştiri tutumu vardır; ilk örneklerini son 30-40 yıl içinde gördüğümüz bizim deneme yazılarımızda özellikle bu böyle. Kılı kırk yaran sınıflamalara, kelime ve kavram sayımına, karşılaştırmalı alıntılara dayanmadan öznel yargıları açıklayan, eserin etkisini sürdüren eleştiri yazılarının denemeden ayrılması güç olur çoğunlukla (Binyazar, 1973, s.133).

Deneme ile eleştirinin sınırları esnektir. Bir edebiyat yapıtının değerlendirilmesinde beğeni söz konusu olunca öznel bir yaklaşım kaçınılmazdır. Öznel ölçütler ise bilimsel anlayıştan uzaklaştırır. Öznel ölçütler, yapıtın bizde bıraktığı izlenimlere göre anlam kazanır. Bu da eleştiriye denemeye yaklaştırmaktadır.

Deneme ve eleştiri her ne kadar birbirine yakınmış gibi görünse de yazarın konuya bakış açısı ve tavrı bu iki türü birbirinden ayıran en önemli özelliktir.

1.3.2. Deneme ve Mektup

Deneme ve mektup biçim bakımından birbirinden farklı iki türdür. Denemede tüm okuyuculara birden hitap eden bir söyleyiş varken mektupta ise genellikle bir kişiye

seslenme vardır. Mektup türünde yazarın kime seslendiği veya kime yazdığı bellidir. Ancak denemede böyle bir şeyden bahsedilmez. Mektup kişinin özel yaşantısını paylaştığı bir türdür. Denemede ise konu sınırlaması olmadığından özel yaşantı dahil her şey konu olabilir.

Fusun Akatlı, “Zarfsız Mektuplar” başlıklı yazısında, “okurlarım dışındakiler mektuplarımı okumasınlar. Başkasının mektubu okunmaz!” (Akatlı, 2016, s. 129)diyerek mektubun belli kişilere gönderildiğinden bahseder.

Deneme ile mektubu aynı türe koyan yazarlar da olmuştur. Aytaç, *Deneme Üzerine Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması* adlı kitabında, bu türleri aynı gören yazarların düşüncelerine şöyle yer vermiştir:

Novalis, deneme türünü “mektupla makale arasında” bir tür sayar ve gözlemlenenle gözlemleyen arasında gidip gelen bir metin olarak niteler. *Das Allgemeine Brouillon* başlığını uygun gördüğü ansiklopedisi, deneme özelliğini ben ile nesne arasındaki gidip gelmede özellikle ortaya çıkarır. Fransızca bir kelime olan ‘Brouillon’ , Almancadaki ‘Sudebuck’ yani karalama defteri, müsvedde demektir. Düzensizlik bu başlıkta Lichtenberg gibi Novalis’de de örtük biçimde dile gelmiştir. Öte yandan Novalis’in fragmanları Lichtenberg’in aforizmalarına biçim ve öz bakımından benzerlik gösterir (Aytaç, 2007, s. 31).

Deneme ve mektup türünü aynı kefeye koyan yazarlar olsa bile bu iki tür birbirinden farklıdır. Bu yüzden deneme ile mektup dil ve biçim olarak birbirlerinden ayrılır.

1.3.3. Deneme ve Anı

Anı, kişinin yaşamış olduğu veya dönemine tanıklık etmiş olduğu olayları, yaşantıları anlatan bir yazı türüdür. Yazar anı yazısında, tanık olduğu olayları, hayatında iz bırakan dönemleri okuyucularıyla paylaşır. Bu özelliğiyle bazı yazarların denemelerinde anı parçalarına sıkça rastlanmaktadır. Ancak denemelerdeki anıların amacı, söylenenlerin desteklenmesidir. Yani denemelerdeki anılar, yazıda amaç değil bir araçtır.

Uğur Kökden, “Yaşama Tanık” başlıklı yazısında deneme ile anı arasındaki ilişkiyi şu sözlerle dile getirmiştir:

Yaşantı egemendir deneme üstüne. Zaten denemenin bir ucu “anı” ya, “günlüğe” belki mektuplara daha doğrusu izlenimlere doğru kayar. Bir yerde Salah Birsell de öyle demiyor mu; “Denemelerimin özelliği olayları konuşturmamdır. Öyle ki denemelerime bir olaylar adı takabiliriz.” Ben de denemeyi seçtiğime göre ancak anılarımın ve karşılaştırmaların bütünü sayılabilir (Kökden, “Deneme, Yaşama Tanık”).

Deneme ve anı birbiriyle büyük ölçüde özdeştir. Ancak bu iki tür, yazarın konuya bakış açısıyla ayrılır.

1.3.4. Deneme ve Gezi yazısı

Gezi yazıları, herhangi bir kimsenin, daha çok bir yazarın, yurt içinde veya yurt dışında gezip gördüğü yerleri edebi bir üslupla kaleme aldığı yazılardır.

Deneme yazısı ile gezi yazısı birbirine benzemektedir. İki yazıda da gezilen yerler hakkında bilgi verilir. Yazar gezi türünde, denemede olduğu gibi, görülen yerler karşısında uyanan duyguları anlatmaktadır. Ancak burada esas olan, yazarda duyguların oluşmasına neden olan gezilen yerler hakkındaki izlenimlerin aktarılmasıdır. Yazarın gördüğü yerlerin mimarisi, dilleri, insanların yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri gezi yazılarının odak noktasıdır. Burada iki türü birbirinden ayıran özellik, gezilen yerler hakkındaki görüşlerin aktarılmasındadır. Yani iki türü birbirinden ayıran unsur, denemeyle benzerlik gösteren diğer türlerde de olduğu gibi yazarın konuya bakış açısıdır. Denemede konu gezilen yerdir; ancak yazar, denemede gezilen yerden hareketle farklı konulara geçebilir. Gezdiği yerlerin onda bıraktığı etkiyi okurla paylaşırken içe dönük bir tavırla anlatabilir.

Hüseyin Atabaş ise bu iki türün birbirini etkilediğini düşünüp bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir: “Bugün ‘metin’ denilen, ‘anlatı’ denilen türlerin denemenin uzantısı olduğunu söyleyebiliriz sanıyorum. Gezi yazısı türü de denemeden etkilenmiştir kanımca. Batıyı bilen Reşat Nuri’nin *Anadolu Notları*’nda bile denemeden yararlandığını düşünüyorum” (Atabaş, 2001, s. 161).

1.4. Denemenin Tarihsel Gelişimi

Deneme, kişisel deneyimlerle elde edilen düşünce, görüş ve yargıları içeren, dört yüz yılı aşkın geçmişi olan bir yazı türüdür. Türün kurucusu sayılan Montaigne, “Denemeler”ini 1572-1591 tarihleri arasında yazmıştır. Her yazın ve sanat türü, içinde yaşanılan tarihsel dönemin gereksinimleriyle şekillenerek oluşmuştur. Deneme de

burjuvazinin bireyi öne çıkarması sonucunda özgün bir anlatı türü olarak doğmuştur. Rönesans ve reform hareketlerinin getirmiş olduğu özgürlük ortamı, insanlara kendilerini rahat ifade edebilme imkânı sağlamıştır. Bu durum, denemenin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Deneme, her şeyden önce kişilerin yeni bireysel ve toplumsal koşullardan kaynaklanan farklı bir beğeni düzeyi oluşması nedeniyle sanatçıların da kendilerini ifade tarzlarında yeni bir estetik anlayışa gereksinmelerinden doğmuştur.

Montaigne'in yazılarına "Essai" ismini koyduğu andan itibaren, dünya edebiyatında deneme başlamış olur. Cemal Süreya, Montaigne için "Montaigne Avrupa'ya serbest düşünmesini öğretmiş olan adamdır." (Cemal Süreya, 1982, s.14) diyerek denemenin çıkış noktasını Montaigne ve Batı edebiyatı olarak göstermiştir.

Nermi Uygur ise bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Çin'in yazı, yazın dünyasına şöyle bir göz atmak bile, ikibin yılı aşkın süredir, denemenin, Batı toplumlarının tarihinden bambaşka bir yapı ve oluşumunda sergilenen eski mi eski bir kültürde ne derin bir kök saldıgını göstermektedir.

[...]

Avrupa da "deneme" diye bir şeyin adı sanı yokken, Mısır, Hindistan, Çin, İran, Japonya yörelerindeki yazın geleneklerinde denemeden geçilmiyordu. Gerçi bu yazılar, çoğun, şimdilerde "deneme" diye bilinen akrabalarından bambaşka görünümde ortaya çıkıyor, hatta bazen denemeden başka şeymiş gibi okunuyor (Uygur, 2006a, s. 215-216).

Nermi Uygur'un bu açıklamaları, deneme türünün çıkış noktasına farklı boyutlar kazandırmıştır. Ancak Montaigne'den önce yazılan yazıların belli bir sistematiği olmadığı için bu yazılar deneme türü olarak kabul edilmemektedir.

Montaigne'den bir asır sonra İngiltere'de Bacon, çeşitli konularda ele aldığı yazılara Montaigne'nden etkilenerak "denemeler" adını vermiştir. Bacon'ın denemelerini Montaigne'in denemelerinden ayıran özellik, Bacon'ın öznellikten uzaklaşıp nesnel bir çizgide yazmasıdır. Yunus Balcı da *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'nde yer alan 'Türk Edebiyatında Deneme Literatürü' adlı makalesinde Bacon'ın ve Montaigne'in denemelerinin karşılaştırmasını şu sözlerle yapmıştır:

Montaigne ve Bacon Batı edebiyatlarında formal (resmi) ve informal (teklifsiz, senli benli) olmak üzere iki farklı denemenin de ortaya çıkmasına yol açmışlardır. “Montaigne tarzı” olarak bilinen informal deneme okuyucu ile samimi bir hava içerir; özel konular yerine her gün olan şeyleri yazarın keşfettiği orijinal açılımlarla rahat bir atmosfer içinde anlatmayı tercih eder. İnfomal deneme samimidir, yumuşak bir hava taşır, konuşma diline yakın bir üslupla yazılır. Bu tarz denemenin tanınmış isimleri ise Jonathan Swift, J. H. Newman, Mark Twain, Charles Lamb, William Hazlitt, Thomas De Quincey, James Thumber, E.B.White, George Orwell, E. M. Forster gibi isimlerdir.

[...]

Bacon tarzı olarak da bilinen formal denemede ise yazar bir otorite kimliğinde konuşur ya da en azından o konuda yüksek bilgi sahibi bir insan konumunda konusunu derli toplu izah eder. Bu türün örneklerini ise Joseph Addison, Samuel Johnson, Matthew Arnold, John Stuart Mill, J. H. Newman, Walter Peter; Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau’dur (Balci, 2006, s. 312-313).

Batı’da, deneme türündeki yapıtlarıyla ün kazanan yazarlar arasında: Fransa’da Voltaire, Julien Bende, Paul Claudel, Paul Valery, Maurice Blanchot; Almanya’da Rabener, Sturz, Lessing, Wieland, Herder, Schiller, Goethe, Novalis; İngiltere’ de Hilaire Belloc, Charles Morgan, Bertrand Russel, D. Herbert Lawrence, Aldoux Huxley; İspanya’da Jose Ortega Y. Gasset, Miguel de Unamuno; Amerika’da Ralph Waldo Emerson gibi yazarlar da gösterilebilir.

Dünyada gittikçe tanınan ve yaygınlaşan deneme türü, Türk edebiyatına ise Batılı ülkelere göre biraz geç gelmiştir. Tanzimat döneminde Avrupa’ya gönderilen öğrenciler aracılığıyla Batı edebiyatıyla tanışan edebiyatımız, Avrupa edebiyatının çekim kuvvetine girmiştir.

Tanzimat yıllarındaki Batı’ya yöneliş, beraberinde Batılı anlamda düşünüş tarzını da getirmiştir. Bununla birlikte yazarlar artık masalsı unsurlardan uzaklaşarak daha çok akılcılık ve gerçekçilik temelli yazılara yönelmiştir. Gazetenin günlük hayatımıza girmesi ile de Batı’dan alınan türler yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Daha önce bilinmeyen ve denenemeyen türler, Tanzimat’la birlikte edebiyat dünyamıza girmiştir. Makale, roman, öykü, tiyatro bunlardan sadece birkaçıdır. Türk edebiyatında deneme, Cumhuriyet döneminde anılmaya başlasa da denemeye benzer yazılar, Tanzimat ile başlıyor denebilir. Vedat Günyol: “Deneme; bizde, romanda öyküde olduğu gibi Batıdan, Batı etkisinden kaynaklanan, kaynaklanmış bir yazı türüdür” (Günyol, 1982, s. 9). diyerek denemenin bizde Tanzimat’tan sonra başladığını belirtmiştir. Ancak Şinasi, Namık Kemal gibi Tanzimat yazarları, devletin içinde

bulunduğu durumdan etkilendikleri için yazılarını bireye dönük değil de topluma dönük olarak yazmışlardır. Bu yüzden bu dönemde yazılan yazılar denemeye değil makale türüne daha yakındır. Gazetelerin yaygınlaşması, yazıların sayısını artırmış böylece dil ve anlatım bakımından deneme türüne yaklaşılmaya başlanmıştır. Deneme türü ile ilgili bu süreci Yunus Balcı şöyle açıklamıştır:

Tanzimat'ın ilk edebî neslini oluşturan Şinasi-Namık Kemal-Ziya Paşa mektebinde çeşitli nesir örnekleri bulunmakla birlikte Batılı anlamda deneme bilinciyle yazılmış bir nesre rastlayamıyoruz. Fakat bilhassa gazete gibi önemli bir iletişim vasıtasının toplum hayatımıza girmiş olması, halkı aydınlatma ihtiyacı ve benzeri sebepler dolayısıyla nesir de kültür hayatımızın önlerinde yer almaya başlar. Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkar*'da çıkan ve "makale" diye adlandırılan yazılarının ne derece gerçek makaleyle örtüştüğü de tartışılır bir noktadır. Çünkü bir düşünce vasıtası olarak edebiyatımızda yer etmeye başlayan nesrin türler bakımından henüz tam olarak birbirinden ayırmadığı bir gerçektir. Bu yüzden bu tipteki yazıları makalenin olduğu kadar deneme, sohbet ve tenkit türünün de ilk örnekleri arasında saymak gerekmektedir. Gerek Şinasi'nin ve gerek Namık Kemal'in bu tipteki yazılarında kimi zaman bu türlerin özelliklerini bir arada görebilmek mümkündür. Çok bilinen metinler olması dolayısıyla Şinasi'nin "Tercüman-ı Ahval Mukaddimesi", Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa" adlı yazısı bahsini ettiğimiz şekilde daha sonraki yıllarda ayrışacak olan pek çok nesir türünün bir örneği sayılabilirler (Balcı, 2006, s. 314).

Yunus Balcı, Tanzimat dönemindeki yazıları denemeye bir geçiş olarak kabul ederken Osman Bolulu ise şu sözlerle denemenin Tanzimat'ta yeri olmadığını söylemiştir:

Çağının gerisinde kaldığını sezen İmparatorluk; yenileşmeye, kendisinden ilerideki toplumlardan teknik, yöntem, düşünüş aktarmaya girişmiş. Bunlardan yazınsal çılgır olarak ilki, Tanzimat'tır (1839-1896). Dilde, yazımda ufak ufak değişimlere çabalamış, Batıdan örneklenerek kimi yazın türlerini bize aktarmış. Ancak örneklenmeyi aşamamıştır. Kimi yazarlar, yazın tarihçileri, Tanzimat'taki kalem denemelerini, bizde denemeye geçişin kanat çırpışları saysa da, Tanzimat'ta deneme yoktur. Çünkü deneme, tam anlamıyla yazılı düşünüşün, kendisine, çağına, toplumuna ve dünyaya eleştirel bakışın, arayışın, yenilenişin manivelası olan kuşkucu düşünüşün yazınsal türüdür. Osmanlılıkla Batılılığı uzlaştırmaya çalışan Tanzimat'ta gerçek denemenin bulunmayışı çok doğaldır (Bolulu, "Düşünceyi Sektirmek... ").

Yunus Balcı, Tanzimat döneminde yazılan yazıların denemeye bir geçiş özelliği gösterdiğini söylerken Osman Bolulu, bu dönemde yazılan yazıları deneme olarak

saymamıştır. Tanzimat’la birlikte edebiyat dünyamıza girmiş olan düzyazılar, gazetenin ortaya çıkıp çoğalması ile birlikte serpilip gelişmişlerdir. Bu dönemde yazılan yazılar birebir deneme özelliği göstermeyip edebi ve teknik bakımdan zayıf olabilirler. Zamanla, yazıldıkça ve kullanıldıkça bu kusurlar gittikçe azalmıştır. Servet-i Fünûn dönemine gelindiğinde ise Batı’dan alınan edebi türlerde başarı sağlanmaya başlamıştır. Gazete ve dergilerin çoğalmasıyla edebiyat, sanat ve toplumla ilgili meselelerin Batılı bir anlayışla ele alınması yazıları denemeye yaklaştırmıştır.

Denemenin gerektirmiş olduğu “ben” söylemi Servet-i Fünûn döneminde biraz oturmaya başlamıştır. Çünkü bu dönemde İstibdat döneminin getirmiş olduğu baskıcı tutum, yazarları toplumsal konularda sınırlandırarak onları kapanık bir edebiyata zorlamıştır. Dergi ve gazetelerde “ben” söylemi yazılar çoğalmıştır. Böylece bu özellik Servet-i Fünûn’cuların yazılarını, denemeye iyice yaklaştırmıştır. Tevfik Fikret, Ahmet Hikmet, Cenap Şehabettin, Hüseyin Cahit, Celal Şahir, Halit Ziya gibi dönem sanatçıları deneme özelliği gösteren yazılar yazmışlardır. Servet-i Fünûn zamanında yaşayıp herhangi bir topluluğa bağlı olamayan Ahmet Rasim’in yazmış olduğu *Şehir Mektupları*, *Tahir ve Muharir*, *Muharir Bu Ya* adlı eserlerinde de makale, fıkra, sohbet havasında yazılan denemeleri bulmak mümkündür.

Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti toplulukları Batılılaşmadaki değişim ve yenileşmeyi büyük bir hevesle yazmaya başlamışlardır. Fecr-i Âti’nin “Sanat şahsi ve muhteremdir” sözü, Türk edebiyatında denemeye atılan en büyük adım olmuştur. Ancak dönemin oluşturduğu siyasal baskı, gerçek anlamda deneme yazmayı zorlaştırmıştır. Gazetelerin, dönemin padişahı Abdülhamit tarafından önceden denetimden geçmesi, yazarları özgür düşünceden uzak tutmuş ve sınırlandırmıştır. Bu durum yazarların teoride düşündüklerini pratiğe dökmelerine engel olmuştur.

Fecr-i Âti’nin önemli sanatçılarından Ahmet Hâşim, şiirlerinde olduğu kadar nesirlerinde de başarılı olmuştur. Nesirlerinin büyük bir kısmını *İkdam* ve *Akşam* gazetelerinde yayımlamıştır. *Bize Göre*, *Gurabahane-i Laklakan* deneme özelliği gösteren eserleridir. Bu eserlerinde sanat, edebiyat, kültür içerikli yazılar kaleme almıştır.

Kökden’in belirttiği gibi, “Hâşim’in deneme yaklaşımında iki çerçeve görmek mümkündür. ‘Dış kabuk, yani birinci çerçeve: çoğunlukla gezi notları(Fransa, Almanya, Bulgaristan, Bursa, vb.) ya da portreler (Süleyman Nafiz, Yakup Kadri, Ahmet Müftüoğlu, Cemil Cem gibi); buna karşılık, ikinci çerçeve, ağırlıklı olarak söyleşiye yaklaşır” (Kökden, 2001, s. 98).

2. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve sonrasında yaşanan siyasal olaylarla birlikte Osmanlı'nın 1. Dünya Savaşı'na katılarak savaştan mağlup çıkması, daha sonra verilen kurtuluş mücadelesi, yazarların kaleminde can bulmuştur. Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Falih Rıfkı, Halide Edip Adıvar gibi yazarlar dönemin koşullarını eserlerine yansıtmışlardır. Bu dönemde “deneme” türüne benzer yazılar yazan bir diğer sanatçı da Yahya Kemal olmuştur. Yunus Balcı, Yahya Kemal'in yazılarını Ahmet Hâşim'le kıyaslayarak “Yahya Kemal'in Aziz İstanbul'da Bacon tarzı yaklaşımla formal bir deneme kaleme aldığını, Ahmet Hâşim'de ise Montaigne tarzı informal bir yaklaşımın söz konusu olduğunu” (Balcı, 2006, s. 316) dile getirmiştir.

Yahya Kemal'in denemeleri hakkında Uğur Kökden şunları söylemiştir: “Yahya Kemal, denemeyi söyleyişe, incelemeye ve eleştiriye yakın bir noktadan üretiyordu. Dolayısıyla, türler arasında bile-isteye kaymalar gerçekleştirmiştir. Ancak, kimi zaman yazılarının da makaleye kaçtığını söylemek gerekir (Kökden, 2001, s. 98).

Tanzimat'tan beri süregelen, Cumhuriyet döneminde ise Yakup Kadri ve Peyami Sefa'nın devam ettirdiği sanatçı-gazeteci zincirini Ruşen Eşref sürdürmüştür. “*Ayrılıklar, Boğaziçi Yakından* adlı eserleri, deneme türünde yazılmıştır. Bu eserlerinde diplomatik serüvenlerindeki uzun ayrılıkları ve özlemi dile getirmiştir. *Yol Üstü Birkaç Çeşme, İstanbul Cadde'si* adlı denemeleri, üstüne oturdukları tarihsel altyapı ile kendi türlerinde başlı başına birer örnek sayılır” (Kökden, 2001, s. 100).

Cumhuriyet döneminde önemli deneme yazarlarından biri de Abdülhak Şinasi Hisar'dır. Kökden, Hisar'ın denemeciliği için şunları söylemiştir:

Abdülhak Şinasi Hisar biçimciliğiyle düzyazıda şiir katına yükselen yazarların başında gelir. Şiirden düzyazıya -denemeye- geçmiştir.

[...]

Bir gece yazarı olan Abdülhak Şinasi Hisar, Haşim üstüne kaleme aldığı veda denemesiyle, bir anlamda kişisel denemeyi dile getirmiştir (Kökden, 2001, s. 101-102).

Ahmet Hamdi Tanpınar ise düzyazılarını Doğu-Batı sorunsallığı çerçevesinde harmanlamıştır. “Tanpınar, düzyazılarında şiirselliğe karşı çıkmıştır” (Kökden, 2001, s.102). Tanpınar'ın düzyazılarında okur, bir içtenlik, gerçeklik, doğrulukla karşılaşmıştır.

Cumhuriyet döneminde, 1940'lı yıllardan sonra deneme türünde eser veren öncü yazarlar arasında: Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Suut Kemal Yetkin sayılabilir.

Cumhuriyet döneminde, Türk denemeciliği Batılı anlama uygun bir gelişme göstermiştir. Cumhuriyet döneminin getirmiş olduğu özgürlük ve laik demokratik kültür ortamı, denemenin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemin en önemli deneme yazarlarından biri Nurullah Ataç olmuştur. “Nurullah Ataç, deneme ve denemeciliği farklı bir noktaya getirerek denemenin bakış açısını değiştirmiştir” (Kökden, 2001, s.103). Dönemi için önemli adımlar atmıştır. Nurullah Ataç, denemeyi öznelğin üzerine temellendirmiştir. Anlattığı her konuya kendi benliğini katmıştır.

Uğur Kökden, Ataç'ın denemeciliği ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

Kaldı ki Ataç da, denemenin Fransa'daki uzak atası gibi bir iklim adamıydı. Küçük ruhsal değişiklikler, yargısını yıkar ya da olumlu kılar. Kendi kendisine ılımlı bireyci diyordu.

Yeterli sayılmasa bile, onun için yalnız edebiyat ve dil vardı. En büyük veriydi dil. Uygarlaşmayı, çağdaş Batı uygarlığını bile, dile-örneğin latince, eski yunanca öğrenmeye- bağlayan bir aydın tipiydi Ataç. Ama, Tevfik Fikret de, söz gelimi edebi söyleyişlerinde dönemin edebiyat sorunu olarak dili görmüştür. O dönemde, zaten dil konusunda yalınlık ve arılaşma tartışmaları sürüp gitmekteydi (Kökden, 2001, s. 103).

Cemal Süreya da Ataç'ın denemeciliği için şunları söylemiştir: “Ataç, Montaigne değil de, Alain'e yakın bir yazar. Onun gibi kuşkudan çıkış yapar. Ne var ki Alain güncellik içinde sınıdığı kuşkusundan sonunda bir hümanizme, hatta sosyalizme varmıştır. Alain kuşkuyu hiç sevmez. Ataç ise kuşkuda kalır. Bunu bir erdem olarak görür” (Cemal Süreya, 1982, s. 14).

Salah Birsal ise Ataç'ın denemeciliği ile ilgili görüşlerini şöyle paylaşmıştır:

Ataç'a bir göz atacak olursak, onun da bir sıkıdüzen izleyicisi olduğunu görürüz. Ama o bir tandırbaşı çançancısı olmayı her şeye yeğ tutar. Ne ki bunu yaparken anlattığı şeyin en iyi biçimde anlatmasını hiç mi hiç savaştırmaz. Bunun için yazının her yerini, en hurda köşelerini bile bol ışığa boğar ve tüm düşüncelerini dört dörtlük bir mantık eleğinden geçirir (Birsal, 1982, s. 11).

Denemenin kaynağı insan ve onun etkileridir. Bunlara önyargısız yaklaşmayan yazar denemenin niteliklerini yerine getirmemiş olur. Deneme yazarı, bir doğruyu bir düşünceyi sınaya sınaya bulmaya çalışır. Ferit Edgü’ye göre bu anlamdaki denemenin yazınıımızdaki en büyük ustası ise Nurullah Ataç’tır. (Edgü, 1982, s. 15)

Adnan Binyazar, Ataç için: “Cumhuriyet eleştirisinin Ataç’la başladığını savunmak uygun olacaktır. Gerçek anlamda bir değişimin, oluşumun izlerini görürüz Ataç’ta da ondan. Eleştiri alanına getirdiği canlılığın yanında, alışılmış kavramlar karşısındaki direnişi Ataç’ı Cumhuriyet döneminin simgesi yapmıştır” demiştir. (Binyazar, 1973, s. 140) Binyazar, yazının devamında Ataç’ın eleştiri dünyamıza bir canlılık getirdiğini ama onu tam anlamıyla bir eleştirmen olarak saymanın olanaksız olduğunu dile getirmiştir.

Asım Bezirci, Ataç’tan aldığı bir alıntı ile ona tam olarak eleştirmen diyemeyeceğimize şöyle değinmiştir:

Boileau, Lessing eleştirmeciler arasında anılsalar da gerçekten eleştirmeci değil, birer denemecidir. Sanata, edebiyata büyük yararlıkları dokunmuştur. Ama, dedim, gerçekten eleştirme değildir onlarınki, belki eleştirmeden daha önemli, üstün bir iştir, eleştirmen değildir. Şiire, edebiyata yararlıkları dokunduğu gibi, eleştirmenin doğmasına da yardım etmişler diyebiliriz, eleştiriye hazırlamışlar, gerçekten eleştiricilik edememişler (Bezirci, 1968, s. 61).

Suut Kemal Yetkin, Ataç’ın bir eleştirmen değil bir denemeci olduğunu şu sözleriyle desteklemektedir: “Kendisini eleştirmen olarak gören Ataç, niçin eleştirmen değildi? Çünkü ele aldığı kitapları, yazarlarına duyguyu sevgiye ya da öfkeye göre değerlendirmekten kendini alamazdı da ondan” (Yetkin, 1978, s. 204).

Emin Özdemir, “Denemeciliğimizin Ataç Boyutu” başlıklı yazısında Ataç’ın duygularını, düşüncelerini ve yaşadıklarını en iyi şekilde deneme türünde ortaya koyduğunu şöyle dile getirmiştir:

Deneme türünün, yazarına sunduğu sınırlanmaz olanaklar vardır. Denemeyi yeğleyişi buna da bağlanabilir. Ataç’ın mizacına, kişilik özelliklerine de. Çünkü dertleşme, söyleşme sanki varoluş yasasıdır onun. Günlerin, olayların, durumların, kısacası yaşadıklarının yüreğinde bıraktıklarını uzun süre taşıyamaz; açmak, dışa vurmak ister. Birilerine anlatma gereksinimi duyar. Onun bu gereksinimini de yapısı, dokusu yönünden en iyi karşılayacak tür, denemedir sanki (Özdemir, “Denemeciliğimizin...”).

Ataç denemelerinde yazı dilini konuşma dilinin doğallığına dönüştürmeye çalışmış, bunun için de devrik cümle kullanmayı tercih etmiştir. Ataç yazılarındaki devrik cümle kullanımı için şunları söylemiştir:

Yazı dilinin konuşma dilinden başka olmasını isteyen dar görüşlüler dilediklerince tepinsinler, devrik tümce giriyor, girdi yazı diline. Ben istediğim için değil, çağımız istediği için. Genci de ona gidiyor, yaşlısı da. Yaşsızlar vardır, yaşsız, çağısız, tatsız tuzsuz, ölü gibi yaşayanlar, bir onlar gitmiyor, gidemiyor konuşma diline. Konuşma dili, devrik tümce, yarının canlı, güzel ışıklı Türkçesi. Onun geldiğini göremeyenler, sezemeyenler kendilerine ağlasınlar! (Ataç, 1972, s. 306)

Cumhuriyet eleştiriciliği Ataç ile başlamış, onun gösterdiği doğrultuda kişiliğini bulmaya çalışmıştır. Ataç öznel eleştiriden yana olduğu için değerlendirmeleri kendine göredir. Daha önemlisi, eleştiriye denemenin penceresinden bakmıştır. Bu yüzden Ataç'ın yazıları eleştirel deneme sınıfına konulabilir.

Cumhuriyet döneminin bir diğer önemli denemecisi Sabahattin Eyüboğlu'dur. Eyüboğlu yazılarında, öncelikle, konuşma dilinin olanaklarından yararlanmıştır. Binyazar, Eyüboğlu'nun yazıları için şunları söylemiştir:

Deneme alanına toplumcu bir bakış açısı Eyüboğlu ile gelmiştir. Örneğin Yunus'u velilikten alıp halka indiren, daha açıkçası halkla bütünleştiren odur. Bu konuları öylesine engin bir duyarlılıkla işlemiştir ki Anadolu hümanizması şiirsel bir kavram olmuştur onun dilinde (Binyazar, 1973, s. 142).

Eyüboğlu'nun 1949-60 yılları arasında yazılmış denemeleri, *Mavi ve Kara* adıyla yayımlanmıştır. Tam anlamıyla bir iç bütünlüğü taşımayan bu yazılar, özellikle ikinci bölümünde siyasal ve toplumsal içerik kazanmıştır. Birinci bölümde dilin altını çizmeye özen göstermiştir. Atatürk'ün dil üstüne yaptığı yenilikleri hor görüp karşı gelenlere "Dil Üstüne" adlı yazısında şunları söylemiştir:

Çoğunluğun haklarını korumak üzerine kurulmuş bir rejimin kendini çoğunluğun diliyle düşünmeye, yazmaya ve konuşmaya zorlaması kaçınılmaz bir gerek değil mi? Kendi vekillerin yaptığı kanunların, kendi parasıyla basılan kitapların, kendi adına çekilen nutukların nihayet ve biraz olsun kendi diline çalması, bu milletin su götürmez hakkı sayılmaz mı? Daha nice bu toprağın insanlarına kendi dilleriyle değil bilim, felsefe, şiir, sanat yapmak, doğru dürüst bir dilekçe yazmak bile olmayacak bir iş gibi gösterilecekti. Daha nice zaman bu memleketin kendi çocukları okuryazar sayılabilmek için ağaca ağaç, suya su, buruna burun diyemez olacaktı? Atatürk dil işine el atmak zorundaydı (Eyüboğlu, 2014, s. 101).

“Halktan kopma, tabiattan kopma gibidir: İnsanın düşüncesini inceltir, yüceltir gibi görünerek kısırlaştırır” (Eyüboğlu, 2014, s. 19). diyen Eyüboğlu Anadolu halkının savunucusu olmuştur.

Salah Birsell, Eyüboğlu’nun denemeciliği için şunları söylemiştir: “Sabahattin Eyüboğlu bir denemeciden çok bir öğretmendir. O yazdığının dört başı bayındır bir deneme olmasından çok düşüncelerinin, onlarda ne kadar çeşitli alanlara uzanır-en iyi biçimde iletilebilmiş olmasına bakar” (Birsell, 1982, s. 11).

Cumhuriyet döneminde, 1940’lı yıllardan sonra deneme türünde eser veren öncü yazarlardan biri de Suut Kemal Yetkin’dir. Yetkin denemeleriyle, “Türk okurlarını estetik, sanat, edebiyat, felsefe ve dil konularında aydınlatmaya çalışmıştır” (Bostancı, 2001, s. 95).

Yetkin’e göre sanatçılar toplum davalarının kıyısında kalmamaları gerekir. Sanatçılar toplumun sorunlarına karşı kalemlerini doğruluk uğruna kullanmalıdırlar.

Dünyanın bugünkü bunalımı karşısında yazar, fildişinden kulesine elbette çekilmemeli. Çünkü dengesi bozulan dünyaya düzen verecek olan gerçek aydınlardır. Aydın deyimi de yazardan çok kime yaraşır? Ama bu aydın, yaratıcı olursa ve sanatına karşı sorumluluğunu unutursa, bundan hem dava, hem de sanat zarar görür (Yetkin, 1978, s. 9).

Yetkin, “denemelerinde sık sık, sanatçının özgür olduğu takdirde yaratıcı olabileceğini, güdümlü hareket edenlerin kalıcı olamayacağını vurgular” (Bostancı, 2001, s. 96).

Kökden, Yetkin’in denemeciliği ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

Yetkin, edebiyatın çeşitli konuları üstüne düşüncelerini yazdı, kitaplaştırdı; *Edebiyat Konuşmaları*(1944), *Edebiyat Üzerine*(1952), *Günlerin Götürdüğü*(1958) gibi. Dolayısıyla, onun denemeleri, bir bakıma eleştirinin sınır bölgelerinde uç vermiştir. Bir bakıma da, söyleyişinin dümdüz ve uçsuz bucaksız topraklar üstünde yeşermiştir (Kökden, 2001, s.105).

Deneme türünün başarılı ustalarından biri de Vedat Günyol'dur. Günyol, Türkiye'de deneme türünün gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Yalın bir dile sahip olan Günyol, öncelikle saf bir Türkçe ve güçlü bir anlatıma sahiptir. Binyazar, Günyol'un denemeciliği hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "Günyol'un denemeciliğinden çok, eleştirmenliği ağır basar. Özellikle Türk romanının tarihsel görünüm içindeki düşünsel yapısının Günyol'un eleştirilerinde belirlenmiş olduğunu görmekteyiz" (Binyazar, 1978, s. 142).

Bu dönemde deneme sahasında dikkat çeken yazarlardan bir diğeri de Nermi Uygur'dur. Uygur, "felsefenin zengin damarlarından beslenerek bilgilik merceğinden süzölmüş bilgiyle denemelerini yoğurmuş, çok boyutlu bir denemecidir"(Kökden, 2001, s. 109).

Nermi Uygur'un denemelerinde dikkat çeken yanlardan biri okuyucularına soru sormasıdır. Dış dünyada olup biteni soru haline getirerek, onlar üzerinde düşünmek, konuşmak ister. "Yazarın İsteği" adlı yazısında okuyucularına peş peşe soru sorarak okuyucu canlı tutmaya çalışır: "Birbirine bağlı birkaç anasoru var, onlara eğilelim ilkin: Yazar bir şey ister mi? İstiyorsa neden ister? Ne demek 'yazarın istediği'? (Uygur, 2016, s. 37)

Uygur denemelerinde ele aldığı konuları derinlemesine incelemek ister. Konuyu sorgular. Bu onun felsefeci kimliğinin denemelerine yansımalarıdır. Bu düşüncesini de şöyle dile getirir: "Konuyu açmadan ulaşamazsın konuya" (Uygur, 2006a, s. 87).

Uygur'un denemelerinde önem verilen konulardan biri de "dil"dir. Uygur'a göre: "Deneme'nin görüldüğü alandır dil. Deneme'nin varolmasında gerekli koşul dildir" (Uygur, 2006a, s. 53).

Cumhuriyet döneminin önemli denemecileri arasında: Füsun Akatlı, Oktay Akbal, Enis Batur, Asım Bezirci, Orhan Burian, Cemal Süreya, Orhan Duru, Ferit Edgü, Haydar Ergülen, Memet Fuat, Akşit Göktürk, Nurdan Gürbilek, Doğan Hızlan, Selahattin Hilav, Selim İleri, Attilâ İlhan, Onat Kutlar, Fethi Naci, Ahmet Oktay, Güven Turan, Gürhan Tümer, Tomris Uyar, Hilmi Yavuz, Tahsin Yücel gibi yazarlar da sayılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FÜSUN AKATLI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Türk edebiyatının önemli deneme ve eleştiri yazarlarından biri olan Füsun Akatlı, “7 Mayıs 1944 yılında Ankara’da doğdu” (Tan, 2010, s. 185). Gazeteci Bihin Anter ve Memur Nihat Selçuk Akatlı’nın kızıdır. Büyük dedesi gazeteci-yazar Lastik Sait’tir. Annesi Bihin Hanım, yazar olup yıllarca *Akis* dergisinde yazılar yazmıştır. CHP’nin kadın kollarında aktif biri olmuştur. Abidin Dino’nun eşi Güzin, Bihin Hanım’ın kuzenidir. Okuma alışkanlığını küçük yaşlarda kazanan Füsun Akatlı, henüz 15 yaşındayken Dostoyevski’nin, Turgenyev’in, Flaubert’in, Balzac’ın edebi dünyalarıyla tanışma fırsatı bulmuştur. Türk yazarlarını ciddi bir şekilde tanımaya başladığı zamanlar lise yıllarında olmuştur. 1962 yılında Ankara Kız Lisesi’ni bitiren Füsun Akatlı, o yıllarda varoluşçuluk düşüncesiyle haşır neşir olmaya başlamıştır. Bu düşüncenin felsefeyi edebiyatla birlikte barındırması, onun felsefeye yönelmesinde etkili olmuştur. Akrabaları arasında, Cumhuriyet tarihinin önemli felsefecilerinden Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken’in bulunması ve onu rol modeli olarak seçmesi Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü’nü seçmesinde etkili olmuştur “Yüksek öğrenimini tamamlayınca mezun olduğu bölüme asistan (şimdi araştırma görevlisi) kabul edilip görev yapmıştır (1966-67). Asistanlığını yaptığı felsefeci, denemeci Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin’den çok şey öğrendi” (Tan, 2010, s. 186). Akatlı, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü’ne geçerek burada Felsefe Tarihi, Sanat Felsefesi, Bilgi Teorisi ve Dil Felsefesi üzerine ders vermeye başlamıştır.

Üniversite yıllarında tanıştığı Metin Altıok’la 1966’da evlenir. Bu evlilikten “Zeynep” adında bir kızları olur. Soner Yalçın, *Milliyet* gazetesindeki yazısında Füsun Akatlı ile Metin Altıok’un evlilik yılları için şunları söyler:

29 Temmuz 1966 yılında Metin Altıok’la Ankara’da evlenir. Füsun-Metin Altıok’un evleri hemen her gece yakın dostlarıyla doldu. O evde yeni bir dünyanın düşleri kuruldu, edebiyat tartışmaları yapıldı ve türküler söylendi her gece. Metin Altıok’un sesi çok güzeldi. İsteniyordu ki hep o söylesin. Ama Ruhi Su gelince hepsi susuyordu; çünkü onun sazı ve sesine hepsi hayrandı. Ve hepsi harıl harıl kitap yazdı, kitap çevirdi, kitap bastı (Yalçın, “İki Onurlu Hayat...”).

1970 yılında AÜ Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü'nde yüksek lisansını tamamlar. Füsün Akatlı, 1974 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Felsefe Bölümünde doktora tezini hazırlayıp “Doktor” unvanını alır. Daha sonra Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapar. Öğretim üyeliği dönemi boyunca felsefe tarihi, sanat felsefesi, bilgi teorisi ve dil felsefesi derslerine girer. Soner Yalçın'ın belirttiği gibi “Naifliğin yerini sertliğin aldığı bir dönem Füsün Akatlı, Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde doçent idi. Hocası İonna Kuçuradi'dir. En yakın arkadaşı aynı bölümde birlikte çalıştığı Bilge Karasu'dur. Akademik çalışmaları yanında edebiyatla yakından ilgilidir. Denemeler yazar, eleştiriler yapar, kitaplar çıkarır” (Yalçın, “İki Onurlu Hayat...”).

Füsün Altıok imzasını Şair Metin Altıok ile evli olduğu dönemlerde kullanan Akatlı, ilk denemesini 1968'de *Dost* dergisinde yayımlar. Aralarında *Varlık*, *Milliyet Sanat*, *Gergedan*, *Argos*, *Gösteri* dergileri de bulunan birçok süreli yayın ile *Politika* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde Akatlı'nın eleştiri, inceleme, kitap tanıtım ve köşe yazıları yayımlanır.

Türkiye'deki siyasal olaylar, Füsün Akatlı'nın aile hayatını da etkiler ve Füsün Akatlı ile Metin Altıok ayrılır. Soner Yalçın bu süreci şöyle anlatır: “Türkiye'nin inişli çıkışlı yılları Ankara'daki evi de etkiledi. İki sanatçının zorlu üretimleri, yaşam biçimleri evde sorun çıkarmaya başladı. Gelgitler yaşandı. Sonunda Füsün Akatlı-Metin Altıok 1979'da ayrıldı.” Füsün Akatlı, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Hacettepe Üniversitesi'ndeki görevinden istifa ederek İstanbul'a gider. Bu yıllarda, reklamcılık alanında metin yazarı olarak çalışır. 1990'lı yıllarda reklamcılığı bırakıp Gencay Gürün'ün davetiyle Şehir Tiyatroları'nda çalışmaya başlar. 1991 yılına gelindiğinde ise yaşamında yepyeni bir perde açılır ve o yıl Şehir Tiyatroları kadrosuna girer. Akatlı, burada kurumun baş dramaturgluğu ve kültür etkinlikleri sorumluluğunu üstlenir. Akatlı, üstlendiği bu sorumluluğu denemelerinde işleyerek geniş kitlelere de ulaşmak ister. Akatlı, bir yandan da kurucusu olduğu Yeditepe Üniversitesi Tiyatro Bölümü'nde de dersler vermeyi sürdürür. Fakat kendisine baskı uygulandığı gerekçesiyle bu görevinden istifa eder.

Sonraki yıllarda Yeditepe Üniversitesi ve ardından Doğu Üniversitesinde görev yapan Akatlı akademik kariyerini tamamlayarak profesör olur. Hep çalışmış, edebiyat ve tiyatro ödülleri jüri üyeliği yapmıştır. Ayrıca aralarında Ankara Kız Lisesi'nden sınıf arkadaşı Şirin Tekeli'nin de bulunduğu aydınlarla birlikte Kadın Eserleri Kütüphanesi'ni kurmuştur” (Yalçın, “İki Onurlu Hayat...”).

2 Temmuz 1993 tarihi Akatlı için bir dönüm noktası olur. Pir Sultan Abdal Şenlikleri'ne katılmak için Sivas'a giden aydın ve sanatçıların 35'i kaldıkları Madımak Otel'i'nin yakılması sonucu hayatlarını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenler arasında Metin Altıok da vardır. Akatlı, bu katliamla ilgili düşüncelerini “Dumanı Lekesiz Biri” adlı yazısında şöyle dile getirir:

2 Temmuz'da Sivas'ta yakılan ortaçağ ateşinin kavurduğu otuzyediyi insandan biriydi Metin Altıok. 52 yaşındaydı. O yaşta kaldı. 9 Temmuz 1993'te ciğerlerine dolan zehirli gazlara yenik düştüğünden, ertesi günkü gazetelerde, çok sevdiği gencecik bir sesin, ardından nasıl umarsız bir acıyla seslendiğini okuyamadı: “Bir ortaçağ karanlığında babamı kaybettim. Şiirleriyle hep yaşayacak.” Bir yanımda ondokuz yaşında, daha hayata başlamadan küller savrulan bir delikanlı yatıyor şimdi ve öbürleri; ölümün bile kendilerinden utandığı, alınları ve yürekleri tertemiz bütün keder arkadaşları. Zeynep Altıok o ortaçağ karanlığında yalnız babasını değil, inançlarını, umutlarını, ışığını, gençliğini kaybetti (Akatlı, 2016, s. 168-169).

Fusun Akatlı, bu olaydan 1,5 yıl sonra da bir terör saldırısıyla karşılaşır. Takvimler 30 Aralık 1994'ü gösterirken Taksim'deki The Marmara Otel'i'nde kahve içen Fusun Akatlı'yı, ölüm teğet geçmiştir. Soner Yalçın, 11 Temmuz 2010 tarihinde *Milliyet* gazetesinde yazmış olduğu “İki Onurlu Hayat Fusun Akatlı-Metin Altıok” başlıklı yazısında olayı şöyle anlatmıştır:

Fusun Akatlı arkadaşları Tilbe Saran, Nergis Çorakçı, Benu Orhunöz ile Taksim'deki The Marmara'da kahve içiyordu. Biraz ötelinde Onat Kutlar genç bir kızla (Yasemin Cebenoyan) ayrı bir masada sohbet ediyordu. Fusun Akatlı, Onat Kutlar'a el salladı. Birazdan geleceğini söyledi.

Ve o anda...

Birdenbire...

Büyük bir patlama oldu...

Onat Kutlar ve Yasemin Cebenoyan öldü. Fusun Akatlı yaralı kurtuldu. Kolu kırık Fusun Akatlı yerde kanlar içinde yatan gencecik Yasemin'e yardım etmek istedi ama gücü yetmedi. Bağırды ama sesi çıkmadı. Zeynep Altıok o gün otelde annesiyle buluşacaktı. Kalabalığı, gazetecileri görünce

“herhalde bir kutlama var, paparazziler onu çekiyor” diye düşündü. Olayı, kendisinin de şaşıracağı bir soğukkanlılıkla öğrendi. Çünkü şöyle düşündü, “Babamı olmadık bir şekilde kaybettim, annemi de herhalde öyle kaybedecek değilim!” Zeynep Altıok’la evin balkonunda bunları konuşurken, içimden hep bir sözü tekrarlayıp durdum:

Bizi ne çok öldürdüler.

2005 yılında Doğuş Üniversitesi kadrosuna katılan Akatlı, 2006 yılında İletişim Bilimleri bölümü kurucu başkanlığı yapar. Akatlı 4 Temmuz 2010 tarihinde akciğer kanseri nedeniyle hayatını kaybeder.

“Kuşku yok ki bir yazarın çalışma düzenini, yaşamasının anlamını etkileyen nice insan olabilir. Füsun Akatlı’nın yaşama serüveninde üç insanın varlığı yadsınamaz: Nusret Hızır, Metin Altıok, Zeynep Altıok” (Onaran, 2010, s. 46).

Nusret Hızır, Füsun Akatlı’nın çalışmalarına yön veren biri olmuştur. Akatlı, Nusret Hızır ile ilgili duygularını “Hocam Nusret Hızır” adlı yazısında şöyle dile getirmiştir:

Nusret Hızır’ı 1962 yılında tanıdım. Tanıştığımızın ilk ayında kurulan yakınlığımız, 8 Mart 1980’e kadar, tam 18 yıl sürdü. Öğrencisi, asistanı, evladı gibi tuttuğu bir yakını, genç ruhunun tanıdığı olanakla arkadaşı dostu oldum. Hocam, ustam, rehberim, baba figürüm, dostum oldu (Akatlı, 1989, s. 78).

Akatlı, hocası için “Nusret Hızır’ın mutlaka bilinmesi gereken özelliklerinden biri, katıksız bir haz adamı olduğudur. Yaşamını haz ilkesiyle yönlendirirdi” (Akatlı, 1989, s. 78). ifadelerini kullanmıştır. Nusret Hızır’ın bu özelliği Akatlı’yı etkilemiş olmalı ki kendi yaşam felsefesini de şöyle açıklamıştır: “Yaşamımı haz ilkesine göre yönlendirmeyi seçmiş olduğumdan mutlaka söz etmişimdir sizlere” (Akatlı, 2016, s. 201) Akatlı’nın bu özelliği edebi kişiliğini oluşturmuştur. Zeynep Altıok, Akatlı’nın bu özellikleriyle ilgili için şu cümleleri kullanmıştır:

Dinleyen, dinleten, ışıyandır. Felsefenin sıkıcı değil eğlenceli olabileceğini göstermek ister. Bu yüzdendir ki, “felsefe gözlüğüyle edebiyat”ın peşinden gider. Zamanı yaşatmak ve zamana direnmek için yazar. Bozulana, kirlenene karşı direnen, dili, yazıyı içselleştirmiş, yeni nesiller yetiştirmek için tüm birikimini öğrencilerinin eğitimine yatırmış bir akademisyendir (Yalçın, “İki Onurlu Hayat...”).

Fusun Akatlı, Zeynep Altıok'un dediği gibi "başlı başına bir eserdir" (Yalçın, "İki Onurlu Hayat Fusun Akatlı-Metin Altıok"). Akatlı'nın almış olduğu felsefe eğitimi edebi kişiliğine yansımıştır. Felsefeyi edebiyatla birleştirerek yazılarında soran, sorgulayan bir üslup kullanmıştır.

Fusun Akatlı, Simavi Edebiyat Ödülleri, Sait Faik Hikaye Armağanı, Behçet Necatigil Şiir Ödülü, İş Bankası Edebiyat Ödülleri Ve Afife Jale Tiyatro Ödülleri seçici kurullarında üyelik görevinde bulunmuştur. Ayrıca PEN Yazarlar Derneği, Türkiye Felsefe Kurumu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği üyeliği; Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nda yönetim kurulu üyeliği yapmıştır.

1968'den itibaren *Forum*, *Dost*, *Yeni A*, *Soyut*, *Türk Dili*, *Militan*, *Türkiye Yazıları*, *Oluşum*, *Gergedan*, *Argos*, *Gösteri*, *Varlık Milliyet*, *Sanat*, *Metis Çeviri*, *Virgöl* vb. dergilerde; *Politika*, *Söz*, *Cumhuriyet*, *Milliyet* gazetelerinde pek çok yazısı yayımlanmıştır.

Akatlı'nın kitapları ilk baskı yıllarına göre şunlardır: *Niçin Diyalektik* (1977;1980); *Yaz Başına Neler Gelir* (1980); *Bir Pencereden* (1982); *Edebiyat Defteri* (1987); *Felsefe Kıyılarında* (1989); *Zamansız Yazılar* (1994); *Tenha Yolun Ortasında* (1995); *Pusulamız Felsefe* (1995); *Acıyla, Sevgiyle, Kahramanca* (1998); *Öykülerde Dünyalar* (1998); *Zamanı Yaşatan Roman, Zamana Direnen Şiir* (1998); *Düşünce Ufkunda Pupayelken* (1999); *Öykülerde Dünyalar* (1999); *Felsefe Gözüyle Edebiyat* (2003); *Kültürsüzlüğümüzün Kışı* (2003); *Niçin Diyalektik* (2007); *Rüzgara Karşı Felsefe* (2007); *Öykülerde Dünyalar* (2008); *Kırmızı Gagalı Pelikan* (2010); *Yazı Bahçesinden* (2012); *Eleştirinin Sesi* (2012).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FÜSUN AKATLI DENEMELERİNİN YAPI TAŞLARI

Fusun Akatlı, yoğun bir felsefe ve edebiyat birikimini bünyesinde barındıran önemli sanatçılardan biridir. Onun denemelerinde görülen ve kendi derinliğini yansıtan düşünceleri, özgün üslubu içinde bir önem kazanır. Edebiyat ile felsefenin bir sentezi olan bu üslup, çok farklı ve sürükleyici bir özellik taşır. Akatlı, yaşamında yazmayı bir çıkış noktası olarak her fırsatta kalemine sığınmıştır: “Ama yazmayıp da ne yapabilirim ki bu saatten sonra? Düşünceyi, duyguyu, acıyı, öfkeyi, kıvancı, keyfi paylaşımının tek yolu bellemişim yazmayı” (Alıntıl原因 Andaç, 2010, s. 50).

Yaşamının çoğunu yazı yazmakla geçiren Fusun Akatlı, “Sefalı Çileler Olsun” başlıklı yazısında, yazma işini büyük bir keyifle, eğlenerek yaptığını şu sözlerle dile getirmiştir: “Okurken olduğu gibi, yazarken de haz ilkesinin güdümü altında oldum hep. Zevk için yazdım yazdıklarımı. Yazmak hoşuma gittiği için, düşüncelerimi, kimi duygularımı biriyle paylaşmak, ya da birilerine iletmek bana zevk verdiği için” (Akatlı, 2016, s. 24).

Akatlı, haz için yazdıklarının deneme türüne girdiğini Feridun Andaç’la yaptığı bir söyleşide şöyle açıklamıştır:

Ben iddia ediyorum ki, yazdığım bütün yazılar-kurumsal yazılar ve eleştiri yazıları da dahil olmak üzere- deneme türüne girer. Makale denilebilecek yazı yazmam ben, neredeyse hiç. Bilinçli yapmıyorum bunu. Sevmiyorum ‘bilimsel’ kıyafetli yazıları. İnanıyorum ki; en ciddi, en derin, en felsefe yüklü yazı da deneme üslubuyla yazılabilir. Yazılırsa ve bu işte başarı olunursa, o zaman o yazıların kendileri de birer edebi metin olur (Akatlı, 2016, s. 140).

Tezin bu bölümünde Fusun Akatlı’nın sanat, kültür, dil ve düşünce anlayışını ortaya koyan denemeleri ele alınacaktır. Yazarın denemeleri içerik ile dil ve üslup bakımından iki ana başlık etrafında değerlendirilecektir.

3.1 Fusun Akatlı’nın Denemelerindeki İçerik

Fusun Akatlı, denemelerini zengin bir kültürel birikimle kaleme almıştır. Akatlı’nın denemelerinde öne çıkan kavramlar çoktur. O, üzerinde düşündüğü

kavramları bir araya getirerek, diyalektik düşüncenin sağladığı bir bakışla yazılarını kaleme alır.

Fusun Akatlı'nın denemelerindeki içerik, sosyal hayatı ile paralellik göstermiş, hemen hemen her konuda yazı yazmıştır. Fusun Akatlı, bir sanatçının nasıl yazması gerektiği konusunda kimseden direktifler almaya gereksinim duymadan, yazılarında özgün ve özgür olmasını "Eleştirinin Soylusu" başlıklı yazısında şöyle açıklamıştır: "Sanatçı neyi, nasıl yazması gerektiği konusunda direktifler almaya gereksinme duymayacağı gibi, ne dediğini başkalarına kendinden daha iyi aktaracak, 'hislerine tercüman' olacak bir iyilikseveri de ancak tebessümle karşılar" (Akatlı, 2016, s. 98).

Akatlı, yazılarını, birilerinin yararını gözetmek için yazmamıştır. Akatlı yazılarını zevk için kaleme almıştır. "Yazdıklarımın birilerine yararı olmuşsa şu yirmi yıl zarfında, buna tabii sevinirim. Ama ben, yararlansınlar, 'feyiz' alsınlar diye yazmadım" (Akatlı, 2016, s. 23). Akatlı'nın bu özelliği Nurullah Ataç ile paralellik göstermektedir. Ataç, denemelerini bir çıkar için ya da birilerine yaranmak için yazmamıştır. Bu konu ile düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: "Dil işine girişmem de bir çıkar kaygısıyla değildir de onun için, alıklar benim şu buyurdu diye, şuna yararlanmak için Öz Türkçeye özendiğimi sanırlar" (Alıntıl原因 Akyıldız, 2013, s. 3).

Akatlı, edebiyatçı olduğu kadar bir felsefecidir. Denemelerinde edebiyat ile felsefeyi harmanlayan ender yazarlardandır. *Niçin Diyalektik* kitabının önsözünde bu harmanlamayı şöyle ifade etmiştir:

Yıllar içinde, edebiyat ve felsefe benim yazarlık serüvenimde, kah el ele vererek, kah birbirinden bağımsızca varlıklarını sürdürdüler. 12 Eylül döneminde üniversitedeki görevimden ayrıldıktan sonra, akademik nitelikte felsefe yazılarından çok, felsefi denemelere ya da felsefe bakışını edebiyat üzerinde yoğunlaştıran eleştiri yazılarına ağırlık verdim (Akatlı,2007, s. 9).

Doğan Hızlan, Akatlı'nın *Kırmızı Gagalı Pelikan* adlı kitabının önsözünde onun denemeleri için şu cümleleri kullanmıştır:

Akatlı'nın denemelerini okuyunca; kafa karıştırmadığını, aksine zihni berraklaştığını, kavramları yerli yerine oturttuğunuzu, edebiyatla hayatı bir arada düşünmeye başladığınızı fark edersiniz. [...] Denemelerinde; sadece edebi ve felsefi spekülasyonları, kendi bilgisini, birikimini teşhir etmeyi amaçlamaz. [...] Düşünmenizi engelleyen, sizin görüşlerinize kapıları kapatan, pencereleri örten baskıcı bir yöntemi benimsememiştir. [...] Dil konusundaki titizliğinden, genç kuşağın geçmişe dönük bilgiyi edinmekteki üşengeçliğine kadar, bizim de tanık olup yakındığımız kültürel açmazlarımızı anlatır, anımsatır (Hızlan, 2010, s. 10-11)

Fusun Akatlı'nın *Kırmızı Gagalı Pelikan* adlı kitabındaki sınıflandırmadan hareketle bu çalışmada Akatlı'nın denemeleri, şu başlıklar altında toplanabilir: kültürel yazılar, dil üzerine yazılar ve düşünce üzerine yazılar.

3.1.1. Kültürel Yazıları

Fusun Akatlı kültür odaklı deneme yazılarında, çoğunlukla edebi metinlerden hareketle kültürel ve toplumsal sorunların nedenleri üzerinde tartışmalar yürütmüş ve çözüm odaklı yazılar ortaya koymuştur. Bu tür yazılarında edebiyat, sanat ve kültür anlayışını biçimlendiren dünya görüşünü yansıtmıştır.

Akatlı, gerek yaşama bakışında gerekse kültüre ve edebiyata bakışında realist bir görüş açısına sahip olmuştur. Kültürel yazıları konu bakımından çeşitlilik gösteren yazar, bu yazılarında eğitim, tiyatro, müzik, eleştiri, gazete-dergi, sanatçı-aydın gibi konuları ele almıştır.

Kültür, bir toplumun kendi tarihi içinde meydana getirmiş olduğu değerler bütünüdür. Bunlar bilim, sanat, din ve ahlak alanlarına ait değerlerdir. “Bir toplumun kültürü demek gelenek, görenek, düşünce yapısı, tarihsel birikim ve sanat gibi kavramların tümünü kapsayan manevi değerler demektir. Her toplumun kendi kültürü vardır ve bu kültürün yükselmesi, gelişmesi ve ilerlemesi topluma bağlıdır” (Yıldırım, “Uygarlık, Kültür ve İnsan”)

İnsanın konuştuğu, yazdığı, yaptığı, yapmadığı, sevdiği, sevmediği her şey kültürdür. Her toplumun kendine ait bir kültür penceresi vardır. O pencerede geçmişten bugüne neler biriktirdiğimizi görürüz. Küçük, büyük, eğitilmiş eğitimsiz herkesin kültürle ilgili bir yorumu bulunur. Bazı yazarlar da denemelerinde “kültür kavramı”na bolca yer verir. Bu yazarlardan biri de Nermi Uygur’dur. Uygur, “neredeyse tüm yapıtlarında bu kavrama ilişkin belirlemeler yapar” (Afacan, 2012, s. 45). Uygur, kültür ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir:

“Ne iri sözcük şu “kültür”. Öylesine bol bulamaç yüklü ki. Özellikle çağımızda. Şişinme, gösteriş, çıtkırdımlık, kandırmaca, bireylerin yaşamını güdükleştirme, kuşak kuşak insanı zorla gütmeye, soykırım, “kültür” adına kol gezmekte. “Kendimize dönelim”, “Kültür bizim her şeyimiz”, “Bizim kültürümüz bize yeter”, “Yabancı kültürlerden sakıyalım”, “Kültür her şeyin üstünde”, türünden kimi düpedüz bağnaz, kimi bağnazlığa eğimli çılgınlıklar sarıyor çoğu kez ortalığı. Kültür köçeklerinden, kültür bezirgânlarından geçilmiyor. Bütün bunlara bakıp “kültür” sözcüğünden vazgeçmek doğru değil. Tam tersine, bütün bunlar, “kültür”le dile gelen gerçekliğin, insan ve toplum için ne denli önemli bir yaşama-temeli olduğunu göstermekte. Kültür gerçekliğinin insan dünyasını var etmede oynadığı büyük rolü; “kültür” sözcüğünün ne büyük bir sorumluluk taşıdığını hiçbir zaman akıldan çıkarmamalıyız (Alıntıl原因 Afacan, 2012, s. 45)

Uygur, felsefi ve dil konulu yazılarında kültür konusunu ele almıştır. Bunu yaparken de net ve kesin açıklamalar yapmaktan çekinmiştir. “O; insan, kültür ve felsefe işlerinde nerede bir kesinlik varsa orada tek yanlılık olacağını düşünür. Kendini bu bağlamda kesinlikleri olmayan bir yaşama filozofu olarak niteler” (Kaynardağ, 1986, s. 152).

Nermi Uygur’a göre kültür bir yaşama biçimidir; sevmemiz, algılamamız, amaçlarımız, umudumuz, her durumumuzdur. Kültür havamız, suyumuz, varlığımızdır. Kültür deyince, sanat, edebiyat, dil, hukuk, teknik, felsefe, din akla gelir. Kültürün sınırlarını çizip dar ya da geniş bir alana hapsedemeyiz. “Kültür önü sonu belirgin, yönü yöntemi kesin, kuralı değeri şaşmaz bir durum konu değildir” (Uygur, 2005, s. 106).

Nermi Uygur gibi Füsun Akatlı da “kültür kavramı”nı birçok denemesinde konu edinmiştir. Akatlı, kültür konusunu bazen denemelerinin içine serpiştirip araç olarak kullanırken bazen de “Kültürsüzlüğümüzün Kışı”, “Yeşeren Kültürsüzlük” gibi ana başlıklar altında incelemiştir.

Kültür insana özgüdür. Kültür, insan için bir zorunluluktur. İnsan dışındaki canlılardan bambaşka bir evrenimiz var, bu evrenin kurucusu biz insanlarız. Bu, kültür evrenidir. Kültür evreninin öğeleri ise sanat, bilim, din ve benzeri değerlerdir. Akatlı’ya göre Türkiye’de toplum gün geçtikçe bu kültürel değerlerden uzaklaşmakta ve kültürsüzleşmektedir. Bu kültürsüzleşmenin sebebini de Türkiye’deki eğitim-öğretim sürecine bağlayan yazar, durumla ilgili şunları söyler:

Eğitim-öğretim sürecinde genel kültürün yeri ve önemi konusunda düşünülürken gözardı edilmemesi gereken bir olguya dikkat çekmek bakımından önemi vardır. Çünkü, iyimser bir yaklaşımla, kültürsüzleşmemizin temelinde bu gelişmelerin bulunduğu söylenebilir. Ama biraz fazla iyimser bir yaklaşım olur bu. Çünkü eğitim sistemimizde, özellikle mesleki eğitim ve üniversite öncesi eğitim sistemimizde, bağlı kalınan müfredatlar, çağdaş disiplinlerdeki bu genç gelişimleri takip etmek ve onlara göre uyarlamak şöyle dursun, günü kurtarmaktan öte köklü bir değişim geçirmeyeli o kadar uzun zaman olmuştur ki, o zamanlarda henüz uzmanlaşmanın kazanacağı ivmelerin hesap edilebilmesi için elde bir veri bile yoktu. Hele en temel sorunun eğitim sorunu olduğu tespit edilmekten çok uzak ülkelerin köhne ‘talim-terbiye’lerinin elinde (Akatlı,2016, s. 59).

Kültürsüzleşmenin nedenini talim-terbiye kurulunun düzenlemiş olduğu eğitim sistemine bağlayan Fusun Akatlı, bu kültürsüzleşmenin giderilmesi için eğitim felsefesinin öğretilmesi gerektiğini ancak bunun pek mümkün olmadığını ise şöyle açıklar: “Çözüm üretmek için, somut koşulların somut analizini yapacak –bir eğitim felsefesi- yaklaşımı gerekliydi. Bu da, insanı ve değeri düşünmenin temel konusu haline getirmekle başarılabilecek bir işti. Oysa bu kavramlar, farkına bile varılmaksızın eskimeye, çürümeye, geçersizleşmeye terkedilmişlerdi bile” (Akatlı,2016, s. 60).

Fusun Akatlı, “Kültürsüzlüğün Kışı” başlıklı yazısında kültürü bir bilinç işi olarak tanımlamıştır. “Kültür enjekte edilemez, aktarılamaz: kazanılır ve kaybedilemez. Bilgi elenir, ayıklanır, hatta unutulur ve ‘kültür’ olur” (Akatlı,2016, s. 60). Ona göre kültür bilinci üç bileşenden oluşmaktadır. “Dil bilinci, düşünme disiplini (isterseniz buna da sakınmalı olarak ‘felsefe bilinci’ diyelim), tarih bilinci” (Akatlı, 2016, s. 61).

Dil, kültürle bir bütündür. Kültür bilincinin oluşması için “dil” önemlidir. Dilin kültürle birlikteliği üzerinde duran yazarlar olmuştur. Bu yazarlardan biri Hilmi Ziya Ülken’dir. Ülken, dilin kültürden ayrı düşünmenin sonucunda doğal olmayan, gerçekte ilgisiz, soyut görüşlerin doğacağını ve bunun da tehlike arz edeceğini belirterek dilin kültür yaratıcılığından kuvvet aldığını söylemiştir. (Ülken, 1949a, s. 2)

Ülken; dili, kültürel, toplumsal bütün yanlarıyla şöyle değerlendirmiştir: “Memleket sınırları içinde dil, içtimai benliğimizin en kuvvetli idraki haline gelmelidir. Bu, kültürümüzün kendi varlığını kazanması demektir. Bu memleket sınırları içinde bulunan maddi ve manevi bütün değerleri tek dille ifade etmedikçe tam manasıyla bir kültür yarattığını iddia edemez.” (Ülken, 1949b, s. 2)

Ülken, dili maddi ve manevi kültürün temeli olduğunu söylerken, kültürün, milletin bütünleşmesindeki rolünü vurgular. Dili, milli kültürün kaynağı olarak görür.

Nermi Uygur da dil ile kültürü bir bütün olarak gören yazarlardandır. Uygur, bu konu hakkında “Dil ile kültür arasında sıkı bir bağ bulunur. [...] Dil açısında bakınca, hiçbir kültür dilsiz var olamaz. Dil: kültür yapısını bir arada tutan çimentodur” der (Uygur, 2006b, s. 19).

Uygur’a göre insan dil bakımından ne kadar güçlü olursa kültürde de o kadar güçlü olacağını belirtir. Kültürün sınırını dilin belirlediğini dile getirir. Ona göre dil ve kültür bütünleşmiş ve iç içe örülmüştür.

Akatlı’ya göre de “dil, düşüncenin kalıbı, formu, çerçevesi ve ta kendisidir. Anlam yaratmanın, üretmenin, algılamının ve aktarmanın tek aracıdır. İlişki ve iletişim kurmanın, onsuz olunmaz zemini. ‘Dil’in işlevini bilmek ve kullanabilmek de kuşkusuz, bir bilinç işidir” (Akatlı, 2016, s. 62).

Dil, kültürü hem kurar hem de geliştirir. Uygur’un dediği gibi: “Kültüre götürüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal, hiçbir verimli yol yoktur” (Uygur, 2006b, s. 21). Dil ile kültür arasında sıkı bir bağ bulunur. Dil, kültürü korumakla kalmaz, kültürün yayılıp genişlemesini de sağlar. Bu yüzden kültürün yaşaması için Akatlı’nın dediği gibi bir “dil bilinci”nin olması gerekir.

Akatlı, düşünme disiplini ise “dil bilinci ile sıkı sıkıya ilişkili, ‘mantık’ı şart koşan, ama ondan ibaret olmayan, çünkü boş kasnak gibi işlemekle yetinmeyip bilgi öğüten ve üreten bir zihin fonksiyonudur bu” (Akatlı, 2016, s. 62) diyerek açıklar.

Fusun Akatlı, ‘tarih bilinci’ni de şu sözlerle dile getirir:

İnsanın macerası tarih ekseninde izlenir. İnsanın doğa ile mücadelesinde galibiyetler ve mağlubiyetler birbirini izlemiştir. İnsanın insanla ilişkisinde de öyle. Bu süreç, içinde determinizmin de, indeterminizmin de algılanabildiği bir süreçtir. Ve insan varolduğu ortama kendiyile birlikte başarılarını, ürünlerini, kurumlarını, yaşama kiplerini eklemlemiştir. İnsan olmadığı yerde bulunmayan her şey bu cümledendir. Değerler, ahlak, hukuk, dil, din, anlam, bilim, sanat, devlet, siyaset, ekonomi, ideoloji, felsefe ilh. Bunların hepsi, tarih zemininde anlamlanır (Akatlı, 2016, s. 62).

Akatlı’nın kültürel yazılarında önemli konulardan biri de eğitimidir. Kültür bir toplumun yaşam biçimidir. Bir toplumu diğerlerinden ayıran özellikler, kültürlerdeki farklılıklardır. Kültür, toplumun gelişim ve değişim sürecini başından sonuna kadar kuşatırken eğitim de kişisel gelişim sürecini kuşatır. Toplumsal normlar kültürün, bireysel normlar ise eğitimin alanında bulunur. Eğitimin merkezi olan okullar genç nesillere toplumun maddi ve manevi kültür öğeleri hakkında bize bilgi verir.

Akatlı; kültürü, denemelerinin temeline yerleştirmiş bir yazar olarak dil ve kültürü çoğunlukla birbirinde ayrı düşünmemiş ve eğitimi bu temel üzerine yerleştirmiştir. Akatlı'ya göre insanda kültür bilincinin oluşması gerekir. Bu hem birey için hem de toplum için önemlidir. Eğitimin vasıtasıyla oluşturulan bireysel ve toplumsal kültür bilinci insanlığın ilerlemesine somut katkılar sağlar. Akatlı, Türkiye'deki eğitim sistemi yüzünden genç kuşakların kültür bilincinin oluşmadığını ve “yetişmekte olan okura” ulaşmak için iletişimin kanallarının tıklandığını şöyle dile getirir:

Yetişmekte olan okur derken, örneğin lise mezunu gençleri kastediyorum. Belki de okur olmak için yetiştirmiyorlar. Ne var ki, bir yandan da, yöneldikleri bir üst kademe eğitimin onlardan beklentisi değişmiş değil. Her ne okuyacak iseler, hiç olmazsa okuduklarını anlamalarını, yorumlamaları bekleniyor hâlâ. Fizik, elektronik, tıp, ziraat, okuyacak olanlardan bile bekleniyor elbet de; hele bir sanat-kültür dalında yetişecek olanlardan haydi haydi bekleniyor. Üniversite öncesi eğitim sistemi ise, inanın abartmıyorum, tam anlamıyla çökmüş. Onsekiz-yirmi yaşlarında üniversiteye gelen gençler, bundan yirmi yıl öncesinin ilkökul mezunu seviyesindeler (Akatlı, 2016, s. 181).

Akatlı'ya göre bu çocukların bütün kültürü, sınava hazırlık parçaları ve yazarlarının adı ile sınırlı olmasıdır. Akatlı, yetişmekte olan nesillerin kültür seviyesinin çok düşük olduğunu ve kendilerini geliştirmek için bir çaba sarf etmediklerini dile getirmiştir. Eğitim sisteminin onlara dayattığı ezberci anlayış, onları, okuma kültürü olmayan dar ve tek amaçlı bir nesil haline getirmiştir. Akatlı'nın Türkiye'deki eğitim sistemi ile ilgili saptamaları, Orhan Burian'ın bu konu ile ilgili saptamalarına yakınlık göstermektedir. Orhan Burian, Türk eğitim sistemini “dar” ve “tek amaçlı” olarak nitelendirdiğini “Milli Eğitimimizin Düzelişi Üzerine” başlıklı yazısında şöyle ifade etmiştir.

Şimdiye dek bizde öğretim tek hatlı, tek bir çeşit olageldi. İlkokul, okuma yazma ile birlikte en yalın biçimi içinde genel bilgi verir; ortaokula hazırlar. Ortaokul, bu genel bilginin çeşidini artırır; liseye hazırlar. Lise aynı genel bilgiyi epeyce dallandırır budaklandırır; on bir yıl okuyup on sekizine geldikten sonra genç, hâlâ genel bilgiden başka elinde hiçbir anahtar olmaksızın, ancak üniversiteye hazır, liseden çıkar (Burian, 1993, s. 168).

Eğitim; bilgiyi, beceriyi, değerleri insana en doğru şekilde kazandırma faaliyetidir. Kazandırılmak istenen beceri, bilgi ve davranış eğitimin amaçlarını gerçekleştirecek niteliğe sahip olmalıdır. Eğitim, bu kazanımları elde etmek için yöntemleri determine etmek zorundadır. Ancak Türkiye’de, eğitim ile ilgili yapılan planlar gününbirlik olduğu için eğitim için belirlenen bu kazanımlar elde edilememektedir.

Fusun Akatlı, “Kültürsüzlüğümüzün Kışı” başlıklı yazısında eğitim sisteminin yetersizliğini dile getirmiştir. Bu yetersizliklerin giderilmesi için yapılan çalışmaların günü kurtarma politikasından ileriye gitmediğini söylemiştir. Sistemli bir projenin hayata geçirilmediği sürece de ezbere dayalı bir neslin yetişeceğini belirterek bu durumdan duyduğu endişeyi şu sözlerle dile getirmiştir:

Eğitim sistemimizde, özellikle mesleki eğitim ve üniversite öncesi eğitim sistemimizde, bağlı kalınan müfredatlar, çağdaş disiplinlerdeki bu genç gelişmeleri takip etmek ve onlara göre uyarlamak şöyle dursun, günü kurtarmaktan öte köklü bir değişim geçirmeyeli o kadar uzun zaman olmuştur ki, o zamanlarda henüz uzmanlaşmanın kazanacağı ivmelerin hesap edilebilmesi için elde bir veri bile yoktu (Akatlı,1998, s. 71).

Akatlı, eğitim sisteminin iyileştirilebilmesi için çözümün “eğitim felsefesi” yaklaşımında aranması gerektiğini ifade etmiştir:

Eğer “genel kültür”ün gerek bir ihtiyaç olarak, gerek bir birikim olarak eğitim gündeminin dışına düşmesinin nedeni, uzmanlaşmanın öne çıkması olsaydı, bilgi disiplinlerindeki gelişme ve değişimleri yakın takibe almış bir eğitim felsefesi, insan yetiştirme yükümlülüklerini paylaşan kurumlara, beyinlerin durumunu ya da deformasyonunu önleyecek çözümler önerilebilirdi. Tabi böyle öneriler için, önce o çözümün üretilmesi şarttı. Çözüm üretmek için, somut koşulların somut analizini yapacak –bir eğitim felsefesi- yaklaşımı gerekliydi(Akatlı, 2016, s. 59-60).

Akatlı’ya göre eğitim felsefesinin kuracağı eğitim kuramları ya da metotları ile eğitim sistemindeki sorunların bir kısmı aşılabılır. Akatlı, Türkiye’deki eğitim sisteminin, öğrencileri tek tip insan modeli olarak yetiştirmekte olduğunu bunun da öğrencilerin farklılıklarını törpülediğini düşünür. Eğitim sisteminin hedefi, insanı birey olma aşamasından başlayıp kişi olma aşamasına yöneltmek olmalıdır. Böylece tek tip öğrenciler değil özgün düşüncelere sahip olan öğrenciler yetiştirilebilir. Bu da Fusun Akatlı’nın dediği gibi ‘eğitim felsefesi’ ile mümkün olabilir.

Kuram, felsefede önemli olduğu kadar eğitim içinde de önemlidir. “Eğitim nedir?”, “Varolan eğitim nasıl geliştirilmelidir?”, “Nasıl bir eğitim verilmelidir?” gibi sorulara yanıt arayan düşünür eğitim için kuramlar geliştirir. Nitelikli bir eğitim mutlak kuramla ya da eylemle değil her ikisinin uyumuyla oluşur. Kuram ve eylem arasındaki görevi sağlayan köprü ise “düşünme” dir. Eğitim kuramları, eğitimcilere verdikleri bilginin üzerine düşünme imkanı sağlar. Eğitim uygulamaları eğitim kuramlarıyla düzenlenir. Eğitim kuramları, eğitim sistemindeki sorunları belirleyerek bunlara çözüm bulmak amacıyla felsefeye başvurur. Felsefenin, eğitimi inceleyen alanı eğitim felsefesidir. Eğitim felsefesi, eğitimin hedefleri, yöntemleri ile ilgili sorulara cevap arar. Bu cevaplar da eğitimi daha iyi bir yere taşır. Akatlı’nın da dediği gibi Türkiye’ de iyi bir eğitim sisteminin olmasını istiyorsak bu eğitim felsefesinin Türk eğitim sisteminde uygulanması gerekir.

Akatlı gibi Nermi Uygur da eğitimde “eğitim felsefesi”nden yanadır. “Eğitim felsefesi”ndeki kuramları eğitimle bir bütün olarak görür ve bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklar:

Görüldüğü gibi, ne ‘kuram’a ne de ‘eylem’e indirgenebilir eğitim. Bir bakıma ‘kuram’sa bir bakıma ‘eylem’dir. Öyle bir dokudur ki ‘eğitim’, ‘kuram ile eylem’i birlikte özümsemiştir. Birlikte önemlidirler eğitimde. Önem oranıysa tüm eğitim koşulları uyarınca birbirinden değişik kılıklara bürünür. Kimin, kimi, hangi amaçla, nasıl, ne yönden eğittiği bu önem oranını belirler. Kimseye yabancı gelmeyen teknik verimlendirmelerden en soyut kültür başarılarına, sözelimi bahçe onarımından matematik denklemlerin çözümüne dek hem bilmek hem yapabilmek açısından anlam kazanır eğitim. Kesintisizce birbirine bağlanmıştır bunlar, birinden öbürüne geçiş eğitimin eğitimliğinde bir şey eksiltilip artırmaz. ‘Kuram ile eylem’, ‘eğitim’ de, sürekli olarak yardımlaşır birbiriyle (Uygur, 1996, s. 135).

Eğitimin amacına ve hedefine ulaşabilmesi için felsefeden etkilenmelidir. Bu etkileşim sadece belirlemeler açısından kendini göstermemeli; aynı zamanda eğitim sisteminin amacına ulaşp ulaşmadığını, hedef davranışları kazanıp kazanmadığını, kazandıysa ne kadar kazandığını, kazanmadıysa niçin kazanmadığının belirlenmesi için de felsefeye başvurulmalıdır.

Öğrencilere bilgi yükünü aktarmayı amaçlayan ezberci eğitim programlarını uygulamak eğitim açısından sakıncalı durumlar yaratabilmektedir. Bu durum Türk eğitim sisteminin en büyük sorunudur. Akatlı, bu sorunlara çözüm olarak şunları söylemiştir:

Eğitimin sorunları, ilkokuldan başlayarak yüksekokulların sonuna kadar eğitim sistemimizin tüm açmazlarından ve sorunlarından soyutlanarak çözülecek türden sorunlar değildir. Bu soruna bütünsel olarak bakmamız, nitelikli kişilerden oluşacak ve uzun vadeli planlar yapabilecek akademik kuralların radikal bir sistem değişikliği üzerinde çalışmasını hedeflememiz gerekmektedir” (Akatlı,2016, s. 251).

Başarılı bir eğitim gerçekleştirmek için eğitilen kişilerin ilgisini çekebilmek ve kişilerde merak istemi yaratmak gerekmektedir. Felsefe bu istemi elde etmenin yollarını arar ve eğitim, felsefenin belirlediği yolda böylece amaçlarına ulaşabilir. Türk eğitim sistemindeki sorunları çözmek istiyorsak Akatlı’nın dediği gibi uzun vadeli planların olması gerekir ve bu planlar eğitim felsefesine göre şekillenmelidir. Böylece öğrencileri ezberci anlayıştan uzaklaştırıp sorgulayabilen bireyler haline getirebilir. Sorgulanmadan kabul edilen bilgilerin bireyin ve toplumun varoluşu için ne anlam ifade ettiği de bir türlü belirlenemez. Bu nokta da eğitimin, felsefenin aydınlatma ihtiyacı kendini gösterir. Felsefenin bilgiye yönelik sorgulama yöntemlerini takip ederek istenilen başarı elde edilebilir.

Akatlı’nın kültürel yazılarında değindiği başka bir konu da edebiyattır. Edebiyat, tüm insanlığın zenginlik kaynağı olan evrensel bir alandır. Edebiyatın dillerle olan yakın bağlantısı onu; İngiliz, Türk, Rus, Fransız edebiyatı gibi bölümlere ayırır. Bu bölümlmeyi yaparken bir ölçüde ulusal karakterler, bölgesel özellikler sanatsal dışavurumda etkisini gösterir. Ama en temelde, bir edebiyat eserinin değeri, tarihsel ve coğrafi koşullardan bağımsızca kendini korumayı sürdürebilirliği ile ilgilidir. “Edebiyatta evrensellik aranırken sadece sanatsal kriterler dikkate alınmalıdır (Akatlı, 2016, s. 248). Yazar bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Bir Belçikalının yaptığı bir peyzaj ile bir İtalyanın yaptığı peyzajı; Bir Alman bestecinin bestelediği bir konçerto ile bir Rus bestecisinininkini değerlendirirken ve karşılaştırırken nasıl yalnızca sanatsal kriterler uygulanıyorsa, edebiyat için de son çözümlemede aynı şey geçerlidir (Akatlı, 2016, s. 248).

Yazarların isimlerini ve ilk örnekleri ezberletme gibi yaklaşımlarla öğrencilerin edebiyat zevklerine katkısı olmayan konular üzerinde durulmasını doğru bulmayan Füsun Akatlı’nın şu sözleri duruma eleştirel ve sorgulayıcı bir kimlikle yaklaştığını gösterir:

Yalnızca taşıdığı belli bir tarihsel özellik nedeniyle, örneğin ilk Türk romanı, noktalama işaretlerinin kullanıldığı ilk yapıt vb. olmaları yüzünden bazı ad ve eserlerin öğrenciye belletilmesinin, onun edebiyat bilincine ve zevkine hiç katkısı olmayacağı gibi, bu bilgilerin muahede maddeleri, yumuşakçaların sindirim sistemleri ve coğrafi kitabının yazıldığı yıllarda Gana'nın yer altı zenginlikleri ile aynı kompartmanda değerlendirmesine yol açacaktır (Akatlı, 2016, s. 248).

Edebiyatın insan yaşamında inkar edilemeyecek katkılarından bir de şüphesiz eğiticilik yönüdür. İnsanın eğitimle insan olduğuna inanan Nermi Uygur, edebiyatsız insanı eksik görür. “Nedense unutulmuş ya da önemli değilmiş gibi geçirilen bir katkı sağlar edebiyat İnsan varoluşuna: İnsana özgü bir duygu dünyasının kurulup gelişmesinde büyük payı vardır edebiyat ürünlerinin” (Uygur, 2016, s.135). Edebiyatla duygu boyutlarının genişlediğini ifade eder. Uygur’a göre edebiyat, “insanı kendine öğretir. ‘Ben neyim? Kimim ben? Nasıl bir şeyim ben?’ çeşidinden sormadan edemeyeceğimiz soruları en iyi aydınlatan, hiç olmazsa aydınlatabilecek ipuçları veren etkinlik alanıdır edebiyat” (Uygur, 2016, s. 136). Edebiyatın böyle işlevsel bir yapısı olmasına rağmen Türkiye’deki edebiyat eğitimi öğrencileri edebiyata yaklaştırmak yerine edebiyattan uzaklaştırmaktadır. Edebiyatın bu zevklerinden öğrenciler mahrum bırakılmaktadır. Verilen eğitimin basit ve yüzeysel olması, öğrencilerin yorumlama gücünü köreltmektedir. Edebiyat, öğrenciler için ezberlenecek birkaç yazar ve birkaç eserden ibaret kalmaktadır. Öğrencilere edebiyat eğitiminin verilememesinin, şiir sevgisinin aşılanamamasının temel nedenlerinden biri de Akatlı’ya göre onlara hiçbir şey ifade etmeyen aruz kalıplarıyla yazılmış, anlamadıkları birçok sözcük ve terkiplerle dolu olan divan şiiridir. Edebiyat dersinde divan edebiyatı öğrencilere elbette öğretilecektir. Ancak öğrencilere aktarma yöntemi, onları bu konudan uzaklaştırmaktadır. Füsun Akatlı, bu konuda da duyarlı davranarak eleştirel bir yaklaşımla şunları söylemiştir:

Yanlış olan, Divan şiirini öğretmek değil, Divan şiirini alabildiğine sevimsiz, zor, anlaşılmasız gösteren yanlış bir yolla belletmektir. Aruz kalıplarını ya da Divan mazmunlarını, çetrefil terkipleri belletmek olmamalıdır bu eğitimin amacı. Öyle olursa, evet, genç beyinlere lüzumsuz bir yük bindirmekten başka, amaçlanan ‘bilgili öğrenci’ yerine, tam tersine ‘cahil ve sığ’ kuşaklar yetiştirilmiş olur (Akatlı, 2016, s. 250).

Akatlı, “Edebiyat Eğitimi Tartışırken” başlıklı yazısında edebiyat eğitiminin sorunlarının, ilkokuldan başlayarak yüksekokulların sonuna kadar eğitim sistemimizin tüm açmazlıklarından ve sorunlarından soyutlanarak çözülecek türden sorunlar olmadığını dile getirmiştir. Bu sorunlara bütünsel olarak bakılması gerektiğini ve nitelikli kişilerden oluşacak bir kadroyla uzun vadeli planlar yapılarak bu sorunların giderilebileceğini söylemiştir.

Fusun Akatlı’nın edebiyat ile ilgili ele aldığı bir başka konu, toplumumuzda edebiyatın değersizleşmesidir. Akatlı, bunun sebebini, “Alçalan Değerler” başlıklı yazısında üç madde halinde dile getirmiştir.

Akatlı bu yazısının birinci maddesinde Türkiye’de bir eserin değerinin satış grafiği ile doğru orantılı olarak ölçüldüğünü söylemiştir. Bir eserin fazla satılması, o eserin çok değerli veya çok önemli olduğunu göstermez. Ancak toplumumuzda bir eserin değeri, çok satılmakla ilişkilendirildiği için o eser çok önemli ve değerliymiş gibi algılanır. Fusun Akatlı, bu konu ile ilgili şunları söyler:

Bayağı olana elbet çok rağbet olur. Hele bizimki gibi değer körlüğüne pirim verilen, cehalet beşiğinde pırpışlanan toplumlarda. Ama kalabalıkların bayağı zevklerinden ötürü seçerek rağbet ettikleri popüler bir tür içinde yer almayan edebiyat ürünleri, seçtikleri ve satın alarak ‘piyasasını’ yükselttikleri ürüne bayağılıklarını yansıtacaklarının mantıkla açıklanabilecek bir yanı yoktur. Odunu listesine koysa, milletvekili seçtireceğini söyleyen devlet adamlarının yaşamış olduğu bir toplumda, seçilen milletvekillerinin hepsi odun muydu? (Akatlı, 2016, s. 269-270)

İkinci maddede, bir edebiyat eserinin edebi yönüne değil de işlenen konulardaki entrikalar üzerine yoğunlaşmasının o eseri sıradanlaştırdığını belirtmiştir.

Bir edebiyat eseri üzerine tartışırken, eserde işlenen konunun entrikalarına çakılıp kalmanın, tartışmayı edebiyat tartışması olmaktan çıkartıp gündelik hayat gailisi, konu komşu dedikodusu, ucuz “felsefe” üretimi haline getirdiğine inanıyorum. Bu bağlamda, roman kişilerinin cinsiyetlerinin yazarın uzmanlık alanı olarak sunulmasını, yazarı ve eseri bağlamayan, bağlamasının zaten söz konusu bile olamayacağını bir budalalık olduğunu düşünüyorum (Akatlı, 2016, s. 270).

Akatlı, üçüncü maddedeysse edebiyatın alçalan değerler arasına girmesinin sebebini yazarlara bağlar. Bazı yazarların nitelikli bir eser yazmak için değil çok satmak için yazdıklarından yakınır.

Yazar eserinin çok satmasından, çok okunmasından elbet hoşnut olacaktır. Bu hoşnutluğun başlıca nedeni, onun gerçek okuruna ulaşma olasılığının istatistik olarak artmış olmasıdır. Para kazanmaya da itirazı olmasını ya da telif ücretini Mehmetçik Vakfı'na bağışlamasını bekleyemeyiz. Ama işportaya kendi ayaklarıyla düşmeye özen göstermesi, kendisinin değilse bile edebiyatın saygınlığını önemsediğine ilişkin bir gösterge olarak yorumlanacaktır (Akatlı,2016, s. 270).

Akatlı'nın bu konu hakkındaki yakınması, Sabahattin Eyüboğlu'nun yazmış olduğu "Mavi ve Kara" adlı yazısındaki "kara" simgesiyle ilgili yakınmaya paralellik göstermektedir. Eyüboğlu "kara" simgesi için şunları söylemiştir:

Maviyle sanat, kara ile para demek istiyorum.[...] Şu son yıllarda kara maviyi, yani para sanatı bulandırıyor gibi geliyor bana [...] Birçok sanatçılar tanımadık mı hep? Paraları, para kaygıları olmadığı zaman, zamanlarını ve kendilerini aşıyor, pir aşkına geceyi gündüze çeviriyorlardı. Sanatları para getirmeye başlar başlamaz değişiverdiler: Sanatı bakkallara inat seçmişken bir çeşit bakkal oluverdiler. (Eyüboğlu, 2014, s. 113).

Çok satan romanların paraya dönüşmesi, sanatın gücü gibi gösterilmeye başlamıştır. Eyüboğlu, bu konudaki endişelerini şöyle dile getirmiştir: "Paranın sanatı yenmesinden daha acı bir şey düşünemiyorum insanlık için" (Eyüboğlu, 2014, s. 113).

Akatlı da, Eyüboğlu gibi paranın sanatı kirlettiğini dile getirmiş ve "kara"nın "mavi"yi yenmesine karşı gelmiştir.

Nermi Uygur da edebiyatın para için yapılamayacağını çünkü edebiyatın maddi unsurlardan çok manevi değerine değinmiştir:

Bir bakıma, karnı doyurmaktan da üstün bir yeri vardır edebiyatın insan yaşamında, *mutlu* kılar insanı. Kalıbımı basarım ki, herşeye kulp takanlar dudak bükecekler bu "mutluluk" deyimine. Kimi mutluluğun ne olduğu kesin değil, kaypak bir şey mutluluk diyecek; kimi de, mutluluktan bana ne, deyip geçmek isteyecek. İşin içine kendimi karıştırmak zorundayım: benim için gerçek, önemli bir gerçek, edebiyattan mutluluk derlediğim (Uygur, 2016, s. 139).

Akatlı, kültürün uzantılarına değinen ve edebiyatı kuşatan yazılar keleme almıştır. Kültürün gittikçe popülerleşmesinin edebiyatın çok satanlar manzumesi haline gelmesine neden olduğunu söylemiştir.

Bir toplumda, insanlar arasında etkileşim ve buna bağlı olan kültürel gelişim oldukça önemlidir. Kültürel gelişimi sağlayan güçlerden biri ise tiyatrodur.

Tiyatro, Füsün Akatlı'nın hayatında önemli bir yere sahiptir. Tiyatronun, Türkiye'de fazla tercih edilmemesi ve izlenmemesi Füsün Akatlı'nın denemelerinde eleştirdiği bir konudur. Bu durumla ilgili düşünceleri şunlardır:

Sesini kimselere ulaştıramayan bir avuç insan dışında kimsenin umurunda değilmiş şu tiyatro denen cefalı, zahmetli, bir o kadar da zengin, zenginleştirici sanat. Ne büyük gazetelerin tiyatro eleştirisine ayırdıkları sütunlar var, ne reytingleri yüksek televizyon kanallarında yılın oyunlarını gündeme getiren programlar. Sanat-edebiyat dergilerinde tiyatronun esamisi okunmuyor (Akatlı, 2016, s. 195).

Akatlı'nın hocası olan Yetkin, "Devlet Tiyatrosu" başlıklı yazısında tiyatronun seyirci ile olan ilişkisini şöyle belirtmiştir:

Tiyatro, seyircisi topluluk olan bir sanattır. İnsan tek başına roman okuyabilir, müzik dinleyebilir ancak tiyatro topluluk halinde seyredilen bir sanattır. Sanat değeri yüksek olan piyes, seyircisinin az olması durumunda, etkinliğini kaybetmektedir (Yetkin, 1946, s. 2).

Türkiye'de tiyatro seyirci ile bir bütündür ancak tiyatrodaki seyirci sayısı yıldan yıla azalmaktadır. Toplumda eğitim niteliğinin düşmesi ve kültürsüzleşmeden kaynaklanan gerileme diğer sanat dallarını olduğu gibi tiyatroyu da etkilemektedir. Nüfusları milyonları bulan şehirlerde on beş bin kişilik tiyatro salonlarının doldurulamaması, tiyatro için iyimser bir hava vermemektedir. Bu olumsuz havanın ortadan kalkması içinse Füsün Akatlı şu önerilerde bulunmuştur:

Eleştiri kurumunun bu çok kritik ve ürkütücü noktada üstlenebileceği bir görev ve işlev olabilir miydi? Gerek tek tek oyunların eleştirisi bazında, gerek yaşanan bunalımın genel analizi, teşhisler ve öneriler bazında, mutlaka çok yararlı ve işlevsel olabilecek bir tartışma ortamının yaratılması ilk çare olarak görülmekte. Böyle bir ortamda eleştirmen, sahne insanları ile güç birliği oluşturarak, seyirci okuru uyarı ve analizleriyle bilinçlendirip o güç birliğine çağırarak, tiyatromuzun düşünsel arka planında hazır kuvvet olarak yerini alabilirdi (Akatlı, 2016, s. 255).

Akatlı'ya göre tiyatroyu kurtarmak yine eleştirmenlere düşmektedir. Eleştirmenlerin zincirin birinci halkasını oluşturarak seyirci ile tiyatroyu birleştirebileceklerini düşünür. Akatlı, insanlara dayanışmayı öğreten, toplum yaşamı için gerekli olan sorumluluk duygusunu geliştiren tiyatronun yaşatılması ve

geliştirilmesi için toplumun bilinçlendirilmesi gerektiğine inanır ve çözüm olarak şunları dile getirir:

Temelinde bilimsel ve ideolojik bir tavır değil, felsefi bir bakış ve tutum bulunan böylesi bir eleştiri yaklaşımının rağbet görmesi ve işlevselleşmesi için, eğitim ve kültür politikalarının ve uygulamalarının köklü reformlardan geçmesi, yükselen değerlerin alçalması, alçalan değerlerin yerli yerine oturması, kültür seferberliğinin başlayıp bir miktar da yol alması gerekmektedir (Akatlı,2016, s. 255-256).

Akatlı'nın yazılarında eleştirel bir bakış açısına sahip çok yönlü bir yazar olduğu açıkça görülmektedir. Akatlı'yı dönemindeki yazarlardan ayıran en önemli özellik de onun eleştiriyi çok işlevli bir araç olarak kullanması ve çözüm odaklı olmasıdır.

Akatlı'nın yaşama anlayışını etkileyen insanlardan biri Nusret Hızır'dır. Nusret Hızır, Akatlı'nın Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden felsefe öğretmenidir. Onaran'a göre Hızır, "felsefeyi üst dil olarak gören, başka alanlardaki dilleri denetleyen bir üst-dil sayan gizemci görüşlerin felsefede yeri olmadığına inanan bir kültür insanıdır" (Onaran, 2010, s. 45). Ayrıca "Nusret Hızır'ın olağanüstü bir müzik kültürü vardır" (Onaran, 2010, s.45). Nusret Hızır'daki bu müzik aşkı öğrencisi Füsun Akatlı'ya da bulaşmıştır. Hocasından aldığı bu müzik aşkını büyüten Akatlı, yeri geldiğinde müzik konusunu da denemelerinde işlemiş hatta bazı konularda müzik ile ilgili terimlere başvurmuştur: "Bakakalırlar giden gemilerin ardından, serde erkeklik de yoktur ama, ağlayamazlar. Müzikler geçer içlerinde, barok" (Akatlı, 2016, s. 21).

Pınar Aka, "Füsun Akatlı'nın Roman Eleştirisi" adlı yazısında Akatlı'nın yazılarında müzik terimlerini kullandığını şu sözlerle dile getirmiştir:

Akatlı'nın müzik terimlerine yazılarında sık sık başvurduğunu görmek mümkün. Adalet Ağaoğlu'nun *Hayır* adlı romanından bahsederken şöyle diyor: "romanın etkileyici, bir çeşit kreşendo niteliğindeki bir bölümü, bu yazar dostun görüngesinde biçimlenmiştir" Diğer taraftan, bir başka yazısında, Virginia Woolf'un romancılığının tüm ürünlerini kucakladığını düşündüğü o tek roman için "bir yalnızlık senfonisi" tanımını kullanıyor (Aka, 2000, s. 134).

Felsefe Kıyıları'daki kitabında yer alan "Müzik ve Müziğimizin Sorunları" başlıklı yazısında Filiz Ali'nin keleme aldığı *Müzik ve Müziğin Sorunları* adlı kitabı tanıtarak niçin bu denemeyi yazdığını şöyle dile getirmiştir:

Müzik üzerine Türkiye’de ilk özgün, anlamlı, ufuk açıcı bir kitap yayınlansın da biz, “alanımıza girmez” diyerek ona ilgisiz kalalım, bu, her ay bir kitap yazısı yazmayı üstlenmiş birinin, en azından kendinde bağışlamayacağı bir sorumsuzluk olurdu. Üstelik, bir sanat-kültür ortamında varlık gösterip de, sığ bir uzmanlaşma kaygısı ve kuruntusu ile “alan”ların sınırını kalın çizmek, kendi içinde çelişki barındıran bir tutumdur benim anlayışımca. Edebiyata ilgi duymayan müzisyenler, resimden anlamadıklarını göğüslerin gere gere “itiraf eden” yazarlar, müzik etkinliklerinden uzak duran ressam, “kendi alanları”nda hangi derinliklere ulaşabilirler? Bu, onların kendi sorunları deyip geçemeyiz. Bu Türkiye’de yaşanan güdük kültür hayatının bir sorunudur. Hepimizin bir sorunudur (Akatlı, 2016, s. 339).

Akatlı, aydınların bu “kendi alanlarına” kapalılığı sorununu bir kendini eğitime sorunu olarak görür. *Müzik ve Müziğin Sorunları*’nı böyle bir eğitim için bulunmaz bir araç olarak değerlendirir.

Yayıncılık ve sorunları da Akatlı’nın kültürel yazılarında üzerinde durduğu konulardan biridir. Akatlı, günümüzde dergilerin sayısının artmasına rağmen bu dergilerin nitelik bakımından geriye gittiğini, eski dergilerin kalitesini yakalayamadıklarını söylemektedir:

Yazınınızın dergilerle soluklandığına inananlardan, aylık –üç aylık dergileri hevesle bekleyenlerdenseniz, artık eskisi kadar doyum bulamıyorsunuz. Çok dergi bu aralar; kötünün yanında iyisi, yaşın yanında kurusu da bulunuyordu da daha bir canlılık, türülülük vardı yazınıımızda. Çok eskilere gitmeksizin *Dost*’u, *Yeni Dergi*’yi, *Yeni Ufuklar*’ı, *Papirüs*’ü, *Soyut*’u anımsayalım (Akatlı, 2016, s. 82).

Akatlı; ilgi, dağıtım, satış olanakları, kağıt fiyatları derken bu dergilerin bir bir yitip gittiğini, bunların yerine popüler kültüre hizmet eden dergilerin geldiğini belirtir. Akatlı “Günümüzde birçok derginin çıktığını ve bunları değerlendirip ayıklamak için ne zamanın ne de paranın yeterli olmadığı”nı (Akatlı, 2016, s. 82) söylemiştir.

Akatlı, “Zarfsız Mektuplar” adlı yazısında Türkiye’de kitle iletişim alanında da siyasetten ekonomiye, kültürden toplum yaşamına, ciddiyyetden mizaha, tüm alt başlıklar içinde neredeyse tek ana eksenin magazin olduğunu, her şeyin, magazinleştirilebildiği ölçüde hayatımızda yer bulduğunu ifade eder. Yani her şey “gündem” olabilmek içindir. Akatlı bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklar:

Magazinleşme potansiyeli taşımayan, gündeme yerleşme şansı olmayan konuları “derleyen” dergilerin, örneğin edebiyat dergilerinin politikası, stratejisi, içeriği ve hedef kitlesi nasıl belirlenecektir böyle bir “fast food” dünyasında? İnsanların (örneğimizde, edebiyatla ilgilenmek isteyen bireylerin) hayatında nasıl bir yeri ve önemli olmasını bekleyebiliriz dergilerin ve elimizden geliyorsa/ geldiği kadar, nasıl yönlendirebiliriz bu yeni hayat içinde “dergi”yi? (Akatlı,2016, s. 127-128)

Fusun Akatlı’ya göre bu sorunun cevabı için iki yol görünmektedir:

Biri, edebiyatı magazinle yoğurmak; diğer alanları örnek alarak yapay edebiyat yaratmak ve onları anında tüketmek. İkinci yol ise denenmeye devam edilen dergicilikte; sanki okurlar “fast food” uygarlığına geçen ve hatta o uygarlığa doğan kişiler değilmiş; sanki sanatın, kültürün edebiyatın insan hayatlarında merkezi yerlere yerleştiği, düşüncenin, tartışmanın kişilere yeni ufuklar açtığı, değer ölçütlerini felsefenin bilimin belirlediği bir zemin ve zamanın meraklı, hevesli, heyecanlı, saygılı okurlarıymış gibi davranılıyor (Akatlı, 2016, s. 127).

Ancak günümüzde edebi değeri yüksek olan dergilerden çok magazin değeri yüksek olan dergiler tercih edildiği için edebi dergiler pek rağbet görmemektedir. Sınırlı sayıda satın alınan ve ekonomik açıdan ayakta durmakta zorlanan bu dergilerin pek çoğu da haliyle yayın hayatına son vermektedir. Edebiyatı magazinle yoğuran dergiler daha çok tercih edilmekte ve bu dergilerin sayıları artmaktadır. Bu yüzden dergiler nitelik ve nicelik bakımından değişikliğe uğramışlardır. Akatlı bu değişikliği de şöyle yorumlamıştır: “Dergiler eskiden olduğu gibi edebiyatın kalbi ya da ciğerleri değil artık. Uzunca bir süreden beri. Hem nicelik, hem nitelik bakımından değişikliğe uğradılar. Değişiklik belki kaçınılmaz; ama bütün değişimler olumsuz yönde olmak zorunda mı, bilmiyorum” (Akatlı, 2016, s. 127).

Fusun Akatlı, kültürel denemelerinde çoğunlukla sorgulayıcı ve çözüm odaklı olmaya çalışmıştır. Akatlı’nın kültürel yazılarında üzerinde durduğu bir diğer konu da “sanatçı ve aydın” olmuştur.

Sanattan önce sanatçının ruhu vardır. Sanatı bu ruh yaratır. Yetkin’e göre, sanatçı olmasaydı ne sanat doğardı ne de doğada güzellik bulunurdu. Bir toplum içinde yaşayan sanatçının her şeyden önce bir kişiliği vardır. Bu kişiliktir ki, sanatçının eserlerini birbirinden ayırır” (Yetkin, 1979, s. 9).

Yetkin’e göre “sanatçı gördüklerini olduğu gibi aktarmaz; olayları yalnız görerek değil, yaşayarak sanat eserine dönüştürür” (Yetkin, 1979, s. 9). Yetkin,

sanatçının bir yansıtmacı olmadığını bir yaratıcı olduğunu dile getirmiştir. Yetkin gerçek bir sanatçının özelliklerini şöyle dile getirmiştir:

Gerçek bir sanatçı; ister romancı, ister ressam, ister müzikçi olsun, içinde yaşadığı toplumun düşüncelerini, emellerini duyarak o toplumun bir kalp gibi göğsünde vurduğunu hissetmektedir. Bunun yanında, şöhret peşinde koşanlar, taklide kapılanlar da geçici süre, beş on kişi veya daha fazlasını kandırabilmekte ancak eserleri yaygın bir ilgisizlikten sonra unutulup gitmektedir (Yetkin, 1942, s. 2).

Peki sanatçının işlevi ne olmalıdır? Bu soruya Akatlı, “Çağ Tanıkları” adlı yazısında, sanatçının tanımı üzerinden yapılan tartışmalara dayanarak şöyle yanıt vermiştir:

“Sanatçının işlevi nedir?” sorusunu doğru koymalı ilkin. Sanatçının, sanatçı olarak işlevi, sanatın işlevinden başka bir şey değildir. Sanatçıyı sanat alanından çekip başka alanlara götürmemizi ve onun ağırlığını metreyle, boyunu saniyeyle ölçmeye kalkışmamızı engelleyecek bu saptama bizi sosyolojiden, iktisattan, tarihten, sosyal antropolojiden vb. ayırıp doğrudan doğruya sanat üzerine konuşmanın en elverişli zemini olan sanat felsefesine götürecektir (Akatlı, 2016, s. 70).

Sanat ne bir ideolojinin aleti ne de bir toplum davasının sözcüsüdür. Sanata bu özelliği yükleyenler, bu hareketle sanata ve sanatçıya leke sürmektedirler. Sanatçı eserini oluştururken hür bırakılmalı ve sanatçıya müdahale edilmemelidir. Sanatçı da kalemmini sanatın buyruğundan asla çıkarmamalıdır. Sanatçı, eserini yalnız düne ve yaşanan ana değil geleceğe hitap etmeli ki kalıcılığı artsın. Sanatçının görevi siyasal polemiklere karışmak değil, sanatın yaratma gücü doğrultusunda eserini icra etmektir. Yetkin’ e göre bir sanatçı, her dönemde etkili olan ve okuyucuya hitap eden konulara yönelmeli, ideolojiyi alet etmemelidir. Nitekim derin insanlık duyguları kalıcıyken, sosyal davanın ömrü kısadır. Yetkin’in bu konu ile ilgili düşünceleri şöyledir:

Zamanlarındaki olaylarla yetinen romancıların, bu olaylar değişince romanları da er geç bir köşeye atılır. Hele romancı, içinde yaşadığı toplumu yönetmeye de kalkışırsa, sonuç daha acıdır, sağlığında unutulur. Çünkü siyasal olaylar en çabuk değişen, sıcaklıklarını en çabuk yitirenler arasındadır. Sanatçı değişeni, gideni değil, değişmeyi ve yaşattığı ölçüde kalıcıdır (Alıntılan Nacak, 2010, s. 41).

Yetkin’e göre sanatın var olması için sanatçının özgür iradesiyle hareket etmesi gerekir. Sanatçının yaratma gücünü sınırlandıırırsak sanatçı sanatını dilediğinde icra edemez. Yetkin bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Onun kaleminde veya fırçasında kendini duyuran tek baskı, sanatın kendi baskısıdır. Ona şöyle ya da böyle yazacaksın, şunları veya bunları anlatacaksın denildiği gün, ne sanattan ne de sanatçıdan eser kalır. Sanat iç hürriyetin sonucu olursa bundan hem eser, hem de toplum kazanır (Yetkin, 2007, s. 46).

Ne kadar sanatçı varsa o kadar gerçeklik vardır. Buradaki sanatçıdan kasıt, kalemini kimse için kullanmayan, belli bir ideolojiye bağlı kalmayan sanat için yazan sanatçı ve aydınlardır. Füsun Akatlı, ülkemizdeki bu aydının ve sanatçıların saygın bir yeri kalmadığını ve giderek itibarının elinden alındığını söylemiştir. “Ulaşamadığın Aydına Entel de Geç” başlıklı yazısında bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Her seçkin aydın değildir ama, her gerçek aydın seçkindir ve aydınlar, diğer seçkinlerle birlikte bir azınlık oluşturmaktadır. Çoğunluğun azınlığa hakbilir davranması hep zor olmuştur. Azınlığı aşağılamak, gülünç görmek, düşman bilmek, yalnız bırakmak ise çoğunluğa bir iç huzuru, özgüven sağlar (Akatlı, 2016, s. 52).

Akatlı, Türkiye’de aydın düşmanlığının daha önceleri de yaşandığını ve aydını itibarsızlaştırma yoluna sık sık gidildiğini belirtmiştir. Bu karalama kampanyasının sebebi kendi ideolojilerinden olmayan sanatçı ve aydınları yok etmektir. Akatlı, bu tür davranışlara sessiz kalmayıp böyle düşünen insanları eleştirmekten çekinmemiştir. “Aydın’ı Sevmiyorlar” başlıklı yazısında, toplumumuzda “Aydın”lara karşı yapılan düşmanlığı ve dışlamayı eleştirel bir ifade ile dile getirmiştir:

Cumhuriyet tarihimizin hiçbir döneminde “aydın” şu onbeş-yirmi yıldır olduğu kadar itibarsız olmamıştı. Kitleler sevmiyor, yöneticiler sevmiyor, medya sevmiyor aydını.[...]Yönetim kademelerinden başlayarak toplumun çeşitli kesimlerinde yansıyan, derece derece düşmanlığa vardığı gözlenen bir dışlama söz konusu, aydına yönelik (Akatlı, 2016, s. 54).

Füsun Akatlı *Felsefe Kıyıları* adlı eserinin “Ulaşamadığın Aydına ‘Entel’ De, Geç!” başlıklı yazısında, aydınların toplumumuzda saygın bir yeri kalmadığından ve durmadan bir itibarsızlaştırma içerisinde olduğundan bahsetmektedir. Toplumdan bazı kişilerin, aydınları anlayamadıkları ya da anlamak istemedikleri için onları özentili,

yapmacık davranışlarıyla entellik taslayan bir profil gibi göstermeye çalışarak aydın düşmanlığı yaratmak istediklerini söylemektedir:

Aydın düşmanlığı rüzgarı daha önceleri de zaman zaman esmiştir esmesine ülkemizde. Örneğin, “Kara cüppeliler”, “Birkaç mektepli”, “147’ler” deyince Türkiye’de 60’ların hemen öncesi ve sonrasını yaşamış olanlar, buruk bir şeyler anımsayacaklardır. Sağ güçlerin “cephe” oluşturarak hükümet ettikleri dönemde ve o dönemi izleyen, olağanüstü önlemlerle yönetildiğimiz yıllarda da, doğal olarak, aydın günah keçisi muamelesine uğramıştır (Akatlı, 2016, s. 52).

Aydın; demokrasinin hakim olduğu toplumlarda başarılı, hayranlık uyandıran, yol gösteren bir kişi olarak görülürken; demokrasiden yoksun olan ve gelişime kapalı olan toplumlarda ise devlet düzenini bozan, özentili, entellik taslayan biri olarak görülür. Akatlı’ya göre “Düşünmeyen, tek tip, eleştirmeyen bir toplum isteyen yönetimler, elbette aydınlardan hoşlanmayacaklardır” (Akatlı,2016, s. 54).

Türkiye’nin belirli dönemlerinde de yönetim ve toplumun, aydını bir düşman olarak görüp itibarsızlaştırmaya çalıştığını söyleyen Füsun Akatlı, bu dönemlerden bazılarına tanıklık ettiği için denemelerinde bu konuya da yer vermiştir. Akatlı, sözlerini söyleme konusunda hiçbir zaman çekinmemiş, tersine bu konuda oldukça cesur, muhalif ve eleştirel bir tavır almıştır. Akatlı, yazılarında kimseden direktif almadan, önyargılarından sıyrılıp çözüm odaklı bir üslup kullanmıştır. Mustafa Şerif Onaran, Akatlı’nın yazıları için şöyle demiştir: “Füsun Akatlı’nın eleştirel töresi; önyargılı davranmadan, kişisel ilişkilerin çıkmazına düşmeden, özgün yazıdan yola çıkarak gereken değerlendirmeyi yapmaktadır” (Onaran, 2010, s. 47).

Zeynep Altıok, Akatlı’nın yazıları hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “Zamansız yazılar’la kimi zaman dil için, kimi zaman ülkesi için kimi zaman da çok ama çok önemseddiği kültür için çare arar. İz bırakır. ‘Acıyla, sevgiyle, kahramanca’, inandığı değerler uğruna, kendi için değil, insanlık için, emekçiler için, öğrenciler için, kızı için, düşünenler için savaşı” (Yalçın, “İki Onurlu Hayat...”).

Akatlı kültürel yazılarında hemen hemen her alanda eleştirel bir bakış açısına sahip, çok yönlü, önyargılardan uzak, çözüm odaklı, hiçbir yargıyı sorgusuz kabul etmeyen, muhalif bir aydın kimliğini öne çıkardığı görülmektedir.

3.1.2. Dil Üzerine Yazdığı Yazılar

Fusun Akatlı'nın denemelerinde içerik bakımından ele aldığı konulardan biri de “dil”dir. Akatlı, denemelerinde dil üzerinde titiz davranarak Türkçenin yanlış kullanımı, kelimelerin yanlış telaffuzu gibi konularda kafa yorup çözüm odaklı olmaya çalışmıştır. Mustafa Şerif Onaran “Edebiyatımızın Hanımefendisi: Fusun Akatlı” başlıklı yazısında Fusun Akatlı için: “Fusun Akatlı, önce dil gerçeğinden edebiyata bakmayı bilen bir eleştirmendir.” der (Onaran, 2010, s. 46).

Feridun Andaç ise Akatlı için “Türkçesiyle baş başa kaldığım bir tek oydu. Karşımda bir dil çağı gibi duruyordu.” (Andaç, 2010, s. 49) diyerek Akatlı'nın diline duyduğu hayranlığı dile getirmiştir. Bu da Akatlı'nın dile verdiği öneme ve dildeki hassasiyetine vurgu yapmaktadır.

İnsan, dünyayı tanıma ve bilme olanağına dille kavuşmaktadır. Dünyada varlık düzlemine ulaşan her şey, dil sayesinde meydana gelmiştir. Dünya insana kapılarını dille açmaktadır. Yaşantıya konu olabilecek her şey dil ile bağlantılıdır. Yeryüzünün insana vermiş olduğu bu olanaklar, dilin varlığına borçludur. Bir nesne dile dönüşmedikçe onun varlığından söz edilemez. Dili kullanan insan dünyanın kapılarını açar. Akatlı, yazılarında dilin işlevselliği ve insana sağladıkları yönleriyle ilgilenmiştir.

Fusun Akatlı, *Yazı Bahçesinden* adlı eserinin “Kirlenen, Eriyen, Çürüyen Dilimiz!” başlıklı yazısında yozlaşan, bozulan, yoksullaşan ve katledilen dilimize sahip çıkılması gerektiğinden söz ederek ancak bunun pek de mümkün gözükmediğini dile getirmiştir:

Türkçemizin başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelenden beter. Dil kirlenmesi, dil yanlışları, iletişim tıkanıklıkları üzerine yazdığım yazılara gelen okur tepkilerinden, çevremdeki aydın dostlarla söyleşilerimizden, bu yakınmalarımı paylaşanların hiç de az olmadığını anlıyorum. Ne var ki ‘varak-ı mihr ü vefayı’ bad-ı sabadan gayrı okuyan dinleyen yok. Yanlışların, kirliliğin yayılması engellenebilmek şöyle dursun, yaygınlaşma yazılı ve görsel basın tarafından adeta şevkle desteklenmekte (Akatlı, 2016, s. 285).

Akatlı, dilin yozlaşması ve anadilin doğru kullanılmaması konusunda şikayette bulunur. Yabancı kelimelerin dilimizde kullanılması yeni değildir elbette. İslamiyet'in benimsenmesiyle Arapça, Farsça gibi dillerin etkisi altında kalan Türkçe, Tanzimat ile birlikte bu sefer de Avrupa dillerinin etkisi altına girer. Bu etkileşimlere bir de ağızlar girince anadilin doğru kullanımı giderek azalır. Uygur da, Akatlı gibi dilin yozlaşmasına

karşı gelerek dilin arılaşmasından ve yalınlaşmasından yana tavır alır. Uygur, dilin yabancı kelimelerden arındırılması görevini üstlenenlere “arıtıcılar” der. Uygur’a göre bir dil arıtıcısı, kapılarının yabancı dilden esintilere rastgele ardına kadar açılmasına, bu yolla zarara uğramasına karşıdır. Uygur, bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarır: “Dil arıtıcılığı çok zor bir uğraştır. Öyle ki kimileri dili arıtma uğruna dildeki en ufak katışıklara savaş açarlar” (Uygur, 2001, s. 73). Uygur, dili sevmeyen, anadiline bir bağlılık duymayan bir kişinin dil arıtıcılığına özenmesini tavsiye etmez. Uygur’a göre dile bir bağlılığı olan kişiler “dil arıtıcısı” olur. Uygur’un bu düşüncelerinden hareketle Akatlı’yı “dil arıtıcısı” olarak niteleyebiliriz. Çünkü Akatlı, Türkçenin kullanılmasına özen gösterir ve yanlış kullananları da bu konuda uyarır. Akatlı, anadilin doğru kullanılmasından yana bir tavır alır. Füsun Akatlı, anadilin doğru kullanılmaması ile ilgili düşüncelerini “Yeşeren Kültürsüzlük” yazısında şu sözlerle dile getirir: “Anadilini her yerde, her zaman doğru kullanmak, doğru yazmak bir lüks, bir fantezi değildir. Bir onur sorunudur. Bugün bir çorba gibi dille iyi-kötü anlaştığımızı zannediyoruz; yarın zannetmemize bile olanak kalmayacak. Dil kirlenmesi de, çevre kirlenmesi, hava kirlenmesi kadar ölümcül bir sorundur” (Akatlı, 2016, s. 183).

Denemelerinde anadilin öneminden ve işlevselliğinden bahseden bir yazar da Nermi Uygur’dur. Uygur, anadille ilgili düşünceleri şöyle aktarır:

Herkesin dili olmasına karşın bu diller birbirinden farklıdır. Bir toplumun dili öbürününkinden ayrıdır. Örneğin Bay Ahmet ile Herr Schmitz başka başka dilleri konuşur. Herkesin konuştuğu dil kendi dili, yani anadilidir. Her topluluk kendi anadili ile konuşur. Anadili olmayan bir topluma, bir bireye rastlanamaz. Bir kişiye dair; Acaba bunun anadili var mı? diye bir soru sorulamaz. Ya da bir topluluğun anadili olup olmadığı tartışılmaz. Tarih boyunca insanlar ve toplumlar anadilleri ile varolagelmışlerdir. Bu bağlamda da dil dendi mi, anadili, tek tek anadilleri anlamak gerekir (Uygur, 2001, s. 13).

Her birey bir dilin etkin olduğu toplumda meydana gelerek iradesi dışında anadiline sahip olur. İnsana anadilini seçme imkanı verilmemiştir. Hayallerimiz, düşüncemiz, iç konuşmamız anadilin gölgesi altındadır. Anadil insanın alinyazısı olmuştur. Uygur, bu konu ile ilgili duygularını şöyle dile getirir:

Kendi adı hangi ölçüde doğuştansa insan için, anadili de o denli doğal: Hem sonradan hem de her şeyin öncesi, başı başlangıcı. Rasgele olmasına rasgele, ama ondan zorunlu neyimiz var? Alinyazısıdır bir insanın anadili... Kendini götürür insan nereye giderse gitsin; yani her şeyden önce, anadilini. Anadiline yapışıktır herkes. Vazgeçilmez bu birliktelikten (Uygur, 2001, s. 14-15).

Uygur’a göre işlevsiz, önemsiz hiçbir dil yoktur. En küçük toplulukların bile dilleri gelişmeye açıktır. Uygur: “Her dilin başka bir görkemi, başka bir körlüğü, başka bir yaratıcılığı, başka bir aptallığı vardır.” der (Uygur, 2006b, s. 59). Bu düşüncesiyle diller arasında bir üstünlük görmez.

Uygur’a göre insan nereye giderse gitsin yanında her şeyden önce anadilini götürür. Herkes anadili ile bütünleşmiştir. Bu birey için vazgeçilmezdir. “Anadili, o dili kullanan kişi için gittiği her yere, öğrendiği her yeni dile rağmen tek sevgili olmuştur. Anadili ile olan bu birliktelik sadece sevgiye dayanmaz; anadilinin öyle deyişleri vardır ki onlar kişi için barınaktır. Anadili özgürlüğün, baskılardan uzaklaşmanın kapısıdır” (Uygur, 2001, s. 15-16). Uygur, anadilin bu özelliğinden dolayı ona saygı duymak gerektiğini söylemiştir. “ Öyle ki dil kendini sayana hizmet eder, aldığı gibi verir ve gücünü tanıyana güç kazandırır” (Uygur, 2001, s. 19). Diline önem vermeyen kişi kendine de önem vermemiş olur. Çünkü insanın en büyük yardımcısı anadilidir. Bu yüzden Akatlı’nın dediği gibi anadili her zaman her yerde doğru kullanmak gerekir. Bu bir görev değildir. Bu bir sorumluluktur. Anadili doğru kullanmamak kendimize yapılmış en büyük saygısızlık olur. Anadil kimliğimizdir. Uygur’un da dediği gibi anadile ne kadar önem verirsene kendine de o kadar önem vermiş olursun.

Fusun Akatlı’nın dil konusundaki endişeleri, bunlarla sınırlı değildir. Yabancı dillerin giderek Türkçeyi istila etmesi onu endişelendirmekte ve buna bir çözüm getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Devlet üniversitelerinde ve bazı vakıf üniversitelerinde yabancı dille eğitim verilmesine karşı çıkmaktadır. Fusun Akatlı’ya göre bir ülkede yükseköğrenimde yabancı dille eğitim verilmesi demek, o ülke gençlerinin bilgi edinme ve bilgi üretme sürecinde o yabancı dilin kültürüne bağlı kalması demektir. Bu kendi kültüründen ve kendi anadilinden uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bunların yaşanmaması için de birkaç öneride bulunur:

1. Bilgilerimizi kazanırken ve uygularken onlara sahip ve hakim olabilmek için anadilimizin biçimlendirdiği düşünme kalıplarının yerini, ezberlenmiş ve bu yolla düşüncemizi biçimlendirmesine izin verilmiş dilsel kalıplara bırakmasına izin verilemez.
2. Eğitimde, bilgi edinmek kadar, bilgi işlemek, sonuç çıkartmak, bağlantı kurmak gibi zihinsel etkinliklerin de geliştirilmesi vazgeçilmezdir.
3. Türkçenin bir bilim, kültür, felsefe dili olarak gelişebilmesi, ihtiyaç duyuldukça kavram ve terimlerin oluşturulabilmesi ve nihayet, bu alanlarda Türkçe ürün verebilmesi için yüksek düzeyde eğitim ve araştırmaların Türkçe yapılması onsuz olunmaz bir koşuldur(Akatlı, 2016, s. 290).

Akatlı'nın bu düşünceleri, Uygur'un düşünceleri ile paralellik göstermektedir. Uygur, anadil konusunda, birden fazla anadil sahibi olma düşüncesine karşı gelir. Ona göre insanın sadece bir anadili olmalıdır. Uygur'a göre insan ikinci veya üçüncü bir anadil düzeyine varabilir; ancak sadece bir dille hayal kurar, rüya görür. İnsanın kendi iç dünyasını en iyi ifade ettiği anadilidir. Uygur, anadil ile ilgili eleştirisini şu sözlerle ifade eder:

Bir kimsenin iki anadili olduğunu sanması, benim denediğime göre, kendi kendisini aldatmasından başka bir şey değilmiş gibi geliyor bana. Böyle bir kimse iki dile de aynı ölçüde söz geçirdiğinin sanabilir, ama aslında durum her zaman şöyledir: Gereği gibi bu dillerin yalnızca birinde düşünüp yalnızca bu dille özgür ve yaratıcı davranır. Biri bana, ben iki dili aynı derecede iyi bilirim diyecek olsa, ona hemen, bu dillerin hangisinde sayıp hesapladığını, mutfak kapkacağını, marangoz ile demirci el araçlarının adını hangi dilde daha iyi bildiğini, sonra da düşlerini hangi dilde gördüğünü sorarım. Bu deneyde, bildiği dillerden birinin ağır bastığını bağışlamak zorunda kalmayan bir tek insana rastlamadım şimdiye dek (Uygur, 2001, s. 18).

İnsanlar neyi nasıl düşüneceklerini kendinden önce anadille belirler. İnsanlara düşünme aşamasında anadilleri kılavuzluk etmektedir. Her ne kadar ikinci, üçüncü dil bilse de kendini en iyi ifade edeceği yine anadilidir. Uygur: "Dilsiz düşünemiyorum." der (Uygur, 2001, s. 88). Uygur'un burada bahsettiği dil anadilidir. Anadil ile düşünme arasında bir bütünlük bulunmaktadır. Zihnimizde bulunan çağrışımlar dile ulaştırılamadığında düşünce olma özelliğini kazanamaz. Herkesin evreni anadilinin etrafında şekillenir. Öğrencilere yabancı dille eğitim verirsek onları o evrenden

uzaklaştırmış oluruz. Öğrenciler anadille düşünüp bu düşüncelerini başka bir dille ifade etmeye çalışırsa düşünce bağlamında bir kopukluk oluşur. Bu da öğrencinin bilgiyi edinme ve işleme konusunda farklılıkların ortaya çıkmasına neden olur. Kullanılan yabancı dil insanın düşüncelerini etkilese de her insan kendini en iyi şekilde anadili ile ifade eder.

Fusun Akatlı'nın dil üzerine eleştirdiği bir diğer konu da Batı'dan alınan sözcüklerin yanlış telaffuz edilmesidir. Bu yanlış telaffuzları düzeltmediğimiz ve bunları yapanları uyarmadığımız takdirde dilimiz buna alışacak ve bu yanlışlıklar dilimize yerleşecektir. Akatlı, bu konu ile ilgili olarak da şu örnekleri vermiştir:

Ne dersiniz, halkımızın büyük çoğunluğu “gardrop”a “gardolap” dediği için, “oksijen” yerine “okşizen”e ihtiyaç duyduğu için, telefonun “şarj”ı değil “şarzı” bittiği için bir de kampanya başlatalım mı? Bu yanlış, bozuk, bilgisizlik kaynaklı telaffuzları sahipleri ile birlikte bağrımıza basıp sözcükleri mi değiştirelim? (Akatlı, 2016, s. 288)

Akatlı'ya göre eğer böyle yaparsak bu, dil zevkini incitecek ve dilin güzelliğini ve ahengini bozacaktır. Bu güzelliği ve ahengi bozmadan dili doğru kullanımıyla sevdirmemiz gerekir. Pınar Aka, Akatlı için: “Dil konusunda çok titiz. Dilin, edebi hüner gösterisi yapmak uğruna karmaşık hale getirilmesini son derece gereksiz buluyor. Ona göre okur, en basit olayları ve gerçekleri anlamak için lüzumsuz bir çaba göstermeye zorlanmamalı.” (Aka, 2000, s. 130) demektedir. Burada da en büyük görevin edebiyatçılara düştüğünü belirten Fusun Akatlı ise şunları söylemiştir:

Dili sevmek, onu esirgemek, sakınmak dilcilerin, Türkçe öğretmenlerinin olduğu kadar, hatta daha da fazla edebiyatçıların, yazarların bilinç ve gönül borcudur. Böyledir; çünkü bir dili sevdiren, tadıyla, tuzuyla, doyum olmaz lezzetiyle, o dili kullananların ortak bilinçlerine yerleştiren edebiyatçılardır(Akatlı, 2016, s. 224).

Akatlı, eğitimciyi sıradan bir hizmetli düzeyinde görmez. Onu yüksek düzeyde bir bilinç insanı olarak görür. O yalnızca söylenenleri yapan, ezberlendiğini anlatmakla yetinen biri değildir. Eğitimci, bir kültür eleştirmeni, bir toplum değiştiricisidir.

Akatlı'ya göre; “bir dili, o dilin gramer kurallarını, sözcük dağarını öğrenmek suretiyle ‘biliyor’, ‘konuşuyor’ oluruz; ama ancak o dilde yazılmış şiirleri, romanları, denemeleri, öyküleri okuya okuya ‘severiz’ bizim kılarız” (Akatlı, 2016, s. 224).

Türkçe fonetik bir dildir. Türkiye’de standart olarak İstanbul Türkçesi kullanılmaktadır. Çocuklar anadillerini öğrenip konuşmaya aile ocağında başlar. Bu dilin gelişmesi, olgunlaşması, ayırılması, zenginleşmesi, vurgu ve tonlamalarının yerleşiklik kazanması, kısmen okulda kısmen de evlerin başköşelerinde kurulan televizyonlarda olur. İstanbul Türkçesi konuşulan bir aile ortamında yetişmeyen bir çocuk, anadilinin en yetkin biçimini okulda öğretmeninden ya da televizyonda spikerden, sunucudan, konuşmacıdan duyacaktır. Bir kişi evinde İstanbul Türkçesi konuşuluyorsa bile sesli medyanın etkilerine açık olacaktır (Akatlı, 2016, s. 36-37).

Fusun Akatlı, *Yazı Bahçesinden* adlı eserinin “Dilde İstanbulsuzluk” başlıklı yazısında, Türkçenin standardı olarak kabul edilen İstanbul Türkçesinin, git gide elden ayaktan düştüğünü, televizyon programlarında yöresel ağızla İstanbul Türkçesini birbirine karıştıran bir ağız yapısının ortaya çıktığını söyler. Bunların reyting uğruna yapıldığı için bir şey denilemeyeceğini söyleyerek ülkenin resmi kanalı olan TRT’nin standart olan İstanbul Türkçesini koruyamamasını da şu cümlelerle eleştirmiştir:

TRT’nin; örnek ve standart Türkçenin sesi olması gerekirken; Ertürk Yöndem’in kabına varmasalar da- diksiyon ve entonasyon eğitiminin yanından geçmemişlikleri dillerinden dökülen pek çok spikere sunucuya yer vermesi, dilimizi hızla kaybetmemizin sesli görüntülü resmidir! (Akatlı, 2016, s. 37)

Akatlı’ya göre “dilbilgisi kitaplarından taşan bir yaşarlığa sahip olduğu için, İstanbul Türkçesi bir edebiyattır. Canlı, zengin, işlenmiş, demlenmiş, şiirle, hikayeyle, romanla boyutlanmış, kendi hayatı olan bir edebiyat. Onu dili çalan ağızlara, zaf-ı telif yazan kalemlere terk edersek geri çekilir” (Akatlı, 2016, s. 38). Bu yüzden İstanbul Türkçesi doğru kullanılmalı, standartlığı korunmalıdır.

Akatlı, Türkçenin bir ahenginin bulunmasından yana tavır almıştır Farklı yörelere özgü söyleyiş biçimlerinin, şivelerinin, ağızların dilde bir renk, bir çeşni oluşturduğunu ancak yazı dilinde İstanbul Türkçesine sadık kalınması ve doğru kullanılması gerektiğini savunmuştur. Akatlı “Dil”e düşkün bir yazardır. Tomris Uyar, Akatlı’nın dile düşkünlüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

Dilde yozlaşmaya, kültür aşınmasına, geçmişsiz kalıp geleceksiz bırakılmaya karşı çıkmak, yalnızca eleştirmenin tekelinde olması gerekir. Sözelimi “ Dilde İstanbulsuzluk”, Akatlı kadar beni de perişan ediyor. Düşünüyorum da belki bunca yıllık sarsıntısız dostluğumuzun sağlam temelinde sevgi/saygı ve paylaşılan onca anının payı kadar dile olan düşkünlüğümüzün payı da vardır (Uyar, 1998, s. 7).

Feridun Andaç, Füsün Akatlı için “denemelerindeki her bir düşünce/n yüze tutulan ayna gibi. Sözünü edip, dile getirdiği gerçekliklerin çekim/etki odağından uzak kalarak bunlara bakabilmem, senin neyi/ neleri anlatmak istediğini daha kavratıyor bana” (Andaç, 2010, s. 49) diyerek Akatlı’nın olaylara gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaştığını savunmuştur. Akatlı’ya göre “dil bilinci daha çok kapsayıcı bir kültür elemanı olarak düşünülmeli”dir (Akatlı, 2016, s. 37). Dilin kirlenmesini büyük bir sorun olarak gören Akatlı, bu sorunun anadilimize sahip çıkarak ve anadilimizi doğru kullanarak çözüleceğini vurgulamaktadır.

3.1.3. Düşünce Üzerine Yazdığı Yazılar

Füsün Akatlı’nın duygu ve düşünce dünyasına ait birikim kaynakları, siyaset, tarih, eleştiri ve felsefe olmak üzere zengin bir çeşitlilik göstermektedir.

Akatlı, düşünce odaklı yazılarında, çoğunlukla siyasi ve felsefi metinlerden hareketle toplumsal sorunların nedenleri ve çözümleri üzerine tartışmalar yürütmüştür. Bu tartışmalara sorgulayıcı bir kimlikle, eleştirel bir bakış açısıyla somut çözümler üretmeye çalışmıştır. Tomris Uyar Akatlı için: “içtenlik, sıcaklık gibi ne idüğü belirsiz değerlerin yerine sahiçilik ve inandırıcılığı koyar.” (Uyar, 1998, s. 7) diyerek Akatlı’nın sorunlar karşısında realist davrandığını dile getirmiştir.

Akatlı, denemelerinde önyargılı davranmadan, kişisel ilişkilerin çıkmazına düşmeden, özgün yazıdan yola çıkarak gereken değerlendirmeleri yapmaktadır. Onaran, Akatlı için şunları söylemiştir: “Füsün Akatlı, kimi önyargılı yazarlar gibi okumadan ahkam kesmeyi sevmez. Bir romanı okurken notlar çıkarır. Bunları nasıl değerlendireceğini düzenlemek ister” (Onaran, 2010, s. 46).

Akatlı’nın düşünsel yazılarında ele aldığı konulardan biri siyasi olaylardır. Füsün Akatlı, yaşam anlayışından dolayı siyasetle içli dışlı olup yazılarında, siyaset ile ilgili konulara yer vermekten çekinmemiştir. Akatlı, “Göreceğ Günler Var Daha” başlıklı denemesinde, 68 Kuşağını ve 1980 Darbesini anlatmaktadır:

En sevdiğim aylar Mayıs ve Eylül aylarıdır. Mayıs'ın tadı yirmili yaşlarımda kaçmıştı. Bir doğum günümün arifesiydi, Deniz, Yusuf, Hüseyin, gök ekini biçmiş gibi koparıp aldılar gençliğimizden. Hoş, yirmili yaşlarımızın hiç tadı olmuş muydu ki zaten bizlerin: 68 kuşağı diye etiketlenenlerin?

[...]

Mayıs ve Eylül diyorduk... Eylül de 1980'e kadar can çekişerek dayandı. O yıl ömrü 11 gün oldu. Ertesi gün, sonraki yıllar boyunca tüm Eylülümüzü karartmaya yetecek kadar karanlık yağdı üzerimize. Bizler yolu yarılamıştık zaten. Görecektik kaç Eylülümüz kalmıştı kimbilir? (Akatlı, 2016, s. 163-164)

Füsun Akatlı, *Kırmızı Gagalı Pelikan* adlı eserdeki "Zamanın Minesi Soldu" başlıklı yazısında, gününbirlik bir toplum olduğumuzdan ve düşünme yetisini teknolojinin gelişmesiyle gün geçtikçe kaybettiğimizden yakınır. Cumhuriyet sonrası kuşaklar arasında düşünme yetisine en çok işlev yükleyen kuşağın 68 kuşağı olduğunu vurgulamıştır. Toplumumuzdaki düşünememe sorununu şu şekilde eleştirmiştir:

Gününbirlik yaşayan bir toplum olduğumuzu düşünüyorum. Böyle olduğunun farkına varmakta gecikmiş de olabilirim. Ne kadar geciktiğimi kestiremiyorum. Örneğin beş yıldır mı... On yıldır mı böyle yaşıyor? Yoksa ürpertici bir olasılık ama, daha da mı gerilere uzanıyor geçmiş ve gelecek bilincinin geçerliliğini yitirmesi?

Cumhuriyet sonrası kuşaklar arasında, düşünme yetisine en çok işlev yüklemiş olan kuşaktı belki de, 68'liler diye anılanlar: Belki oldukça yetersiz, şartlanmalardan yeterince sıyrılamamış, acemilikleri olan bir düşünme idi 68'lilerin usunu yoran; ama *düşünme* idi (Akatlı, 2010, s. 229).

Bütün sistemler gibi, toplumsal yapılar da bir tür bileşik kaplar özelliği gösterir. Her şekilde irtifa kaybeden bu toplumda yaratıcılık bitmiştir. İşte esas kriz burada ortaya çıkar. Her şey ucuzlanmış, sıradanlaşmış, popüler kültür piyasanın cehaletine yenik düşmüştür. Peki bunca sanatçı, yaratıcı yetiştirmiş Türkiye niye böyle olmuştur? Değerli insanlar neden köşelerine çekilmiştir? Bunun sorumlusu kimdir? Olayın başlangıcına gidersek, gençliğin cahil kalmasını, soru sormamasını istemeyen Kenan Evren ve arkadaşlarıdır. Evren ve arkadaşları 68 kuşağını bertaraf etmiştir. 68 kuşağından gelen donanımlı gençler seksen darbesiyle yerini hükümet politikalarıyla popüler kültüre yenik düşen gençlere bırakmıştır (Livaneli, 2016).

Akatlı, toplumsal olayları içinde yaşayıp yazılarına aktaran bir yazardır. Yanlış bir şey gördüğünde de eleştirmekten çekinmemiştir. 17 Ağustos 1999 yılında yaşanan

Gölcük depremi ve sonrasında, dönemin Sağlık Bakanı Osman Durmuş'un vermiş olduğu beyanları eleştirerek şunları söylemiştir:

Depremi arkasından yaşananlar; Sağlık Bakanı Osman Durmuş'un utanç verici beyanları, onu oradan, hükümet edilen yerden, anında aşağı indirmeyenlerin utancı umutsuzlukla koyultan gafletleri; deprem yardımlarının ne idüğü belirsiz teşekküllerce, kimler adına nerelere ulaştırılacağı endişeleri; depremden mal kaçırırcasına çıkarılan af yasasının bütün yurttaşları eşek yerine koyan pervasızlığı ve daha bunlara eklenebilecek çok uzun bir 17 Ağustos sonrası kara listesi ortada yoktu (Akatlı, 2016, s. 178).

Akatlı, bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi, bir aydın olarak iktidara karşı doğru bulduğunu söyleme konusunda hiçbir zaman çekinmemiş, tersine bu konuda cesur davranmıştır. O, yazısında soran, sorgulayan bir kimlikle toplumu derinden etkileyen olaylara sessiz kalmamıştır.

Fusun Akatlı, "Cumhuriyetin Sonu mu?" başlıklı yazısında da Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu insanına vermiş olduğu 'Cumhuriyet'i, şariat özlemi içinde olanların, sırtlarını cemaatlara ve siyasi kişilere dayandırarak yok etmek istediklerini, istedikleri gibi bir Türkiye yaratmaya çalıştıklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

84 yıllık bir sürecin biriktirdiği kin, nefret, nankörlük ve "gaflet ve delalet" Cumhuriyet'i nihayet boğmuştur. Şimdi sıra, ikincisinden başlayarak onun mutant'larını yaratıp onları "ılımlı islam", AB'ye aday adayı olmaya geçiş sürecinin bekleme evresi gibi ortamlarda el bebek-gül bebek beslemekte (Akatlı, 2016, s. 296).

Akatlı, toplumsal sorunları, sanatla yoğurarak okurlarına aktarmıştır. Akatlı'ya göre sanatçının görevi de bu olmalıdır. Kimseye bağlı kalmadan çağa tanıklık edip korkusuzca tüm olayları okuruyla buluşturmalıdır.

Fusun Akatlı'nın "Aykırı Çirkinlikler Güzel Aykırılıklar" başlıklı denemesinin çıkış kaynağı Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın sanatçılara dağıttığı ödüllerdir. Akatlı, bu ödülleri kabul eden 115 sanatçıyı sert bir dille şu şekilde eleştirmiştir:

Atatürk'ün "alnında ışığı ilk hissedendir" diye tanımladığı sanatçılar, nasıl olur da, Cumhuriyet rejimini yıkmak amacı için her aracı mubah gördüğünü açıkça ifade eden bir emekli vaizin bahşişine tenezzül ederler. Televizyon kanallarında günlerce bir korku filmi dizisi gibi izlediğimiz ünlü kasetlerden hiç mi haberleri olmadı? Takiye sözcüğünü hiç mi duymadılar? Bu görkemli ödül tantanasıyla Hoca efendinin ve ona bağlı vakıf kuruluşlarının meşrulaştırmak istediğini akıllarına getirmediler mi? (Akatlı, 2016, s. 228-29)

Fusun Akatlı, “Aykırı Çirkinlikler Güzel Aykırılıklar” başlıklı denemesinin ikinci bölümünde *Zaman* gazetesindeki bir yazarın “Cumhuriyetin bir ödüllük canı vardır, limon sıkar gibi sıktınız mı çıkıverir” sözünden hareketle bu yazıyı yazana ve yayımlayıp destekleyene karşı şöyle demiştir:

Aklı sıra alay ediyor hazret; Atatürkçü, Cumhuriyetçi kafa ve yürekleriyle ödülü reddeden iki sanatçıyla ve onları destekleyen, onların davranışıyla onurlanan bütün aydın insanlarımızla. Hiçbir şeyden utanmasa insan, bunların ağzına laf vermekten utanır. Ama kahırla kederle ve ibretle gördük ki, en kutsal değerlerimizin çiğnenmesine -bizzat katılmasalar da- tempo tutmakta beis görmeyenler, toplumumuzun baş tacı olması gerekenler: Sanatçılar. Zaten hoca efendinin muradı da buydu, değil mi? Orada boy gösterip ödül alan değerli sanatçılarımıza ödülleri mübarek olsun!(Akatlı, 2016, s. 229)

Fusun Akatlı, toplumsal olaylara duyarsız kalmayıp adaletin ve hukukun peşinden koşan cumhuriyetçi bir yazar olmuştur. Adaleti ve hukuku bozup cumhuriyeti değiştirmek isteyenlere karşı kalemini sakınmamıştır. Cumhuriyet çanlarının susturulduğu, ölümlerin şeriat altında meşrulaştırıldığı ülkede, bu olayları kaleme almak ve konuşmak bile tehlikeli olmuştur. Bu olaylardan bir tanesi de ‘Sivas Katliamı’dır. “Dumanı Lekesiz Biri” adlı denemesinde, “Sivas Katliamı”nı yapanlara karşı sert bir üslup kullanarak şunları ifade etmiştir:

Sivas küllerinin içinden havalanıp yeni yangınlara kıvılcım taşıyan uğursuz şeriat kaknusları, tüyleri yolunmak şöyle dursun, aradan geçen yıllarda iyice palazlandılar. Televizyon ekranlarından meclis kürsülerine, devlet-hükümet katlarına kadar, ruhsatlı benzin bidonlarıyla arz-ı endam etmedikleri bir alan kalmadı. Bu Türkiye artık bizim Türkiyemiz, Atatürk Türkiyesi değil miydi ki, onlarla 'gurur duydu mu' ? Maskelisi maskesizi, hoşgörü havarisi, demokrasi cambazı kılığındaki cumhuriyet düşmanları, hepsi itibar kazandılar. Yanlarında altmışsekizli-altmışsekizsiz devrimci posalarını, kendilerine emanet edilen cumhuriyetin nimetlerini bu karanlık gönüllere peşkeş çeken onursuzları buldular (Akatlı, 2016, s. 169).

Akatlı'nın muhalif tavrı birçok yazısında kendini göstermektedir. Toplumu bağlayan konular Akatlı'nın yazılarında sıkça yer almıştır. Andaç, Akatlı'nın bu yanı için şunları söylemiştir: “toplumumuzun geçirdiği/geçtiği sancılı dönemler, kırım kıyımının gölgesinde kurulan edebiyatın ne'liği onu hep ilgilendirmiş; en bungun anlarda da yazmanın bir çıkış noktası olabileceğini dillendirmiştir” (Andaç, 2010, s. 50).

Fusun Akatlı, otuz yılı aşkın edebi hayatında birçok olaydan etkilenmiş ve bu olayları yazıya dökmüştür. Bu olayların yaşamı üzerinde bıraktığı yıkıcı etkileri paylaşarak toplumu bilinçlendirmeye çalışmıştır. Ancak birkaç olay var ki Fusun Akatlı bunları unutmak istese de unutamamış ve bunlarla yaşamak zorunda kalmıştır. Nereye giderse gitsin bu olayları her zaman kaleminde mürekkep olarak bulundurmuş ve yeri geldiğinde de bu mürekkebi kâğıtlarla buluşturmuştur. Akatlı için en sarsıcı olaydan biri “The Marmara Otel”indeki patlamadır.

Tarih 30 Aralık 1994, saat 18.45'i gösterdiğinde Taksim Meydanı'na bakan The Marmara Otel'inin girişinde bulunan Opera Pastanesi'nde patlayan bomba, patlama sırasında orada bulunan ve şans eseri büyük bir zarar görmeyen Fusun Akatlı üzerinde derin izler bırakmıştır. Yazar “Yasemin Türkiye'dir” başlıklı denemesinde o anları şöyle anlatmaktadır:

Patlamanın ve ilk şokun duraklamasının ardından herkes hızla salonu terk ediyordu. Ben, gazetelerimi unutmuşum. Çok önemliymiş gibi, yarı yoldan geri döndüm. Bıraktığım şeyleri toparlayıp tekrar çıkarken, bir masanın önünde tek başına oturmuş, kucağına doğru yığılmış kalmış siyahlı bir kız, olduğum yerde dondurdu beni. Çevreme baktım. Kimse kalmamıştı. Bir kişi bile. Çaresizlikle bir adım attım siyahlı kıza doğru. Yaralı mıydı acaba? Hiç kımıldamadığına göre ölmüş müydü? Yardım etmeliydim, ama ne kucağıma almam mümkün görünüyordu, ne sürüklemem. Burada bir yaralı var koşun, diye bağırdım. Sesim çıkmıyordu. Eğildim önünde, dik oturtup durumuna bakayım diye. Önce bir, ardından iki kişi koşarak yetiştiler o sıra. “Ambulans çağırın... hayır taksi...” sesleri arasında çıktım salondan.

[...]

Ömrüm oldukça unutmayacağım bir ölü olarak karşılaştım Yasemin'le. O andan sonra, bilgiler ulaştıkça, düşündükçe, git gide büyüyen bir acı oldu Yasemin benim için: Yasemin, Türkiye'ydi.

25 yıllık arkadaşım Onat' ı kaybettim o yolda. Kendim, üç genç tiyatrocü arkadaşımın birlikte, onların ve kendimin şokunu yaşadım (Akatlı, 1998, s. 136-137).

Fusun Akatlı'da terörün izleri üzerinden atılamayacak kadar derin olmuştur. Akatlı, duygularını “Terör ve Tesadüf” adlı denemesinde şu satırlarla dile getirmiştir:

Terör Kördür. Nereden, kimden, hangi amaçla gelirse gelsin, alçaktır. Haklı-haksız, ulvi-sefil hiçbir amaç uğruna, haksız bir eylem meşru görülemez. Terör, Uğur Mumcu'da, Çetin Emeç'te, Bahriye Uçok'ta olduğu gibi seçerek vurduğunda, Onat, Yasemin, Kerem ve diğerlerinde olduğu gibi seçmeyerek vurduğunda da kördür. Gözünü kan bürümüş olanlardan bile daha kördür. Gözünü kan bürümeyecek kadar soğukkanlıdır. Haindir. Aşağılıktır (Akatlı, 2016, s. 302).

Akatlı, yazılarında toplumsal sorunları irdeler. Değerlerin yozlaştığı ve ucuzlaştığı bir ortamda düşünceyi temele alarak okurlarının bilgiye ulaşmasını ve sorgulamasını sağlar.

Fusun Akatlı'nın felsefe yazıları da düşünce yazıları içinde önemli bir yere sahiptir. Liseyi bitirdiği yıllarda “varoluşçuluk” düşüncesiyle ilgilenmesi, onun felsefeye yönelmesinde etkili olmuştur. Feridun Andaç ile yapmış olduğu bir söyleşide, felsefeye yönelmesini şöyle anlatmıştır: “Liseyi 1962 de bitirdim. O yıllarda varoluşçuluk düşüncesiyle haşır neşir olmaya başladım. Bu düşüncenin felsefeyi edebiyatla birlikte barındırması, benim yönelimlerime çok uygun düşüyordu. Sanırım felsefeye yönelmemde bunun etkisi olmuştur” (Akatlı, 2016, s. 139).

Cumhuriyet tarihinin önemli felsefecilerinden Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, Akatlı'nın akrabasıdır. Akatlı, Ülken'i rol modeli olarak görmüştür. Bu da Akatlı'nın, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nü seçmesinde etkili olmuştur.

Akatlı, felsefenin Türkiye'de bir türlü belini doğrultamadığını ve son yıllarda yeni darbelerle eğitim sistemi içinde daha da çökertildiğini düşünür. Türkiye'nin bu makus talihini yenmeye çalışan bir avuç felsefeci olduğunu ve felsefecilerden birinin de Hilmi Ziya Ülken olduğunu düşünür. Akatlı, Ülken ile düşüncelerini “Kendimizi Tanımak İçin Eşsiz Bir Kaynak” başlıklı yazısında şöyle dile getirir:

Ülken, hem çok yönlü entelektüel kariyeri ve zengin birikimi ile hem de özgün düşünce üretimine yönelik, kılı kırk yaran kurumsal araştırmalarıyla, felsefecilerin olduğu kadar, kültürün diğer alanlarında düşünene ve eser verenlerin de ilgilerini hak eden gerçek bir “fikir adamı”ydı (Akatlı, 2007, s. 191).

Ülken, Akatlı'yı felsefi yönde etkileyen yazarlardan biri olmuştur. Akatlı, Üniversitede ders verirken Ülken'in kaynaklarından yararlandığını şöyle açıklar: “Üniversitede ders verdiğim yıllarda, iki sömestr “Türk Düşünce Hayatında Felsefe” dersini okuturken, öğrenciye verebildiğim tek derli toplu kaynak bu kitap (*Türkiye'de Çağdaş Düşünme Tarihi*) olmuştur (Akatlı, 2007, s. 192).

Akatlı'nın Türk felsefesinde önemli bir yeri olduğuna inandığı bir başka yazar da Nermi Uygur'dur. Uygur, felsefe konusunda çeşitli araştırmalar yapmış ve bu araştırmalarıyla birçok kişileri etkilemiştir. Uygur, dil ve kültürü felsefenin demirbaşı olarak görüp dilin gücünü kültür varlığında duyurur. Kültürün öğelerinin en iç ayrıntılarına kadar dilin damgasını taşıdığına vurgu yapar. Uygur, tüm eserlerinde ya doğrudan ya da dolaylı olarak dili konu almıştır. Dille ilgilenmek, kültürü de zorunlu tuttuğu için Uygur'un denemelerindeki odak noktası dil ve kültür kavramları olmuştur. Uygur, felsefi düşüncesi birçok insanı etkilediği gibi Akatlı'yı da etkilemiştir. Akatlı'nın eserlerini incelediğimizde Uygur gibi dil ve kültür odaklı yazıların ağırlıkta olduğunu görürüz. Akatlı, Nermi Uygur ile ilgili düşüncelerini "Dil-Kültür-Felsefe Üçgeninde" başlıklı yazısında şöyle dile getirir:

Türkiye'de sayıları üçü beşi hiçbir zaman aşmamış olmakla birlikte, sağlam felsefeciler, iyi felsefe öğreticileri, İslam ya da Batı felsefesi üzerine dikkate değer incelemeler, araştırmalar yapmış felsefe uzmanları hep olmuştur. Bunların arasında Nermi Uygur'un ayrıcalıklı bir yeri var. Saydığım etkinliklerin hepsinde varlık göstermiş olmanın yanı sıra, bağımsız ve özgün olarak felsefe üreten bir düşünürdür Uygur. Çağdaş anlamda, sağlam bir uzmanlık temeline dayanarak, dünyadan ve ülkemizden haberlice ve felsefenin *si ne qua non* koşulu aydınlık bir bilinciyle bu etkinliğin yayın alanına taşıyan ikinci özgün düşünürümüz yok (Akatlı, 2007, s. 157).

Bir eleştirmen ve denemeci olan Akatlı'nın yazıları iki döneme ayrılabilir. İlk yirmi yılında felsefe ağırlıklı yazılar yer alırken ikinci yirmi yılında da edebiyat ağırlıklı yazıları kaleme alır. İlk kitabı olan *Niçin Diyalektik* felsefe ağırlıklı yazılarını taşır. Bu kitabı daha sonra *Felsefe Kıyıları*nda (1989), *Pusulamız Felsefe* (1995) ve *Sis Lambası* (1999) kitapları takip eder. Akatlı, zaman içerisinde felsefeden uzaklaşarak ama ondan kopmadan edebiyata doğru geçiş yapar.

Fusun Akatlı'yı böyle bir ayrıma "haz" ilkesinin götürdüğü söylenebilir. Hocası Nusret Hızır'ın yazılarını "haz" ilkesi doğrultusunda kaleme alması Akatlı'yı da etkilemiş ve "Sefalı Çileler Olsun" başlıklı yazısında "Zevk için yazdım yazdıklarımı" demiştir (Akatlı, 2016, s. 24).

Akatlı'nın felsefeye yapmış olduğu katkılarından biri hocası Nusret Hızır'ın yazılarını üç kitap halinde toplamasıdır. Bu kitaplardan ilki Nusret Hızır'ın 1942 yılından 1976 yılına kadar çeşitli dergilerde çıkmış olan yazılarının toplandığı *Nusret Hızır'ın Felsefe Yazıları*'dır (Arslan, 2011). Akatlı bu kitap için şunları söyler: "ilk

kitabı, düşünsel kişiliği çevresinde öteden beri varolan ilgiyi daha da yaygınlaştırdı; buna karşılık kitaptaki yazılar hocanın sadece bazı belirli konulardaki düşüncelerinin belirli bir bölümünü yansıtıyordu” (Hızır, 1987, s. 13). Bu kitap, 1977 Türk Dili Kurumu Ödülleri arasında olan “deneme ödülünü” kazanır. “Nusret Hızır ile ilgili ikinci kitabı 1985’te *Bilimin Işığında Felsefe* adıyla yayımlanır” (Arslan, 2011). Bu kitapta hocasının çeşitli üniversitelerde vermiş olduğu konferans metinlerini derlemiştir. “1987’de yayımlanan üçüncü kitap ise Nusret Hızır’ın yaşamı boyunca yayımlanmamış olan çalışmalarının toplandığı *Geride Kalanlar*’dır” (Arslan, 2011).

Akatlı’nın bu çalışmaları Cumhuriyet tarihinin felsefe açısından en önemli temsilcisi olan Nusret Hızır’ın sınırlı bir kitleye ulaşan düşüncelerinin daha geniş bir kitleye sunulması bakımından önemlidir.

Akatlı, hocası Nusret Hızır’dan etkilendiği için onun yöntemini izleyerek felsefeye ilişkin çeşitli konuları, problemleri, görüşleri deneme yoluyla ortaya koyar. “Felsefede Akılcılık-Deneycilik”, “Felsefe Işığında Sanat Eseri”, “Dil-Kültür-Felsefe Üçgeninde”, “Estetik Mi, Sanat Felsefesi Mi?” adlı denemeler bu yazılardan birkaçıdır.

“Nusret Hızır gibi Akatlı da felsefeyi bir etkinlik bir yöntem olarak alır” (Arslan, 2011). Nusret Hızır’ın “metafizikten uzaklaşanlara yakınım” (Hızır, 1987, s. 15) sözü metafizik karşıtı olduğunu destekler niteliktedir. Akatlı da hocası gibi metafizik karşıtıdır. Bu, ilk kitabına *Niçin Diyalektik* ismini koymasından da anlaşılabilir.

“Nusret Hızır, bilimler arasında temelde ayırım görmez ve bütün bilgi sistemlerinin bir bütün olduğuna inanır. Bunlar arasında ancak ihtiyaçtan doğan bir iç yöntem ayrılığının söz konusu olabileceği görüşündedir” (Arslan, 2011). Nusret Hızır, Akatlı ile yapmış olduğu bir söyleşide bu konu hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

Biliyorsun felsefe üzerine, metafizik üzerine ne düşündüğümü. Dediğin gibi, felsefenin bir üst-dil olduğunu düşünüyorum. Konusu diller olan bir dil. Türlü türlü diller üzerinde etkinlikte bulunan, o diller üzerine söz söyleyen bir dildir felsefe. Örneğin felsefenin bilim üzerine bir denetleme olduğunu da söyleyebiliriz. Şu koşulla: Bilimin kendisinin de bir dil olduğu kabul edilirse. Demek oluyor ki, bilimi, genellikle de tüm sistemli insan etkinliklerini birer dil, felsefeyi de bu diller üzerine söz söyleyen, çözümlemelerde, denetlemelerde bulunan bir üst-dil olarak görüyorum (Hızır, 1987, s. 37).

Ahmet Arslan, Nusret Hızır ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklar:

Nusret Bey'in ait olduğu ekolün (Viyana Ekolü) ana tezinin bir sonucu olan bilimleri, doğrudan doğruya gerçekleri ele alan ve onlar üzerine söz söyleyen birer konu dilidir. Buna karşılık felsefeyi de konusu bu konu dilleri olan onlar üzerine kurulan, onları çözümleyen, eleştiren bir dil olarak tanımlar (Arslan, 2011).

“Akatlı, bu tanımlamaya karşı gelir. Akatlı için bunlar arasında ya da konu dilleri ile üst dil arasında bu kadar keskin bir ayrılık ve farklılık yoktur” (Arslan, 2011). Bu konu hakkında şunları söyler: “Hiçbir felsefi dilin mantıksal analizinden ibaret olamayacağı için salt bir üst dil olamaz. Bu her zaman varlık, bilgi, değer hakkında söyleyeceği şeyler olan bir etkinlik olmuştur ve de öyle kalacaktır” (Akatlı, 2007, s. 181).

Akatlı, felsefeyi bir amaç olarak değil bir araç olarak görmüştür. Murathan Mungan'la yapmış olduğu söyleşide bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Ben epeyi bir zamandır felsefeden uzak durmayı, onu sadece bir “iş” olarak görmeyi bir tutum olarak yerleştirmeye çalışıyorum kendimde. Tabii istesek de istemesek de, birikimimizi oluşturan temel öğelerden birini dışlayamıyoruz. Ama ben felsefeyi, yaşamın ve insanın sorunlarına çözüm arayan akım ve yönsemelerden çok, bir dil düzeni, bir bilim analizi olarak görme yanlısıyım. İnsanı felsefeden aramaya gerek duymayışım, onu edebiyatta çok yetkin boyutlarıyla bulabilişimdendir (Mungan, 1982, s. 19-20).

Felsefe, “Akatlı için başat bir öğedir. Felsefenin ucuyla edebiyata ve kültürel ortama bakar. Düşüncelerini sözlerinin imbiğinden geçirerek kendi dil iklimini kurar” (Andaç, 2010, s. 49-20).

Akatlı'nın Türkiye İşçi Partisi'ne üye olması, siyasi görüşü hakkında ipuçları vermektedir. İlk kitabının ismini *Niçin Diyalektik* koyarak okuyucusuna “niçin diyalektikten yanayız” mesajını verir. Yücel Kayıran, Akatlı'nın okuruna sormuş olduğu bu soruyu şöyle açıklamıştır:

Fusun Altıok, açık seçik olarak, metafiziğe karşı diyalektiği öne sürüyor, idealizme karşı materyalizmden yana tavır alıyor. Ona göre metafizik, “durağanla (statik), içerisinde hiçbir karşıtlık bulundurulmayanla ‘mutlak’la, hiç değişmeyecek olanla” uğraşıyordu. Oysa varlık, “sürekli değişim, dönüşüm, etkileşim, karşıtlaşım ve oluşum halinde” olan bir şeydi. Dolayısıyla “felsefenin amacı, artık sadece dünyayı yorumlamakla kalmayıp, aynı zamanda onu değiştirmek, ileriye götürmekti.” Diyalektik materyalizm, işte, felsefeyi doğru kullanmanın adıydı. Ona göre, çağımızda artık metafiziğe yer kalmamıştı; dahası metafizikte direnmek geriye dönük çağdaş bir tutumdur. Çağımız diyalektik materyalist düşünürlerin çağı idi (Kayıran, 2010, s. 53).

Yücel Kayıran’a göre “*Niçin Diyalektik*, yöntem olarak diyalektik materyalizmden, dolayısıyla Marksizm’den yana tavır alan bir kitaptı.” (Kayıran, 2010, s. 53) Akatlı, “burjuvazi felsefesine karşı, proletaryanın felsefi anlayışını savunuyor ve bunun da çağdaş bir anlayış olduğunu ileri sürüyordu.” (Kayıran, 2010, s. 53) Kayıran’ın sözlerinin de çıkış noktası olan bu fikir Akatlı’nın “Halk Kimdir, Halk Sanatı Nedir?” adlı yazısında kendini şöyle göstermektedir: “Aydının kültür yaşamı içerisindeki sorumluluğunu, düzenleyici ve yön verici rolünü yadsımıyorsak, bazı sorunlar üzerinde belli bir açıklığa varmamız gerekmektedir. Bu sorunların önemlilerden biri, “halk” sorunudur” (Akatlı, 2007, s. 109).

Akatlı, Metafiziğin karşısındadır. Akatlı için felsefe “bir zihin jimnastiği, bir oyun, bir entelektüel değildir. Düşünceye, insana ve kendimize, olan saygımızı, insanlık onurunu pekiştirmek, temellendirmek üzere onun çağrılarına kulak verip kendimize bir yön seçmemizdir” (Akatlı, 2007, s. 24). Akatlı için bu yön “diyalektik materyalizm” dir. “Dünya Görüşleri Neler Getiriyor” başlıklı yazısında “diyalektik materyalizm” ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirir:

Bu felsefe, açıklamak ve yorumlamakla yetinmez, değiştirmeyi de amaçlar. Dinamiktir. Durağan olmayan doğanın, durağan olmayan yaşamın, durağan olmayan insanın, felsefesi de durağan olmamalıdır. Hatta giderek diyebiliriz ki, diyalektik materyalizm, klasik anlamıyla bir felsefe değil, bir yöntemdir, insan düşüncesine bir anahtardır. Diyalektik materyalist dünya görüşü, insanı tüm yabancılaşmalardan, ekonomi alanında olduğu kadar düşünce alanında da yabancılaşmalardan kurtulmaya çağırır (Akatlı, 2007, s. 23).

Akatlı’ya göre “felsefenin görevi dünyayı tasvir etmek değildir; dünya hakkında örneğin tarihte olup bitenler, doğanın yapısı ve işleyişi hakkında bilgi vermekle sınırlı

değildir. Bu bilgiye ve bilince uygun olarak dünyayı değiştirmektir” (Arslan, 2011). Bu da ancak “Diyalektik Materyalizm” ile yapılabilir.

Akatlı’ya göre “diyalektik materyalizmin özelliklerinden birisi sınıfsal nitelikte olması ise diğeri de teorinin pratiğe sıkı bir bağla bağlı olması, pratiğe hizmet etmesidir. Böyle bir bilim anlayışında, doğrunun ölçütü toplumsal pratiktir” (Akatlı, 2007, s. 64).

Marksist felsefenin amacı dünyayı değiştirmek için bilmek yani mevcut olgu ve süreçleri değiştirmek için bilmek ve kavramaktır. Akatlı, doğru bir pratiğin doğru bir teoriden değil, teorinin kendisinin pratikten doğması gerektiğini düşünür. Doğrunun ölçütü de toplumsal pratik olmalıdır. Akatlı’ya göre bu önemli gerçeğin gözden kaçırılması, “eylemi yürütenleri dogmatizme, şematizme ve serüvenciliğe sürükler” (Akatlı, 2007, s. 65).

Akatlı, “sanatçı kalınarak da sosyalist olunabileceğini, sosyalizmin kötü sanata vize vermemesi gerektiğini savunmuştur. Akatlı, sosyalist kalınarak da edebiyattan anlamamanın, doğru değerlendirmeler yapmanın, sanatın, bireyin önemini ve değerini gözetmenin mümkün olabileceğini dile getirmiştir” (Alıntıl原因 Kayıran, 2010, s. 54).

Akatlı, bir felsefeci olarak konumunu şöyle açıklar:

Ben inanca değil, akla ve bilgiye öncelik veren, bilimlerin ışık tuttuğu yolda yürümeyi doğru bulan, aydınlanmacı bir felsefeden yanayım. Bilgi verme iddiasındaki her türlü metafiziğin tamamıyla karşısındayım. Mistisizmle herhangi bir alışverişim olmadığı gibi, mistik temelli yaklaşımları felsefe kapsamında görmüyorum. Bu bakımdan, ilk bakışta, yüzyılımızın bilimci-pozitivist düşünürleriyle bir akrabalık içinde gibi görülebilirim. Ancak onlarla çok önemli bir farkımız var: Ben, felsefenin sadece bilgi konularını inceleyen ve her türlü sistemli dil yapısının analizini yapmaktan başka bir görevi olmayan bir disiplin olduğu düşüncesine de, metafiziğe olduğum kadar karşıyım. Varlık ve Değer problemlerinin de felsefenin çok önemli ve işlevsel bir alanını oluşturduklarını düşünüyorum. Üstelik, insan fenomenlerini sorgulayıp aydınlatmaya çalışan düşünce çabalarının "metafizik" olarak nitelenmesine temelden itirazım var. (Akatlı, 2002, s. 84-85)

Bu sözler Akatlı’nın felsefe ile ilgili temel düşüncesini, temel bakış açısını temsil eder. Akatlı, denemelerinde okurunu düşündürüp sorgulatır. Onları gerçeklerle yüzleştirir. Kayıran’a göre “Akatlı, felsefe ile edebiyat arasında kendiliğindenlikle ırallı bir koridor kurmuştur” (Kayıran, 2010, s. 54).

Akatlı, denemelerinde gören, gösteren, neden diyebilen, sorgulayan bir yazar olmuştur. Düşünsel bir bakış ve birikim olmadan edebiyatın, sanatın kültürün olamayacağını anlatmıştır yapıtlarında.

Onaran, Akatlı için: “gerçek eleştirmenin kişilerle sorunu yoktur. O okuduğu kitabın gerçeklerinden yola çıkar. Edebiyata felsefe gözlüğüyle baktığı için neler soracağını, değişik bakış açılarıyla bir kitabı nasıl ele alacağını bilir. Bu yargılar bir yazarı hak ettiği yere oturttuğu gibi, yargılarıyla edebiyatın yolunu açmış olur” (Onaran, 2010, s. 46) diyerek Akatlı’nın denemelerindeki eleştirel tutuma vurgu yapmıştır.

“Felsefe gayesi kendi içinde olan bir etkinliktir. Felsefenin pratik yararları vardır. İnsana alçakgönüllü olmayı öğretir. Öğretici yanı vardır. Füsun Akatlı, felsefenin öğretici yanı ile edebiyata önem vermiştir. Felsefenin böylesine bir yararı olduğu için felsefeyi edebiyat aracılığıyla dile getirmiştir” (Yavuz, 2011).

Akatlı, dünya hakkındaki görüşlerini felsefe dilini kullanarak anlatmaya çalışır. Bağınaz insanlara karşı “Dogmatizm Üzerine” başlıklı yazısında şunları söyler:

Dogmatik düşünce önderlerinin işledikleri suç, mutlak olarak gerçekleşme olasılığının tasarlanmasından bile dehşete düşülecek bir kültür jenosididir. Bu suçun bilinçli olarak işlenmesini göze aldırın tutku, her somut durumda farklı yansımakla birlikte, son çözümlemede kesinkes insanı; yaşam damarları olan kültür tarihiyle, insan başarılarının birikimiyle kurulmuş bağından kopararak, tertemiz beyinleri yoğurmak ve eritip, istenen robotların kalıbına dökmek tutkusudur (Akatlı, 2007, s. 32-33).

Akatlı’nın felsefeden uzaklaşması, onun felsefeden kopması anlamına gelmez. Yazılarını felsefenin süzgecinden geçirerek edebiyat bilgisi ile zenginleştirerek kaleme almıştır. Yazılarında felsefi bir bakış vardır. Her biri kendi yordamınca insanı, insan düşüncesini, insan edimlerini sorgular ve yorumlar. Bilimcilik oynamak yerine bilgi üretme çabası içindedir. Akatlı, yazılarında, düşünen, soran, sorgulayan bir okur yaratmaya çalışmıştır. Felsefeyi, yaşamın ve insanın sorunlarına çözüm arayan bir öge olarak kullanmıştır.

3.2. Füsun Akatlı’ nın Denemelerinde Dil ve Üslup

Füsun Akatlı’nın denemeleri, kullanılan dil ve üslup bakımından özgündür. Akatlı’nın üslubunun şekillenmesinde bir akademisyen ve bir eleştirmen kimliğinin olması etkili rol oynamıştır. Akatlı’nın denemelerinde dil ve üslubun cümle düzeyinde semantik açıdan dikkat çeken yönleri vardır. Akatlı, kavramlar üzerinde düşünmeye

soru sorarak başlar. Bu onun felsefeci kimliğinden kaynaklanmaktadır. Soru sormayı bir tarz olarak seçer. Bunu yapmaktaki amacı hem okurun dikkatini çekip canlı tutmak hem de iletişim unsurunun öncelikli ifadelerinden olan iletişimi başlatmak ve sürdürmektir.

Akatlı, “Ulaşamadığın Aydına ‘Entel’ De, Geç” başlıklı yazısında okuyucularına soru sorarak konu hakkında dikkat çekmek ister:

Sanatın çağdışı yasaklarının üfördüğü, üniversitenin YÖK’ün götördüğü Türk aydınının varlığını duyurma, direnme ayakta kalma gücü nereye kadardır? (Akatlı, 2016, s. 53)

Akatlı, “Okumayı Bilmek” başlıklı yazısında okuyucularıyla iletişimi başlatmak ve sürdürmek için art arda sorular sorar: “İşte okumayı bilmek böylesine karmaşık bir etkinlik. Ne demek bir yazıyı yazıldığı gibi okumak? Yazıldığı dilde okumak, yazıldığıınca okumak ne demek?” (Akatlı, 2016, s. 73)

Akatlı’nın soru cümleleri cevap beklenen cümlelerdir. Sorularla iletişime geçtiği okuyucularını sorgulamaya teşvik eder:

Özellikle yazılı ve görsel basın, sanki Türkçe yanlışları ve ifade zevksizlikleri antolojisi sunmakla görevli. Hani bir ulu devlet adamı “alışırlar” demişti, pek rencide olmuştuk; “Niye alışalım? Kötüye, yanlış, değersiz, seviyesize alışmak özenilesi, istenilesi bir şey mi?” (Akatlı, 2016, s.212).

Bazen bu soruları cümle içinde değil de doğrudan denemelerin başlığında verir. Böylece okuyucunun dikkatini çekerek onu konuya odaklar: “ ‘İkinci Bir Zamanlama Hatası mı?’, ‘Yazar da Kim Oluyor?’, ‘Beni Tanıyor musunuz?’, ‘Edebiyat Sevgiyi Unuttu mu?’, ‘Tiyatro Hayatımıza Dair Değil mi?’, ‘Okur Velinimetimiz mi?’, ‘Dilde Demokrasi Olur mu?’, ‘Türkçenin Bir Ahengi Yok mu?’, ‘Cumhuriyetin Sonu mu?’ ” (Akatlı, 2016).

Akatlı, denemelerindeki sorularının önemini şöyle açıklamıştır: “Her zaman şöyle düşünürüm: yanıtlar değil, sorulardır önemli olan. Soruların sıralı, üretken, yanıtı denetleyebilecek yapıda olmaları, yanıtların onsuz olunmaz temelleridir” (Akatlı, 2016, s. 80-81).

Akatlı’nın soruları felsefe sorularının özelliğini taşır. Felsefe soruları yenilenen ancak yenilenirken eski sorularla bağını koparmayan biçimdedir. Nermi Uygur, felsefe soruları ile ilgili şunları söyler:

Felsefe sorularında soru olarak bir olmuş bitmişlik vardır. Yanıtı verilmese bile felsefi soru görevini yerine getirmiştir. Felsefe sorularına örnek olarak bilgi nedir? Kaç çeşit bilgi edinme yolu vardır?’ gibi sorular bize bir bakış açısı kazandırır. Günlük sorular ise “karnın aç mı? Hasta mısın? Paran var mı?” ne kadar kısa net ise “felsefe soruları ise o kadar oyalayıcı ve alı koyucudur bir konaktır (Uygur, 1995, s. 18).

Felsefe sorularının kaynağı nedir? Uygur’a göre filozofların en belirgin özelliği soru sormasıdır. Filozof sorgulayıcıdır. Felsefe sorularının kaynağı da filozofun kendisidir. Filozof soruları ilk önce kendine sorar. Akatlı da bir filozof edasıyla soruları kendi üzerinden okuyucuya sorar. Dış dünyada olup biteni soru haline getirmek, onlar üzerinde düşünmeyi beraberinde getirir. Akatlı’nın soruları genellikle, sanat, felsefe, kültür, dil, edebiyat, eğitim, tarih gibi insana yönelik alanlarla ilgilidir. Akatlı, hemen hemen her denemesinde sorularla birlikte ilerlemektedir. Akatlı’nın denemeciliği sorucu kişiliği ile felsefenin çözümleyici dili etrafında şekillenir. Akatlı, denemelerinde kesin konuşmaktan çekinir. İddiaları ispatlama zorunluluğu yoktur. Akatlı, gerçeğin okurla birlikte bulunması gerektiğine inanır. Bu yönüyle de okuru öğrenmeye, araştırmaya ve emek vermeye teşvik eder. Okurun da bu sürece katılmasını ister.

Akatlı’nın denemelerinde sohbet üslubu hakimdir. Denemelerini konuşma havası içinde yazar. Cümleleri gereksiz sözcüklerden arındırılmış, anlatılmak istenenleri net bir biçimde vermeye hazır cümlelerdir. Okuyucusunu sıkmamak ve anlatılanlara okuyucuyu da katmak için konuşma diline ait unsurları kullanır:

Büyütülecek bir şey değil, ne diye nefes tüketiyorsun diyeceksiniz. Haklısınız da benim derdim başka. Ben bu örnekte somutlaşan bir vurdumduymazlık ve saygısızlıktan rahatsızım. Yazdığım üç-beş satırı bir kez daha okumayı külfet sayan, ağzından çıkan kulağı duymayan, cehaletini şık bir aksesuar gibi gururla taşıyan saygısızlar sardı dört bir yanımızı bundan şikayet ediyorum (Akatlı, 2016, s. 213).

Akatlı’nın denemelerinde içe seslenen bir söyleyiş vardır. Konularını hemen hemen kendine göre çözümler ve yorumlar. Bu çözümleme ve yorumlamada okuyucuyu kendi eksenine alır. Akatlı’nın denemeleri kişiyi, öykü gibi, roman gibi sarar; sonra başka bir kişinin iç dünyasına götürerek onunla duygu-düşünce arasında besler.

Akatlı, konuşma havası içinde kaleme aldığı denemelerinde genellikle 1. tekil kişili anlatım tekniğini kullanır:

“Eskiden inanır mıydım?”, “şu kadarını söyleyeyim”, “pratik bir insan olmadım”, “bunu tabii severim”, “yetişme koşullarım, yapım, ilgi ve yönelimlerim”, “zevk için okudum”, “ders saatleri içinde öğretmen oldum”, “çok seyrek yazıyorum”, “lafı uzatmayayım”, “umuyor da değildim”, “abartmıyorum”, “kimse okusun istemedim”, “bozayım artık diyorum”, “korkmuyorum”... (Akatlı, 2016, s. 23-24)

Akatlı, denemelerinde alıntılara sıkça yer verir. Yazılarında bir kitap adına, bir yazarın sözüne, bir filozofun ifadesine ya da bir şairin mısralarına rastlamak mümkündür. Akatlı, denemelerinde ele aldığı konuyu kısa ve öz anlatmak için alıntı yoluna başvurur. Örneğin “Acıyla, Sevgiyle, Kahramanca” başlıklı yazısında “cehennem” tasvirini anlatmak için Jean P. Sartre’ın “Cehennem başkaldırıdır.” (Akatlı, 2016, s. 19) sözünü doğrudan alıntılar.

Akatlı’nın denemeyi tercih etmesinin nedeni mizacına ve kişilik özelliklerine de bağlanabilir. Çünkü Akatlı için söyleşme, dertleşme, varoluş yasasıdır. Günlerin, olayların kısacası yaşamın yükünü uzun süre taşıyamadığı için dışa vurmak, okuyucusuyla paylaşmak ister. “Zarfsız Mektuplar” başlıklı yazısının aşağıdaki kısmı bu duruma örnek gösterilebilir:

Ben artık ders konferans metni sempozyum bildirisi vb. hazırlıklar dışında salt dergi yazısı yazmanın, benim yazarlığım için, herhangi bir anlamı ve işlevi kalmadığını düşünüyorum. Otuz yılı aşkın bir süredir deneme, eleştiri yazıyorum. Belki anlamı ve işlevi kalmadığı halde onları yazmaya devam edeceğim.(Akatlı, 2016, s. 128-129)

Akatlı denemelerinde süsten, gösteriştten, özentiden, yapmacıktan sıyrılarak yalın ve açık bir dil kullanmayı tercih eder. Okurlarıyla doğrudan iletişim kurmayı sevdiği için onlara sade bir dille hitap eder. Bunu da sanki karşısında okuyucu varmış gibi samimi bir üslupla, ama argo sözcük kullanmadan yapar:

Biliyor musunuz, benim bu mektuplarımı okuyanlar olduğunu anlıyorum kimi vesilelerle. Diyeceksiniz ki, kimsenin okumadığını sanıyorsan, ne adına her ay kafa şişiriyorsun! Hayır elbette biliyorum mektuplarımın okunduğunu(Akatlı, 2016, s. 148).

Fusun Akatlı, söylemek istediğini çekinmeden dile getiren, cesur, kavgacı, edebiyat ve dil adına sürekli arayış içinde olan bir yazardır. “Edebiyatta Çeşmemeydanı Bürokrasisi” başlıklı yazısında yapıtlarıyla değil de bürokrasi sayesinde bir yere gelmeye çalışan yazarları sert bir üslupla eleştirir:

Ama Çeşmemeydanı bürokrasisi! En önemli krallarından biri olarak bu oyunun “beyefendi” yerine “ağabey” geçiyor. Kıdemsiz şairler kıdemlilerin önünde el pençe divan dursun, yanlarına ayda bir kere salavatlar girsin, bonservis alsın, bir adım arkadan yürüsün istiyorlar. Çünkü onlar da zamanında kendi büyüklerine böyle yapmışlar. Astına elini öptür, üstünün elini öp, edebiyat mesleğinde böylece adım adım ilerle (Akatlı, 2016, s. 90).

Akatlı’nın deneme yazılarının hemen hepsinde belirgin bir sunuş vardır. Yazılarının başlıkları içerikleri ile uygunluk gösterir. Denemelerini genellikle bir saptama ya da yazma gerekçesini belirleyen bir paragrafla başlatır. “Otelli Bir Yazı” başlıklı yazısını şöyle başlatır:

Bu yazıda bir otel olsun istiyorum. Çeşitlemeli oteller. Yazının içinde bir otel fotoğrafı (o fotoğraf yok artık). Otelin önünde, o otelde kalan, kruvaze elbiseli, ince yapılı, orta yaşlı bir hüzün(Akatlı, 2016, s. 25).

“Deneme/Yanıma” başlıklı yazısını ise bir saptama ile başlatır: “Deneme, vakti olanlar içindir.” (Akatlı, 2016, s. 42)

Fusun Akatlı, denemelerinde, farklı anlatım biçimlerinden yararlanmıştır. Bunlardan biri de “ironi”dir. Onaran’ın da belirttiği gibi Akatlı’daki ince alay, naiftir: “O ince alay değişik bakışlardan biri olabilir. Ama insanı incitmeden, sevecen bir alay” (Onaran, 2010, s. 48). Akatlı’nın bu özelliği üslubuna da yansımıştır:

Bu yıldan tezi yok, edebiyatçının edebiyatçılığını, ressamın ressamlığını, müzisyenin müzisyenliğini, sinemacının sinemacılığını tescil edip sanatçı vesikaya bağlayacak kurullar oluşturulmalı. Bu kurullarda yer alacak seçici ve belgelendirici zevatın, uzaktan yakından hiçbir sanatla ilişkileri olmamalı. Olmamalı ki, tarafsızlıklarını koruyabilsinler. En geç mart sonuna kadar her sanatçı, bu kurullara başvurarak iyi hal belgesini almalı ya da alamamalı! (Akatlı, 2016, s. 64)

Fusun Akatlı’nın denemelerindeki anlatım tutumu, kendini gizleme kaygısı taşımadan doğrudan ben duygusu taşır. Ben demekten çekinmeyip kendi düşüncelerini ve duygularını içtenlikle yazar. Bu sayede de denemelerinde, samimi öznel bir hava yakalar

Akatlı, denemelerinde yargılamaktan ve hüküm vermekten çekinmez. Denemelerinin anlatım biçimi kimi zaman bilgiye ulaştırmaya kimi zaman da kavramları açıklamaya dayanır. “Ütopyanın Çevresinde” başlıklı yazısında “ütopya” sözcüğünün tarihini anlatarak yazıya başlar:

Ütopya sözcük olarak ilk defa Thomas More tarafından kullanılmıştır. Demek 16. yüzyılın başları. Sonra da bu kavramı alıyor, zaman içinde gerilere taşıyoruz. Platon'un Devlet'inden başlatıyoruz ütopya'nın tarihini. Ütopya'nın, olmayan bir ülkede yaşayacak ideal bir toplum tasarımı içerdiği düşünülüyor da ondan (Akatlı, 2007, s. 141).

Akatlı, yazılarında çoğunlukla tarafsız bir yaklaşım sergiler. Bir eleştirmen kimliğiyle doğruya doğru, yanlışla yanlış der. Bu özelliği ile ilgili şunları söyler:

Ama ben yapıtlara dostça, düşmanca, kalbimin sesini dinleyerek, itici ya da iştahaver kokuları koklayarak değil; onları okuyarak yaklaşıyorum. Doğru ya da eğri yazarım, överim ya da yererim, yazdıklarımı katılınır ya da katılmaz, ama yazdıklarımın kendi sorunlarımı değil, ele aldığım yapıtta gördüğüm yazınsal özellikleri yansıtırım (Akatlı, 2016, s. 95).

Akatlı, yazılarında tekrarcı olmayan, araştırmacı bir tutum içindedir. Kitap tanıtma yazılarında yapıtların diline ilişkin somut gözlemler yapar ve sorun gördüğü yerleri tarafsız bir kimlikle tek tek belirtir. “Zurnanın Zırt Dediği Yer” başlıklı yazısında Aziz Nesin'in *Yokuşun Başı* adlı eserini hakkında görüşleri şöyle dile getirir:

511 sayfalık bu anı kitabında, gülmece yazarı Aziz Nesin bir kere bile gülümsemiyor. Değil bir gülmece yazarının, sadece gülmece duygusu taşıyan birinin bile, anılarını yazmaya durduğunda, ara sıra yüzü bir gülümsemeyle aydınlanırdı gibi geliyor bana; şaşıyorum oldukça.

[...]

Aziz Nesin birtakım sorunsallıkları sorgulayıp irdelemektense, yargıç rolünü benimsemeyi daha ekonomik buluyor besbelli.

[...]

Ben asıl Aziz Nesin'in beni düş kırıklığına uğrattığı üçüncü kısım nokta ise –Türkçe sorunu- üzerine durmak istiyorum. Kim derdi ki gün gelecek, eleştirildiği dil yanlışlarının, özensizliklerinin örnekleri, Nesin'in kendi kitabında bulanacak, gösterilecek? (Akatlı, 2016, s. 109-110)

Akatlı, Aziz Nesin'in kitaptaki dil yanlışlıklarını nerede kullandığını sayfalarıyla birlikte vererek düşüncelerini belgelerle gösterir:

Sayfa 296: “... bu davranışları geri kalmış olmalarını giderme sanısıydı!” tümcesinden hiçbir anlam çıkmıyor. Davranışın sanı ne demek anlayamadım.

Sayfa 353: “ ... salt ille de büyük işlerde değil” anlatımında “salt” ile “ille de” den biri fazla.

Sayfa 359: “... çok tehlikeli yani o denli de çekici bir serüven” ifadesinde “yani” ye bir anlam vermek güç (Akatlı, 2016, s. 112-113).

Akatlı'nın denemelerinde açık mektup formuyla yazılan yazılar da yer almaktadır. “Zarfsız Mektuplar” adıyla yayımladığı bu mektuplarda, özellikle üslup olarak denemeye yakın özellikler vardır:

İşte şimdi, benim için anlamını ve işlevini yitiren dergi yazılarının yerine mektup yazmaya karar verdim. Okurlarımın dışındakiler mektuplarımı okumasınlar. Başkalarının mektupları okunmaz! Bu mektuplar “zarfsız” olacak ve kimseye postalanmayacak. Dolayısıyla, cevapsız kalmaları yazılmaktan vazgeçilmelerini de gerektirmeyecek. Bunun bir yenilik olduğunu zannediyor değilim elbet. Yenilik yapmak zorunda olduğumu da düşünmüyorum da. Her ay daldan dala atlayarak, lafı fazla uzatmayarak, konuyu sınırlandırmayarak, değinmek, duyurmak, paylaşmak istediklerimi bir mektuba yazmak keyifli olacak benim için (Akatlı, 2016, s. 129-130).

Akatlı, bu yazılarında doğrudan okura seslenerek onunla iletişim kurar:

Siz bu mektubu aldığınızda Eylül gelmiş olacak. Güzelim Eylül. Sonbahar mevsimlerinin en romantigi midir? (Akatlı, 2016, s. 157)

Akatlı; yaşadıklarını, gördükleri karşısındaki beğenisini, hoşnutluğunu da dile getirmekten çekinmez. Akatlı'nın denemelerindeki beğeni, daha çok bir edebi metin üzerine odaklıdır. Örneğin, Ayfer Tunç'un *Aziz Bey Hadisesi* adlı kitabı için beğenisini şöyle paylaşır: “Aziz Bey Hadisesi beni hem şaşırttı, hem heyecanlandırdı, hem de tutkulu bir hikaye okuru olan yanıma daldığı uyuşukluktan çıkardı. Baştan beri sözüne ettiğim keyif bu işte” (Akatlı, 2016, s. 204).

Akatlı'nın denemelerindeki bir özellik de genellikle yazılarının sonlarını, konu ile ilişkili bir şiir ile bitirmesidir. “Güz Erken Bastırdı” başlıklı yazısında “hüzün” ve “melal” ağırlıklı bir konu işlerken yazısını Edip Cansever'in “İnfilak” şiiri ile bitirir:

Biz değil yaşayan acılardır
Gitsem de her yerde biraz vardır.
Hatırda zamansız bir plak
Bir otel kapısı bir istasyon (Akatlı, 2016, s.22).

“Dumanı Lekesiz Biri” başlıklı yazısında “Sivas Katliamı” ndan bahsetmektedir. Bu yazısını da “Sivas Katliamı” yüzünden hayatını kaybeden Metin Altıok'un “Bir Gün Ölürüm” şiiriyle bitirir:

Zifiri karanlıktı gece.
Mum bitti yanmadı tersine.
Beyaz mürekkeple yazdım
Bu şiiri karanlığın üstüne.

Ben derim ki;
Geçip gider zaman.
Geri alınmaz bazı şeyler.

Ömrüm, ömrüm!
Ve yanan mum biter.
Soğur cehennem bile! (Akatlı, 2016, s. 171-172)

Akatlı, denemelerinde yer verdiği şiirleri farklı bir yapıda kullanır. Şiirlerini kullandığı şairleri aynı ortamda buluşturur ve atışma havası yakalar. “Yaz Geçti... Kış da Geçer” başlıklı yazısında Enis Batur, Turgut Uyar, Metin Altıok, Murathan Mungan, Hulki Aktunç, Oktay Rıfat, Lale Müldür ve Attila İlhan gibi yazarların “mevsimler” konusu ile ilgili şiirlerini bir söyleşi havasında verir:

Aldı Enis Batur
[...]
Yağmur yürüyüşüne çıkmıştık o gün,
Unutmam ben ayrıntıları, kendi,
Hatırlamıyor tabii, ne önemi olabilir
[...]
Aldı Turgut Uyar
Sana bir boyun atkısı gerek. Çünkü kış geldi.
Ve sular bir uzun geçmişe hazırlanır. Neredeyse
Bir çocuk ölür. Bir kadın hastalanır. Odalar bulutlanır.
[...]
Aldı Metin Altıok
Sonbahar-ki acının değişmez dipnotudur-
Sesinin solgun göğünde,
Küçük bir yıldızla bir harfi tutuşturur. (Akatlı, 2016, s. 157-158)

“Şiir ve Soru” başlıklı yazısında ise şiirin sorunlarına değindikten sonra Hilmi Yavuz’un, Melih Cevdet’in, Edip Cansever’in, Turgut Uyar’ın ve Ece Ayhan’ın şiirlerini, sanki onlar aynı ortamdaymış gibi aktarır:

Aldı Hilmi Yavuz:
“işte hangi uçurum dillerinin
Dip kuytularında olmak
Beni sana göre daha sınırdan kalır?
Ve aramızdaki sınır

Hangi kaybolmalarda
Tenhayla çizilmiştir?

...

Şimdi kim dindirecek erguvanları bende?"

...

Aldı Melih Cevdet:

"gerçekten yaşandı mı geçmiş çağlar
Gökyüzünü gördüm beni görmedi
Bu mosmor sevinci yüreğime kim verdi
Ölümsüz olan yıldız mı var

...

Daha ağır olmaz mı, nedir bu acele
Ne kaldı ağaçların çiçeklenmesine?"

...

Aldı Cansever:

"zamanlar geçtikçe neden
Mutluluk mahzunluk oluyor fotoğraflarda
Acaba
Keder mi, acı mı, hüznün mü dünyanın rengi
Mahzunluk mu yoksa yaşam
Ve doğruyu söyleyen yalnız
O mu, Rilke mi
Ölümünü içinde taşıyan."

...

Aldı Turgut Uyar:

Yeşilin tadı hani, gölün sevinci nerde
Şimdi durup dururken nedir bu
Gündüzü hızlandıran, geceyi bölen öfke
Maviyi çağıran kim, kimdir çağıran maviyi
Asıl mavi kimi çağırıyor, asıl onun adı ne?"

...

Ve aldı Ece Ayhan:

"hangi çocukların neye imrenmesi yalınayak şiirdir?" (Akatlı, 2016, s. 50-51)

Akatlı'nın denemeleri, cümle yapısı bakımında çeşitlilik gösterir. Örneğin, kısa cümlelerinde genellikle devrik cümle yapısına başvururken uzun cümlelerinde kurallı cümle yapısını kullanır. Denemelerinde kullandığı bazı devrik cümleler şunlardır:

"Her şey solgun bir gül oluyor dokununca.", "Çok seyrek yazıyorum kitaplar üstüne.", "Feyiz alsınlar diye yazmadım onları.", "Bir saptama yapıyorum yalnızca.", "Deneme hırçındır zaman zaman." "Deneme Emine gibi bir şeydir işte benim için.", "Sanatçının, yazarın işlevinden söz açılınca, iri iri kimi savlar atılır ortaya." "İnanın, isten, koktan, egzozdan beter bu."... (Akatlı, 2016)

Akatlı, devrik cümleleri genellikle yazı dilini konuşma dilinin doğallığına dönüştürmek için kullanır.

Akatlı'nın denemelerinde dikkat çeken bir unsur ise kültürel yazılarının kısa, felsefi yazılarının da uzun olmasıdır. Kültürel yazıları bir söyleşi havasında iken felsefi yazıları bilgi ağırlıklıdır.

Akatlı, denemelerinde Türkçe kökenli sözcükler kullanmaya dikkat eder. Akatlı'yı Türkçe sözcükleri kullanmaya özendiren hocası Nusret Hızır'dır. Nusret Hızır, yabancı sözcüklerin kullanımına karşı düşüncelerini Akatlı ile yaptığı bir söyleşide şöyle dile getirir:

Felsefe sorunlarını konuşulurken eski dilden, Osmanlıcadan yardım ummak da hiçbir şekilde haklı çıkarılamaz. Bunlar dereceleri değişik züppeliklerdir. Yalnız iki sorundan söz edilebilir: 1. Henüz karşılığı bulunmamış terimler olabilir, 2. Felsefe de, telefon, televizyon gibi herkesin kullanılmasından ötürü yerleşmiş sayılan terimler olabilir. Amaç bilinçli bir cabayla bu sorunların üstesinden gelmeye yönelik olmalıdır. (Hızır, 1987, s. 38)

Akatlı, üniversitedeyken yazılarında yabancı kelime kullandığı için hocası tarafından uyarılmış ve Türkçe sözcükler kullanmaya özendirilmiştir. Akatlı'nın yazılarına baktığımızda hocasının bu uyarılarını dikkate aldığını ve yazıları sade bir Türkçe ile kaleme aldığını görebiliriz. Yabancı sözcükler kullanması gerektiğinde ise Türkçe karşılığını parantez içinde verir: “ ‘persona non grata (istenmeyen kişi)’, ‘dubito (şüphe ediyorum)’, ‘cogito (düşünüyorum)’, ‘sophrosyn (ölçülücülük)’, ‘sole ipse (bir tek ben)’, ... (Akatlı, 2016).

Akatlı, “Deneme ve Günah” başlıklı yazısında Türkçe kökenli olmayan sözcükler için yazının sonunda küçük bir sözlük ekler:

Müemmen: Sağlanmış.
Teşne: İstekli, dünden hazır.
Nesebi sahih: Yasaya uygun bir evlenme sonunda doğan (çocuk).
Encam: (Yaşama olaylarında) son, işin sonu.
Müptedi: (Bir şey öğrenmeye) yeni başlayan, başlayıcı
İğva: Günah vs.'ye teşvik etme ya da olunma (Akatlı, 2016, s. 41).

Akatlı, denemelerinde, özellikle felsefi denemelerinde, konuları akademik düzeyde ve derinlemesine işleyerek en soyut kavramları engin kültürünün ışığında yalınlaştırır. Yazılarında kesinliğe gitmeden bir sanatçı duyarlılığı ile çözümlemeye çalışır. Akatlı'nın “Özgürlük ve Yabancılaşma” başlıklı yazısı bunu destekler niteliktedir:

Yabancılaşmayı, yabancılaşmanın aşılması, bütünselliğe yönelişi ve yığının bir parçası olarak parçalanmış insanın, kişi olarak bütünleşmesini ve özgürleşmesini çağdaş yorumla özetleyecek olursak; önce insanın kendine, yani insana yabancılaşmanın türlü türlü görünüşleri olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Ekonomik yabancılaşma, toplumsal yabancılaşma, kültürel yabancılaşma, ahlaki yabancılaşma ve daha bunlara eklenebilecekler, insan bunların bilincine varıp tarihsel savaşım içerisinde, hem kişi olarak, hem de sınıfının bir bireyi olarak tüm yabancılaşmaları alt ettiğinde; felsefede, bilimde, sanatta “insanca” ya, “insan için” e yönelecektir (Akatlı, 2007, s. 132).

Füsun Akatlı, felsefeci kimliğini denemelerine yansıttığı için yazılarında soran, sorgulayan, eleştiren bir üslup kullanır. Dili süsten, gösteriştten uzak yalın ve açık bir özelliğe sahiptir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

“Fusun Akatlı’nın Denemeleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu tezde, Akatlı’nın yazılarında ele aldığı konulardan yola çıkılarak denemeleri içerik ile dil ve üslup bakımından incelenmeye çalışılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, deneme türünün çıkış noktasından bahsedilerek sanatçılar tarafından yapılan tanımlamalara değinilmiştir. Bu bölümde denemenin bir tanımlama sorunu yaşadığı ve yazarların tanımlama konusunda ikiye ayrıldığı görülmüştür. Deneme türleri: ‘öznel’, ‘nesnel ve eleştirel’, ‘felsefi ve bilimsel’ olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Öznel denemelerin ilk örnekleri Montaigne, nesnel denemelerin ilk örnekleri de Bacon tarafından verilmiştir. Öznel denemeler, okurla samimi bir hava içerisinde yazılırken nesnel ve eleştirel denemeler bilimsel ve açıklayıcı bir üslupla yazılır. Bu bölümde ayrıca denemenin diğer türlerle ilişkisi incelenerek, onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliğin yazarın konuya bakış açısı olduğu ortaya konmuştur. Deneme türünün tarihi gelişiminden bahsedilerek Batı edebiyatından doğuşuna ve gelişimine, ayrıca Türk edebiyatına geçişi ve edebiyatımızdaki gelişim sürecine değinilmiştir. Türk edebiyatında Tanzimat döneminde yer edinmeye başlayan denemenin, Batı normlarına ise Cumhuriyet döneminde ulaşmış olduğu görülmüştür.

Tezin ikinci bölümünde Fusun Akatlı’nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Akatlı’nın hayatını etkileyen olaylara değinilerek, yazarın edebi kişiliğinden kısaca bahsedilmiştir. Akatlı’nın edebi kişiliğinin oluşmasında almış olduğu eğitimin ve onu yetiştiren kişilerin etkisi olduğu görülmüştür. Tezin üçüncü bölümünde ise Fusun Akatlı’nın deneme yazarlığının biçim ve içerik bakımından dikkat çeken yanlarına değinilmiştir. Bu bölüm içerik ile dil ve üslup bakımından iki kısma ayrılmıştır. İçerik bakımından incelenen kısımda Akatlı’nın denemelerinde, anahtar kavramlardan yola çıkılarak bu kavramları nasıl işlediği ele alınmıştır. Denemelerinde hemen hemen her konuya değinen Akatlı’nın konuları; kültürel, dil ve düşünce yazıları başlıkları altında incelenmiştir.

Akatlı’nın kültürel yazılarında edebiyat, sanat ve kültür anlayışını biçimlendiren dünya görüşünü yansıttığı görülmüştür. Onun bu kültür odaklı deneme yazılarında,

çoğunlukla edebi metinlerden hareketle kültürel ve toplumsal sorunların nedenleri ve çözümleri üzerine tartışmalar yürüttüğü ortaya konmuştur.

Kültürel yazılarının konu bakımından çeşitlilik gösterdiği saptanmıştır. Bunlar: eğitim, tiyatro, müzik, eleştiri, gazete-dergi, sanatçı-aydın, şair-yazar gibi konulardır.

Akatlı'nın denemeleri, onun eleştirel bakış açısına sahip çok yönlü bir yazar olduğunu göstermektedir. Akatlı'yı diğer yazarlardan ayıran özelliğin eleştiriye çok işlevli bir araç olarak kullanması ve çözüm odaklı olmasıdır.

Akatlı, kültürel yazılarında hemen hemen her alanda önyargılardan uzak, hiçbir yargıyı sorgusuz kabul etmeyen, gerektiği zaman muhalif bir aydın olduğunu göstermiştir. Akatlı'nın dil üzerindeki hassasiyeti de yazılarında açıkça görülmüştür.

Düşünce odaklı denemelerinde siyasi, tarihi, eleştirel ve felsefi konuları ele alan Akatlı'nın üzerine düşündüğü kavramları bir düzenle incelediği görülmüştür. Ayrıca sanattan siyasete, edebiyattan tarihe, felsefeden sosyolojiye tüm bu alanlarda terim ve kavramlara denemelerinde yer verdiği anlaşılmıştır.

Felsefeci kimliğini edebiyatla harmanlayarak özgün bir üslup oluşturan Füsun Akatlı'nın denemeleri üslup ve dil bakımından da incelenmiştir. Akatlı, denemelerini öznel bir tutumla hiçbir şeyi ispatlamaya kalkışmadan, sırf düşünmekten zevk aldığı için yazdığını dile getirmiştir. Denemelerindeki anlatım tutumu, kendisini gizleme kaygısı taşımadan 'ben' duygusuna dayanmıştır.

Akatlı felsefeci kimliğini kullanarak sorup sorgulayan bir üslup oluşturmuş ve bu sayede okuyucuyu konudan koparmadan onları diri tutan bir tarz yakalamıştır. Okuyucuyla sürekli iletişimde olan Akatlı bu sebeple sade ve yalın bir dil kullanmayı seçmiş, bu da onun okuyucusu arasında bir köprü oluşmasını sağlamıştır. Bu özelliklerin Akatlı'nın üslubunun temel taşları olduğu söylenebilir.

5. KAYNAKÇA

- Afacan, Ö. (2012). “Nermi Uygur’un Eğitim Felsefesi”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aka, P. (2000). “Fusun Akatlı’nın Roman Eleştirisi,” *Edebiyat ve Eleştiri Dergisi*, 50, 128-136.
- Akatlı, F.(1989). *Felsefe Kıyıları*, İstanbul: Afa Yayınları.
- ¾¾. (1998). *Acıyla, Sevgiyle, Kahramanca...*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- ¾¾. (2007). *Niçin Diyalektik*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- ¾¾. (2002). “Dağlarca Şiirinin Felsefi Boyutu”, *Anadolu Sanat*, 12, 83-93.
- ¾¾. (2010). *Kırmızı Gagalı Pelikan*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- ¾¾. (2016). *Bütün Yazıları 1: Yazı Bahçesinden*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Akyıldız, K. (2002). “Nurullah Ataç’ın Eleştiri Pratiğinde Uygarlık Sorunu”, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Master Tezi, Ankara. Erişim Tarihi: 12 Eylül 2017.
< <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0002085.pdf>.>
- Andaç, F. (2010). “Dilevi’ne Yolculuk Zamanın Ertelemediği”, *Varlık Dergisi*, 1235, 49-51.
- Arslan, A. (2011). “Felsefe Aracılığıyla Konuşma”, *Fusun Akatlı’ya Saygı Sempozyumu, 1. Oturum*, Doğuş Üniversitesi, İstanbul.
- Aytaç, G. (1990). *Denemeler Seçkisi*, İstanbul: Gündoğdu Yayınları.
- ¾¾. (2007). *Deneme Üzerine Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması*, Ankara: Hece Yayınları.
- Atabaş, H. (2001). “Denemenin Edebiyata Getirdiği Açılımlar (Denemenin Edebiyata Ettikleri!)”, *Türkiye’de Eleştiri ve Deneme*. Ankara: Tömer Yayınları.
- Ataç, N.(1972). *Günce*, Ankara: TDK Yayınları.
- Balcı, Y. (2006). “Türk Edebiyatında Deneme Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 8*, 311-330.
- Batur, E. (1980). “Denemeyi Deneyenler”, *Yazko Edebiyat Cilt:1 Sayı:2*, 59-61.
- Belge, M. (1983). “Sosyalist Deneme Yazmak”, *Tarihten Güncelliğe*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Bezirci, A. (1968). *Nurullah Ataç: “Eleştiri anlayışı ve Yazıları”*, İstanbul: Ak Kitap Yayınevi.
- Birsel, S. (1982). “Technicolor”, *Varlık Dergisi*, 898, 11-13.

- Binyazar, A.(1973). “Cumhuriyet Döneminde Eleştiri-Deneme”, *Türk Dili Dergisi*, 266, 132-148.
- Birkan,T. “Türkçenin Deneme Tarihi Yazılabilir mi?” Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2017
< <http://t24.com.tr/k24/yazi/turkcenin-deneme-tarihi-yazilabilir-mi,571>. >
- Birkiye, A.“Denemenin Engin Sularında Hatırlanış” Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2017.
<<http://www.atillabirkiye.com/icerik-denemenin-engin-sularinda-hatirlayis.html>.>
- Bolulu, O. “Düşünceyi Sektirmek, Düşünüş Ekenegİ Açmak.” Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2017.
<http://www.osmanbolulu.com.tr/pg_201_dusunceyi-sektirmek-dusunus-ekenegi-acmak.html. >
- Bostancı, K. (2001). “Suut Kemal Yetkin’in Estetik ve Sanat Anlayışı” . Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Burian, O. (1993). *Denemeler Eleştiriler*, İstanbul, Çan Yayınları.
- Canpolat, M. (2003). “Türkiye’de Deneme ve Eleştirinin Gelişiminde Orhan Burian’ın Yeri” . Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Master Tezi.
- Cemal Süreya, (1982). “Deneme Deyince”, *Varlık Dergisi*, 898, 14.
- Edgü, F. (1982). “Deneme Üzerine”, *Varlık Dergisi*, 898, 15-16.
- Eyüboğlu, S.(2014). *Mavi ve Kara*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Günyol, V.(1982). Söyleyişi yapan Tuncer Uçarol, *Varlık Dergisi*, 898, 8-10.
- Hızır, N. (1987). *Geride Kalanlar*, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Hızlan, D. (2010). “Önsöz”. Füsun Akatlı. *Kırmızı Gagalı Pelikan*, İstanbul: Kırmızı Yayınları. Sayfa no: 9-13.
- Kayran, Y. (2010). “Füsun Altıok’tan Füsun Akatlı’ya -Otobiyografik Bir Portre Denemesi”, *Varlık Dergisi*, 1235, 52-57.
- Kaynardağ, A. (1986). “Felsefecilerle Söyleyiş”, İstanbul.
- Kökden, U. (2001). “Dünya ve Türkiye Yazınında Denemenin Dünü-Bugünü”, *Türkiye’de Eleştiri ve Deneme*, 95-114, Ankara: Tömer Yayınları.
- ¾ ¾ . (2016). “Deneme, Yaşama Tanık.” Erişim Tarihi: 10 Nisan 2017.
<<http://t24.com.tr/k24/yazi/ugur-kokden,553>.>
- Livaneli, Z. (2016). “ ‘Halk Böyle İstiyor’ Klişesi” *Ot Dergisi*, 43.
- Montaigne. (2017), *Denemeler*, İstanbul: Cem Yayınevi

- Mungan, M. (1982). "Fusun Akatlı ile Söyleşi", *Hürriyet Gösteri Sanat/Edebiyat Dergisi*, 19, 19-22.
- Nacak, E. (2010). "Suut Kemal Yetkin ve Edebi Tenkit", Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yen Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Onaran, M.Ş.(2001). "Denemelerin Sınırları(Nurullah Ataç ile Ötekiler)", *Türkiye’de Eleştiri ve Deneme*, 122-128, Ankara: Tömer Yayınları.
- ¾¾. (2010). "Edebiyatımızın Hanımefendisi: Fusun Akatlı", *Varlık Dergisi*, 1235, 45-48.
- Özdemir, E. "Denemeciliğimizin Ataç Boyutu." Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2017.
<<http://www.yeniedebiyat.blogcu.com/denemeciliğin-ataç-boyutu-emin-ozdemir/118577>>
- Tan, N.(2010). "Eleştirmen, Denemeci Fusun Akatlı", *Türk Dil ve Edebiyat Dergisi*, 704, 185-187.
- Uyar, T. (1998). "Bir Deneme Ustası: Fusun Akatlı", *Varlık Dergisi*, 1092, 6-7.
- Uygur, N.(1996). *Kuram-Eylem Bağlamı Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ¾¾. (2001). *Dilin Gücü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ¾¾. (2005). *Yaşama Felsefesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ¾¾. (2006a). *Denemeli Denemesiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ¾¾. (2006b). *Kültür Kuramı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ¾¾. (2016). *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1949a). "Kurultay Konuşmalarımda Edindiklerim", *Yeni Sabah* (28 Aralık), 2.
- ¾¾. (1949b). "Dil ve Temsil", *Yeni Sabah* (1 Ağustos), 2.
- Yalçın, S. "İki Onurlu Hayat Fusun Akatlı-Metin Altıok." Erişim Tarihi: 15 Mart 2017.
<<http://www.hurriyet.com.tr/iki-onurlu-hayat-fusun-akatli-metin-altiok-15283024>>
- Yavuz, H. (2011). "Felsefe Penceresinden", *Fusun Akatlı’ya Saygı Sempozyumu*, 1. Oturum, Doğu Üniversitesi, İstanbul.
- Yener, A.G. (2008). *Eleştiri Çağında Deneme*, Ankara: Hece Yayınları.
- Yetkin, S. K. (1946). "Devlet Tiyatrosu", *Ulus* (26 Ocak), 2.

¾¾. (1978). *Denemeler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

¾¾. (2007). *Edebiyat Üzerine Denemeler*, Ankara: Palme Yayıncılık.

Yıldırım, H.(2003). “Uygarlık, Kültür ve İnsanlık.” Erişim Tarihi: 28 Haziran 2017.

<http://www.historicalsense.com//Archive/Fener64_1.htm.>

6. EKLER

6.1. EK 1. Etik Kurul Kararı

[illegible]

1688 - Se 80

7. ÖZGEÇMİŞ

Şehmus ŞAHİN, 1987 yılında Mardin-Savur'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Mersin şehrinde tamamladı. 2009-2013 yılları arasında Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi(Kars)'nde Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nde öğrenim gördü. 2015 yılında Çağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimine başladı.

